

46

V3 154

Loc. 105

OBSERVATIONES
IN
MATTHAEVM
EX
GRAECIS INSCRIPTIONIBVS

A V C T O R E
IO. ERN. IMMAN. WALCHIO

I E N A E
APVD VIDVAM IO. RVD. CROECKERI
c13 13 cc LXXVIII.

ÖBERRVATIONES

IN

MATTHEVM

EX

GRÆCIS INSCRIPTIÖIBVS

IO. ERN. IMMAN. WALCHIO

LENAE

MDCCCLXXVII

1777

P R A E F A T I O.

Luctuosum utique acerbumque praefandi officium est, quod repentinae libelli huius orbitati debetur. Quandoquidem WALCHIVS noster diuino mentium coetui, finita nuper mortalitate, additus triste sui ac vix tolerabile tum bonis omnibus, tum nominis praecipue ipsius studiosis, desiderium reliquit. Et omnis fere, qui, quantum in eo fuerit doctrinae, quantum integritatis humanitatisque, quantum pietatis ac religionis, non sponte ignorat, is facile sentiet, graui nos vulnere ex eius obitu adfectos, nec multum desiderabit nos longiores esse in re pluribus certe notissima. Moriens enim quis viuus fuerit, ostendit, non ex vita sed e domo in domum

) 2

trans-

P R A E F A T I O.

transgredi visus, animo praeter humanum morem sedato. Misso igitur hoc per se arduo difficilique laudandi negotio, iam ad id nos conuertimus paullo adcuratius dicendum, quod scribendo huic opusculo ansam facultatemque praebuit.

A teneris vero WALCHIVS noster eruditae vacabat antiquitati, a qua nec reliquum aetatis abhorruit tempus, romanae graecaeque, quin et omnis orientis haud leuiter gustandae aut oculo tantum lusco subiciendae; eodemque vel maxime consilio suscepit, quas sumtuosas parauerat profectioes, ut quae monumentis veterum insculpta hinc inde legeret, in ea docte inquireret beneque videret, quem vsus Inscriptiones earundemque sagax cognitio vel litteris sacris explicandis praestare, vel quod lumen optimis veterum scriptoribus accendere possint. Accedit, tantos in huius argumenti libros a WALCHIO factos esse sumtus, iisque ornatam fuisse eius Bibliothecam id genus operibus, quae vix in publicis licet conspiceri. Quo quidem factum est, ut WALCHIVS post plura eaque eximia scripta, quibus marmora veterum illuminauit, primus esset, non princeps tantum et vnicus, qui votis doctorum virorum respondere posset cupientium quidem atque exspectantium, ut aliquis his litteris adpri-

PRAEFATIO.

adprime instructus lucem sacris scriptoribus
ex faxis veterum litteratis adferret.

Scilicet scriptiunculis nouum post seme-
stre quodque spatium Academiae nostrae
Prorectorem ex prouinciae suae partibus
commendaturus, hoc sibi nouissime tractan-
dum selegit WALCHIVS argumentum, vt plu-
ra Inscriptionum antiquarum vocabula cum
iis conferret, quae et in sacris noui foederis
libris deprehenduntur, et ad horum intelligen-
tiam illa rite explicaret. Tanta vero arreptae
sunt legendi consultandique cupiditate illae
plagulae, vt exempla typis expressa num-
quam fere sufficerent fautoribus largienda.
Accidit igitur vt rerum harum gnari cupidi-
que vno volumine exposita esse vellent, quae
tot schedis ante dissipata erant. Annuit ho-
nestae huic voluntati WALCHIVS et prius-
quam inter viuos esse desineret has in MAT-
THAEVM obseruationes colligere et hoc vo-
lumine repetita quasi lectione reddere insti-
tuit. Ille ipse finem operi imposuit, sibi haud
infelici, nobis infesto omine, vltimum in ser-
uatoris optimi sepulcrum commentatus, et
ita perfecit, vt non opus esset vllius manu
post fatum illius triste admouenda. Hoc
tantum post necessitatem, quam communem
subiit WALCHIVS, amici curarunt, vt qua
forma erant obseruationes, hac lectori trade-

))((

ren-

PRAEFATIO.

rentur iisque, ex ipsius b. Auctoris mente, adderentur duae dissertationes, altera quidem quae huc pertinet, *de potu seruatoris moribundi*, altera quae abs re non aliena videtur, ἐγχαρτιου ἡθους inscripta.

Ita vero *L. B. Walchii* nominis et immortalium eius in litteras meritorum memor, vtere feliciter his laboribus atque vale!

Ienae, Calendis Maii, MDCCCLXXVIII.

OBSER-

OBSERVATIONES
IN
MATTHAEV.M.

A

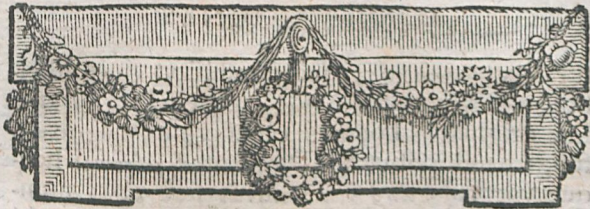

OBSERVATIONES

IN

MATTHEVM

CAP. I, II.

Ἐπὶ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος.

MATTHÆVS vocabulo μετοικεσία vitur, quod, si eius originem spectamus, translationem habitationis ab vno loco in alium solet designare. Vnde interpretes nonnulli modo deportationis, modo transmigrationis significatum huic vocabulo subiecere. Putant vero plerique, Matthæum, gentis suae more, captiuitatis ignominiam rei honestae vocabulo tegere quasi et occultare voluisse, ratione quadam, graecis quoque et latinis scriptoribus haud prorsus incognita, eadem profecto, cuius CICERO *de oratore libr. II. 67.* mentionem faciat. Recte, secusne haec dicta sint, alii exquirant. Nobis MATTHÆVS ea dere haud cogitasse, μετοικεσίας autem vocabulo sic, vt eo tempore in ore vulgi fuit, vsurpassè videtur. Μέτοικοι enim dicebantur, qui, relicta patria, in aliam urbem secesserant, sic vt inter ciues quidem habitarent, ciuitatis tamen iure pleno haud fruarentur. Erant in tutela magistratus, uteban-

tur iure χειροτεχνίας, sed non nisi vt ciues adscititii, vel aduentitii, vnde cum ciuibus γνησίους siue originariis honores capessere et magistratu fungi haud potuere. Dicebantur μέτοικοι hocque vocabulo ἀπὸ τῶν πολιτῶν siue ἀσῶν numquam fere non fecerni solent. Fuere tamen hi μέτοικοι meliori loco, quam πάροικοι, de quibus statim plura. Iam vero vnde haec probantur? Ex insigni marmore graeco, prope Tegeam, florentissimam olim Arcadiae urbem, effosso a). Est inscriptio athletica, FALCONERIO, qui athletica mamora collegit, nondum cognita, in qua μέτοικοι, qui in certaminibus vna cum πολίταις vicerant, ab his diserte fecernuntur. Pertinent huc verba: ΕΝΑΓΟΣΙ ΤΟΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙΣ --- ΕΚΟΜΙΣΑΝΤΟ ΤΟΤ ΣΤΕΦΑΝΤΣ ΙΕΡΗΣ. ΑΙΛΟΔΑΜΑΣ -- ΠΟΛΙΤΑΙ ΔΗΜΕΑΣ -- ΚΑΙ ΔΑΛΙΣ - ΜΕΤΟΙΚΟΙ, in agonibus Olympiacis—reportarunt coronas Hieres, Aelodamas, CIVES, Demeas - et Dalis -- INQVILINI. Quid potest esse his marmoris verbis luculentius? Demeas et Dalis non ξένοι, sed μέτοικοι dicuntur et ἀπὸ τῶν πολιτῶν distinguuntur. Iam rogamus, vt, qui velit, cum hac inscriptione athletica conferat verba DIODORI SICVLII b): κατὰ τὸ συνεχὲς ἐλαττώμασι περιπίπτοντες ἐποίησαντο πολίτας τὰς μετοίκας καὶ τῶν ἄλλων ξένων τὰς βυλομένους συναγωνίσασθαι. Athenienses continuis aduersae fortunae cladibus debilitati inquilinos aliosque peregrinos, qui commune secum belli discrimen subire volebant, ciuitate donant. In his ξένοι ἀπο τῶν μετοίκων, hi ἀπὸ τῶν πολιτῶν, siue τῶν ἀσῶν, qui pleno ciuitatis iure gaudebant, aperte distin-

a) apud EDVARDVM COR- b) libr. XIII. cap. 97. p.
SINIVM, adpendice ad notas 619. ed. WESSELINGII.
Graecorum, p. LXVII,

distinguntur. Μέτοικοι isti nonnunquam ξένοι ἐνεπιδημῶντες, ξένοι παρεπιδημῶντες, id est, qui ut aduentitii inter et iuxta alios ciues habitabant, non ut peregrini, sed inquilini, nuncupantur. Sic apud DIODORVM SICVLVM et AELIANVM, ut iam obseruauit REINESIVS c). Pari modo Ἀθηναῖοι, ἀπὸ τῶν ἐπιδημῶντων ξένων, siue ἀπὸ τῶν μετόικων distinguuntur, *act.* XVII. 22. Μέτοικοι hi, si plenarium ciuitatis ius consequentur, συμπολίται dicuntur. Sic PAVLLVS *Ephes.* II. 19. scite σάτις τῆς συμπολίτας ἀπὸ τῶν ξένων, κατ' ἐξοχὴν sic dictorum, pariter ac ἀπὸ τῶν παροίκων distinguit, haud alia prorsus ratione, ac apud profanos scriptores ἀσὸὶ siue πολῖται, ἀπὸ τῶν συμπολίτων, siue δημοποιήτων, hi ἀπὸ τῶν μετόικων; μέτοικοι ἀπὸ τῶν παροίκων, πάροικοι ἀπὸ τῶν ξένων distinguuntur. Videatur REINESIVS *not. ad inscript.* p. 182. Nolumus tamen negare, in profanis pariter ac diuinis scriptoribus, tum in septuaginta interpretibus, haud semper parrem et constantem esse vocabulorum horum usum. Ex iis forte, quae iam diximus, verus status iudaeorum, in Babylonia uiuentium, intelligi potest.

CAP. II, 12.

χρηματιζέμεντες κατ' ὄναρ.

IN antiquis marmoribus formtlae: SOMNO MONITVS et VISV MONITVS probe a se inuicem sunt distinguendae. Sic apud GRATERVM p. LXII. 3. Arete Druis antistita SOMNO MONITA, p. LXXX. 2. Aelius Pacatus SOMNO ADMONITVS et p. CII. 1. Aurelius

A 3

c) *not. ad inscript.* p. 1002.

relius Pacorus SOMNIO MONITVS dicitur. Qua quidem formula vfi veteres videntur de fomnio, in quo nullam quidem numinis speciem videre sibi videbantur, quod tamen diuinitus sibi datum missumque esse, certis quibusdam signis diuinare voluerunt. Si vero in tali fomnio speciem aliquam siue dei, siue deae cuiusdam, eos adloquentem et aliquid imperantem prae se vidisse, expergefacti arbitrabantur, tum non formula illa SOMNO MONITVS, sed aliae, quae singulare hoc visi genus designarunt, vsurpari solebant. Cuius generis sunt: EX VISSO *d*), EX IVSSV NVMINIS *e*), EX IMPERIO *f*), EX PRAECEPTO IOVIS *g*), ΚΑΤΑ ΚΕΛΕΤΣΙΝ ΘΕΟΥ *h*), VISV MONITVS, *i*) MONITV DEI, *k*) EX VISV DEAE VALENTIAE *l*) cet. Idem vero discrimen in tabulis sacris haud obscure reperire licet. Formulam enim illam SOMNO vel SOMNIO MONITVS designat illud MATTHAEI χρηματισθεῖς κατ' ὄναρ. altera autem VISV MONITVS haud vna ratione in tabulis sacris graece redditur. Eo pertinent, quae apud MATTHAEVM v. 13. ἀμέσως sequuntur: ἄγγελος φαίνεται κατ' ὄναρ, et quae de Paullo LVCAS habet αἴ. XVI. 19. ὄραμα διὰ τῆς νυκτὸς ὠφθη τῷ Παύλῳ. Ἄνῆρ τις ἦν ἐσῶς cet. et cap. XVIII. 9. εἶπε ὁ Κύριος δι' ὀράματος ἐν νυκτὶ τῷ Παύλῳ. Quum τῷ εἰπεῖν iu-
bendi

d) GRVTER. LXV. I. MVRATOR. III. I. XXVIII. 2.

e) GRVTER. LVII. 4. VIGNOLE *inscript. select.* p. 187. MVRATOR. CCCLIII. 2. CXVIII. I.

f) GRVTER. III. I. XVI.

4. MVRATOR. LXXIII. 6.

g) GRVTER. XXXVIII. 10.

h) GRVTER. XXI. I.

i) *ibid.* LXX. 7.

k) *ibid.* LXXXII. 5. MVRATOR. CXXI. 8.

l) *ibid.* II. 12.

bendi notio subici haud raro soleat, quid verba haec aliud volunt, quam quod inscriptionum antiquarum formulae: EX IVSSV NVMINIS, VISV IVSSVS solent designare?

CAP. II, 23.

Ἐλθὼν κατώκησεν εἰς πόλιν, λεγομένην Ναζαρέτ.

IOSEPHVS κατοικῆσαι dicitur in vrbe Nazareth. κατοικεῖν de iis dicitur, qui relicta vrbe, in qua adhuc vixerant, in aliam secedunt, sic, vt firmam ibidem et fixam sedem sibi figant, siue ius ciuitatis consequantur et συμπολίται fiant, siue minus. Παροικῶντες vero, si illis opponuntur, nuncupari solent noui accolae, qui aliunde venerunt, et nouam sibi sedem non in ipsa vrbe, sed iuxta priscos regionis vel vrbis incolas constituerunt. Sic IOSEPHVS *m*) iudaeos in Peraea habitantes τὰς εἰς τὴν Περαίαν κατοικῶντας dicit. Verum hunc esse vocabuli istius significatum, marmor REINESIANVM *n*) docet, quo κατοικῶντες ἐν Δήλω, id est, incolae aduentitii Deli ἀπὸ τῶν ἐμπορίων καὶ ναυκλήρων, a peregrinis mercatoribus, qui commercii et nauigationis causa ad tempus ibi commorari solebant, aperte distinguuntur. In alia inscriptione apud PETRVM LASENAM *o*) et IANVM GRVTERVM *p*) mentio fit ΤΩΝ ΕΝ ΠΟΤΤΙΟΛΕΙΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΝΤΩΝ ΤΥΡΙΩΝ, cum qua verba DIODORI SICVLI *q*) debent comparari: Δικύμιος μετὰ τῶν παίδων καὶ Τληπολέμου, τῆ Ἡρακλέους, ἐκστίας τῶν Ἀργείων αὐτὸς προσδε-

A 4

ζαμένων,

m) libr. XX. ant. iud. Neapolitano, cap. III. p. 50.
cap. I.

p) p. CIICV. 3.

n) in script. class. I. num. *q*) libr. III. cap. 58.
55. p. 103.

p. 302.

o) dell' antico ginnasio

ζαμένων, ἐν Ἀργεὶ κατώκησαν, οἱ δ' ἄλλοι πάντες
 ἐν Τρικορύnthῳ κατοικήσαντες, ὡς ὁ πεντηκονταετη-
 χρόνος διήλθε, κατήλθον ἐς Πελοπόννησον, *Lycim-
 nius cum liberis et Tlepolemus Herculis filius, Ar-
 gos a ciuibus sponte recepti habitatum se contulerunt.*
Ceteri omnes in Tricoryntho tamdiu subsisterunt, tum
quinguenta anni praeterlapsi essent, quibus finitis,
in Peloponnesum redierunt. κατοικῶντες hi, si ius
 πολιτείας consequerentur, συμπολίται, si non
 nisi χείροτεχνείας et commercii, μέτοικοι, vt iam
 supra audiuimus, dici, atque eadem ratione a
 ζένοις, vt in romanis lapidibus ab *hospitibus ad-
 uentoribus* apud *GRVTERVM r)* et a *PÉREGrinis*
ADVENis apud *REINESIVM s)* distingui solebant.
 Ipsi vero κατοικῶντες consistere dicuntur in hac
 vel illa vrbe. Tales fuerunt *BERYTENSES,*
QVI PVTIOLIS CONSISTVNT apud *REI-
 NESIVM t)* et *Negotiatores uinarii Lugduni in Cana-
 bis consistentes* apud *GRVTERVM, u)* tum ἔμποροι
 illi οἱ ἐπιδημῶντες ἐν Ῥόδῳ apud *LYCVRGVM* orat.
in Leocratem. Quum vero τῶν κατοικῶντων condi-
 tio haud vna fuisse videtur, quae Iosephi nostri
 fuerit, alii disquirant.

CAP. III, II.

Ὁὔτε ἐμὲ ἰκανός, τὰ ὑποδήματα βασάσαι.

INTERPRETES Ioannem vile seruitii genus
 his verbis designare animaduertunt, et recte qui-
 dem, id quod nullibi melius, quam ex inscrip-
 tionibus patet. Omnis fere generis serui po-
 terant manumitti, nec vllum fere est opificii aut
 seruilis ministerii genus, in quo libertos comme-
 morari,

r) p. CLXXXI. I. cccc

XXXXIII. 8.

s) class. VI. 22.

t) class. X. 5.

u) p. CCCCLXVI. 7.

morari, haud legamus. Verum pedissequorum et sandaligerulorum nullum prorsus habemus exemplum, quasi eorum abiecta et vilissima conditio infra libertorum dignitatem fuisset. Unde ne in Augustorum quidem seruis pedissequos libertos dici, animaduertimus. Qui exempla cupiunt, videant GORIVM columbario libertorum et seruorum *Luiae Augustae* p. 101. num. xxxviii. p. 102. num. xxxviii. et conferant cum his Gorianis lapidibus FABRETTVM *inscriptionibus domest. cap. III. p. 130. num. xv.* et p. 210. num. 10xxviii.

CAP. V, 36.

Οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν, ἢ μέλαιναν ποιῆσαι.

APVD REINESIVM *class. i. inscript. lxxxviii.* marmor romanum est cum hac ἐπιγραφή: VENERISACRVM CASSIA I. L. PSECHAS, PRO PSECAS. Psecades fuerunt ornatrices mulierum, quae, vt est apud OVIDIVM *libr. i. de arte amandi eleg. vii.* scirent *positu variare comas easque ponere compositas in statione.* IUVVENALIS *sat. vi. v. 489.* *componit crinem laceratis ipsa capillis, nuda humeros psecas infelix,*

ad quae verba scholiaestes poetae legatur. Cum REINESIANO vero marmore comparandum est illud GRUTERIANVM *Hispulae Cinerariae,* p. c10111. *num. 5.* admodum quidem corruptum et mutilum, ex quo tamen non solum harum psecadam suppellectilem comatoriam, calamifstros nempe, aciculas et id genus alia, sed etiam hoc discimus, fuisse quoque in harum psecadam artibus, vt succis odoratis dominarum suarum crines vngerent iisque non solum suauem odo-

rem, sed etiam coloris quoddam genus, quod pro aeui ingenio ac consuetudine in pretio esse solebat, conciliarent. Ac prius quidem, nisi nos omnes rationes fallunt, in corrupto marmoris memorati vocabulo GALBE, forte GALBA... latere videtur, si verum est, quod PLINIUS refert, esse in Syria plantae ferulaceae genus, ex qua succus praepararetur odoriferus, qui, ut ipsa planta, *galbani* habeat nomen, *libr. XII. hist. nat. cap. 56. coll. libr. XXIII. cap. 13.* et SALMASIO *exercitationibus Plinianis*, p. 249. Posterius vero ex eo colligi posse, arbitramur, quod veteres iisdem fuceis odoriferis, quibus diuersi coloris pigmenta admisceri solebant, crines fucare, illinire, iisque modo flauum, modo rutilum, modo cinereum colorem conciliare didicerant. Sic PLVTARCHVS *ἔρωτικῶν* ad finem, memorat *Φάρμακον, ὃ τὴν κόμην αἱ γυναῖκες ἐναλεῖσθόμεναι ποῖσι χρυσοειδῆ ἢ πυρράν.* In illa *ἕλη κομματικῆς*, quam ex Heraclide Tarentino, Archigene et Critone collegit GALENVS, est quoque *ὁ ξανθισμὸς τῶν τριχῶν*, quem psecades illae pigmentis suis fecisse, videntur, flauus enim crinium color in Graecia olim magnopere amatus aestimatusque fuit. Apud PAVLLVM *ÆGINETAM libr. III. cap. 2.* describitur pari modo ratio mutandi crinium coloris, monstraturque *τρίχας μελαίνας ξανθὰς ποῖσαι.* TERTVLLIANVS vero de cultu *feminarum*, *cap. v. video*, inquit, *quasdam et capillum croco vertere.* Plura dabit REINERVS *animaduersionibus ad inscript. class. I. num. LXXXVIII.* vbi cinere quoque eam ad rem vsus esse romanas vxores, docet. Ipsam vero artem mutandi crinium coloris iam PALAEPHATI aetate haud prorsus incognitam fuisse, ex eius *περὶ ἐπίσων*
libri

libri cap. xxxiii. patet, quo Medeam, refert, inuenisse *ἀνθος δυνάμενον καὶ λευκὰς ποιῆσαι τὰς τρίχας, καὶ μελαίνας.* Plura non addimus, nec ea, quae de eodem argumento WETSTENIVS collegit *comm. in nou. test.* p. 306. Interpretum plerique, effatum hoc seruatoris nostri, cum illa, quam explicauimus, veterum arte et consuetudine conciliaturi, in nostro loco non de pigmentis crinium sermonem esse, monent, quibus coloris caussa isti quasi obducantur, sed de capillorum colore naturali, qui nunquam possit mutari. Id recte duntaxat, modo ne hoc praetereatur, ipsa Christi verba prouerbii cuiusdam, tum forte satis cogniti, formam habere videri. Vetustissima plerumque solent esse proueria, cum graecorum, tum aliorum populorum, apud quos eius generis *γνώμαι* ante inuentam capillos tingendi artem, sine dubio iam exstiterunt, vsu dein sic confirmatae, vt in omnium ore florent, etiam si posterorum ars naturae vim quasi facere, et, quod natura est, contra naturam immutare, sibi sumeret.

CAP. VI, 2.

Ὅσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς.

VOCABVLVM *συναγωγή* etiam ciuilem et fo-
rensem hominum coetum olim denotasse, nulli-
bi melius et certius, quam ex hoc marmore REI-
NESIANO x) discimus: ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΕ ΖΩCΙΜΟC
ΔΙΑ ΒΙΟΤ ΣΤΝΑΓΩΓΗΣ ΑΓΡΙΠΠΙΝΕΣΙΩΝ ceter. Sy-
nagoga haec Agrippinensium nil aliud fuit,
quam coetus quidam Agrippinensium negotia-
torum,

x) *class. XX. num ccccxviii.* p. 1001.

torum, Romae commorantium, quorum magister
sive quinquennalis perpetuus Zosimus iste fuit.

CAP. VII, 24.

᾽ουδεις δύναται δυσὶ κυρίοις δαλεύειν

Duo patroni nonnunquam vnum libertum, et
duo domini vnum seruum olim habuerunt. Prius
luculenter patet ex marmore GRUTERIANO p. 13
CCCCXXX. 10. D. M. L. AGRIO SYNTPOPHO
LIBERTO OPTIM. L. L. AGRICINIA
NVS ET PIVS PATRONI, ex alio apud REI-
NESIVM *inscript. class. xviii. 29. D. M. LVCI-
LIORVM CHRYSEROTIS ET FESTAE LV-
CILIA IANVARIA PATRONIS B. M. FE-
CIT.* Idem REINESIVS huc et aliam inscriptio-
nem, *class. vi. 81.* referendam esse, putat, qua
Rubriam duorum Titorum libertam inuenisse
sibi videtur. Luculentius vero hoc patet non
solum ex alio lapide, apud eundem *class. xi. 79.*
sed etiam ex faxis BERTOLII *antichit. d' Aquil.*
p. 103. 82. SILVANO AVG. C. STATIVS
C. ET L. LIB. EVTICHVS MANIANVS V.
S. MALVASIAE, *marmoribus Felsineis*, p. 418. Q.
CORNELIVS Q. ET C. L. NICEPHOR SA-
GARIVS et MVRATORI, apud quem Q. Cae-
cilius Hermetis, duorum patronorum liberti, fit
mentio. Posterius ex hoc FABRETTI lapide
constat: TERTIVS. Q. Q. NVNNIORVM
LVNENSIS ET MONTANI scil. seruus, *in-
script domesticis*, p. 40. num 202. tum ancillae fati-
dicæ exemplo, ACTOR. XVI. 16. quæ, vt LVCAS
ibi ait, ἐργασίαν πολλὴν παρέιχε τοις κτριοις
ΑΤΤΗΣ. Ac is quidem communis serui cuius-
dam vsus tum potissimum apud veteres obti-
nuisse videtur, si propter artem, quam ille di-
dicerat

dicerat, satis quaestuosam, pretium eius tantum erat, ut aere, a duobus aut pluribus lucri causa collato, emeretur, aut si heredes, de praediis sibi a patre relictis communiter viuentes, vnam quoque familiam seruorum rusticam iunctim haberunt. Itaque quum seruator, neminem duobus dominis seruire posse, pronuntiauit, haec non sic intelligi voluit, quasi tale seruitii genus ad τῶν ἀδυνάτων classē pertineret, sed quod veteres visu et experientia didicerant, peculii talis communionem litium et rixarum causa sedulo esse euitandam. Quum igitur non nisi raro hoc fieri soleret, ut vnus seruus plurium esset dominorum, videtur hoc in prouerbum abiisse, neminem duobus dominis commode seruire posse. Discimus praeterea ex ATHENAEI *libr. VI. dipnosoph. cap. 18.* factum nonnunquam esse, ut ingenui homines, propter summam paupertatem, vitae sustentandae causa, sponte in seruitutem sese darent. Idem fecerunt fugitiui serui inque alia vrbe nouo se domino nonnunquam manciparunt. Qui prehensi, poenae loco, ferreum gestare debuerunt collare, cum inscriptione: **TENE ME, QVIA FVGI ET REVOCA ME DOMINO MEO** cet. Conf. PIGNORIVS de *seruis* p. 15. Itaque reuocandi erant priori domino, quoniam nullo profus pacto fieri poterat, ut talis seruus binis his dominis, alteri, qui emerat, alteri cui post fugam se mancipauerat, simul praesto esse iisdemque vna seruire posset. Id quod itidem forte γνώμη illi, qua seruatorem nostrum vsum esse, videmus, occasionem potuit praebere.

CAP.

CAP. VIII, 6.

Ὁ παῖς μὲ βέβληται παραλυτικός.

CENTVRIO feruum suum *παῖδα* vocat. In romanis inscriptionibus ferui nonnunquam *pueri* solent adpellari. Sic interpretandum esse arbitramur lapidem GRVTERI p. 103111. 6. qui Abinnæi cuiusdam CAESARIS AVG. *Pueri* memoriam commendat. Inprimis vero huc pertinet inscriptio illa, quam THOMAS LYDIAT *canonibus chronologicis* in *vobéias* suspicionem vocauit, a qua tamen liberare eam studuit doctissimus AVCTOR *ἀνώνομος*, (ANT. MAR. LVPVS) *dissertatione ad Seueræ martyris epitaphium*, p. 19. Dedit eam GRVTERVS p. 110111. 4. CONSVLATV M. F. STILICHONIS ----- DEPOSITVS PVER HELIAS -- QVI BIXIT ANNIS TRIGINTA ----- Cum hoc lapide comparandus est alius apud MABILLOIVM *supplem. rei diplomaticæ* p. 15. vbi Victorinus dicitur PVER QVI VIXIT ANN. XXXVII. MENSES X. DIES X. Itaque non vernæ tantum puerilis forte ætatis, sed ipsi ferui, qui iuuenilem ætatem iam excesserant, ferui triginta et plurium annorum, PVERI sunt vocati.

CAP. VIII, 11.

Πολλοὶ ἀνακληθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ cet.

HANC loquendi formulam summum post mortem beatitudinis gradum designare, neminem fugit; eius autem ratio non nisi ex veterum de diis *πατέροις*, doctrina cognoscenda esse videtur. Fingebant veteres, numina sua considerare, vel ad sententiam de rebus humanis in superum concilio dicendam, vel ad epulandum. Vnde

Vnde apud LVCIANVM *concil. deor.* p. 906. Mo-
 mus de diis supposititiis: οὐκ ἀγαπῶντες ὅτι αὐτοὶ
 μετέχουσι τῶν αὐτῶν ἡμῖν ξυνεδρίων, καὶ ἐνωχθῆνται
 ἐπ' ἴσης, non contenti, si nobiscum in eadem admit-
 tantur concilia et iisdem coenis intersint. Iisdem
 vero cum Ioue et iis, qui in superis summi sunt,
 cibus vesci, idem erat, ac summae diuinæ post
 mortem gloriae participem fieri. HORATIVS
libr. IIII. od. 8. v. 30. de Hercule: sic Iouis in-
 terest optatis epulis impiger Hercules. Primi vero
 ordinis dii potissimum erant summi et maximi
 numinis, Iouis nempe, ὁμοτραπέζοι, quemad-
 modum eos vocat MAXIMVS TYRIVS *serm. 1. ad.*
fin. Τῶς μὲν, αἰτ, περὶ τὰ πρόθυρα αὐτὰ εἰλημένους,
 οἷον εἰσαγγελέας τινὰς καὶ βασιλεῖ συγγενεστάτους
 ὁμοτραπέζους αὐτῶ καὶ συνεσίους, ex quo haud ob-
 scure colligi posse, arbitramur, non omnes su-
 peros Iouis mensæ in epulis adfedisæ eiusque
 ὁμοτραπέζους fuisse, sed eos tantum, qui reliquis
 potentia diuina caelestique gloria antecelluerint.
 Factum deinde est, vt veteres defunctis quo-
 que hominibus honoris caussa sedem in conui-
 uis caelestibus iuxta deos adsignarent, sum-
 mum beatitudinis et gloriae caelestis gradum,
 ad quem post mortem euecti essent, hoc ipso
 designaturi. Sic Alexandrum et Ptolomaeum
 Lagi filium in conuiuio caelesti iungit hisque
 ambobus epularum socium facit Herculem THEO-
 CRITVS, *idyll. xvii. v. 18.* haud secus ac EVRI-
 PIDES, qui *Oreste*, v. 1689. Helenam, ad su-
 peros euectam, cum Iunone confociat, hoc ipso
 summum post mortem gloriae et aeternae felici-
 tatis fastigium designaturus, ad quod illa iam
 peruenisset. Ac id quidem prisca quoque marmo-
 ra nos docent, in quibus homines defuncti
 non-

nonnunquam σύνθετοι ἀθανάτων immortalium com-
mensales, vocantur. Talis inscriptio est apud
SPONIUM *miscellaneis eruditae antiquitatis* p. 368.
ΩΜΑ ΜΕΝ ΗΔΕ ΚΟΝΙΣ ΚΕΤΘΕΙ ΘΕΟΜΗ-
ΣΤΟΡΟC ΑΝΔΡΟC ΝΑΡΚΙCΙCΙΩC ΗΙΝΥΠ-
ΠΟΥ ΕΥΧΗ ΔΕ CΥΝΕΔΡΟC ΑΘΑΝΑΤΩΝ cet.
et alia Smyrnae effossa apud REINESIUM *class.*
XVII. *num.* 140. p. 854. in qua, inter alia, haec
leguntur: ΚΑΙ ΜΕ ΠΑΡΑ ΤΡΙΠΟΔΕCΣΙ ΚΑΙ
ΑΜΒΡΟCΙΗC ΤΡΑΠΕΖΑΙC ΗΛΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ
ΔΑΙΤΑ ΘΕΟΙ ΦΙΛΩΝ ΕΙCΠΡΩCΙ, et me apud
*tripotas et diuinas mensas coena delectantem dii amice
trahebant.* Apud veteres Graecos sedebant conui-
uantes, apud iudaeos accumbebant in lectis.
Quod igitur illi formula *ράρεδρον, σύνεδρον τῶν
ἀθανάτων εἶναι*, id hi ἀνακλίεσθαι dixerunt.
Quamque Abraamus, Isaacus et Iacobus om-
nium vniuersae suae gentis post mortem beatif-
fimi felicissimique habiti sunt, facile patet, for-
mula illa: ἀνακλίεσθαι μετὰ Αβραάμ καὶ Ἰσαάκ
καὶ Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ἑρανῶν nil prorsus
aliud fuisse designatum, quam in vita aeterna
prae ceteris summum gaudii, gloriae et felici-
tatis caelestis gradum consequi. Formula scri-
pturae sacrae, ἀποφέρεσθαι εἰς τὸν κόλπον τῷ
Αβραάμ, *Luc. XVI. 16.* idem beatitudinis cae-
lestis genus designat. Nam formula, a finu to-
gae apud veteres petita: ἀνακίεσθαι ἐν τῷ κόλπῳ
τινός, *Io, XIII. 23.* denotat: ad latus alicuius ac-
cumberē vel adfidere. Vt ad conuiuia celebra-
nda, sic quoque concilii caelestis caussa, in quo
de rebus humanis sententia ferenda erat, con-
fidere solebant dii. Huius concilii socium et
σύνθερονον post mortem fieri, id longe maius et
praestantius habitum fuit, quam in epulis deo-
rum

tum πάρεδρον et σύνεδρον esse. Apud GRVTERVM p. CIOLXXIII. II. haec lapidi incisa legimus: ΘΕΟΙΣ ΑΔΕΛΦΟΙΣ ΣΥΝΘΡΟΝΟΙΣ ΤΟΙΣ ΕΝ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΘΕΟΙΣ. Sic HORATIVS Augustum suum Iouis consilio inferre audet, *libr. III. od. 25. v. 5.* Quibus antris egregii Caesaris audiar aeternum meditans decus stellis inferere et consilio Iouis. Vnde lucem accipiunt verba seruatoris: *Matth. XVIII, 28.* ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ, ΚΑΘΙΣΕΣΘΕ καὶ ὑμεῖς ΕΠΙ ΔΩΔΕΚΑ ΔΡΟΝΟΥΣ, ΚΡΙΝΟΝΤΕΣ τὰς δώδεκα φυλάδας τοῦ Ἰσραὴλ, et quae apud IOANNEM *apocal. III. 21.* leguntur: ὁ νικῶν, δώσω αὐτῷ ΚΑΘΙΣΑΙ μετ' ἐμῆ EN ΤΩ ΘΡΟΝῶ ΜΟΥ cet.

CAP. VIII, 2.

Θάρσει τέκνον.

ERANT priscis Graecis vulgares adclamationis formulae, quibus miseros homines, amicosque calamitosos, vt bono animo essent neque de omni spe melioris fortunae deiici se paterentur, exhortari voluerunt. Horum satis frequentem vsum in monumentis sepulcralibus Graecorum cernimus, quibus defuncti saepe loquentes introducuntur, consolaturi amicos et cognatos, eorum mortem grauiter lugentes. In his admodum frequens est τὸ ΕΥΨΙΧΕΙ, id quod marmora GRVTERI ICCLXXXI. 6. ICCLXVIIII. 4. ICCLXXXIIII. 3. REINESII *class. XVII. inscript. 46.* MAFFEI *mus. Veronensi* p. 315. num. 2. p. 316. n. 4. et BVONAROTI *osservaz. sopra alcuni frammenti di vasi antichi di vetro* p. 168. satis docent. Pro εὐψύχει apud GRVTERVM in alio marmore p. ICCLVIII. 9. εὐτύχει et p. ICCLXXXIIII. II.

B

εὐθύμεια

ἐοθύμει vſurpatum legimus. Eamdem conſolandi vim olim habuit adclamatio θάρρει θάρσει, θάρσει καὶ θυμὸν ἔχει ἀγαθόν, apud HELIODORVM obuia, *libr. II. aethiop. cap. I. et libr. III. cap. I.* id quod et aliquot antiqua monimenta egregie confirmant. Sic apud GRVTERVM p. CIƆCXX. 4. in lapide ſepulchrali haec verba leguntur: ΘΑΡΣΕΙ ΕΥΤΕΝΕΙ, ΟΥΔΕΙΣ ΑΘΑΝΑΤΟΣ, quibus puer lugentem matrem adloqui eamque communi mortalitatis lege conſolari fingitur. Eiusdem conditionis eſt inſcriptio chriſtiana in vitro antiquo picto a BVONAROTIO detecta, apud eundem libro modo memorato, p. 169. ΘΑΡΣΕΙ ΤΑΤΑ ΜΗΤΗΡ ΟΥΔΕΙΣ ΑΘΑΝΑΤΟΣ. Inprimis vero notanda eſt lamina aerea muſei KIRCHERIANI a doctiſſ. ANTONIO MAR. LVPO *epitaph. Seuerae martyris* p. 141. deſcripta, ſine dubio olim, pro ſuperſtitioſa aeui illius conſuetudine, aegroti infantis collo adpenſa, cui haec incifa verba cernuntur: ΕΥΨΥΧΙ ΤΕΚΝΟΝ ΔΙΟΝΥΣΙΟΔΩΡΕ ΜΗΝΩΝ ΙΘ ΗΜΕΡΩΝ ΚΑ. *bono animo eſto fili Dionyſodore, menſ. xviii. dierum xxiiii.*

CAP. VIII, 17.

Ἐἰ δὲ μήγε.

SERVATOR noſter, vinum nouum in vtres veteres haud infundi ſolere, pronunciat, rumpi enim, *ſi id fiat*, vtres et vinum cum vttribus perire. Ac ea verba quidem: *ſi id fiat*, graecis: εἰ δὲ μήγε, exprimuntur, ſenſu, vt videtur, contrario, ſi, vt par eſt, ellipſis, quae in his verbis latet, ex verbis antecedentibus debeat ſuppleri. Primum enim, εἰ δὲ βάλλωσιν inquit οἶνον νεὸν εἰς ἀσκὰς παλαιὰς. Deinde εἰ δὲ μήγε, pergīt, ſcilicet

licet βίλλωσιν οἶνον νεὸν εἰς ἀσκὸς παλαιὸς, si vinum nouum haud committatur vtribus priscis, rumpi hos, perire vinum aequae ac vtres. Viderunt hanc difficultatem iam alii γ), dissentiunt autem, qua commoda ratione eidem sit subueniendum. Nonnulli ἀπόδοσιν aliquam admittendam inque ista formulas, καλῶς ἔχει, εὖ ἔχει, καλῶς ἂν εἴη, hisque similes suppleendas esse arbitrantur. Ita iubent *scholiae* THUCIDIDIS z) et ARISTOPHANIS a) quos recentiorum nonnulli sequuti sunt. Nolumus refragari, fieri id saepe commode posse tum, quum priori periodi membro conditio aliqua subsit, in aliis vero propositionibus, quae in vniuersum aliquid vel adfirmant vel negant, nullatenus fieri hoc posse, ipsa ratio ostendit. Quare alii aliam viam ingressi, post verba: εἰ δὲ μὴ γ, modo formulam: τίς τῷ νόμῳ πειθαρχήσῃ, legi quis paruerit, modo hanc: εὐλάβειαν ἔχωσι, cautionem adhibeant, modo aliam intrudendam esse, arbitrati sunt b). Nobis videtur simplicissima et verborum sensui accommodatissima ratio esse, si verba τίς τῶτο ποιήσῃ formulae εἰ δὲ μὴ adiungantur. Sic enim interpretandi sunt bini loci in egregia illa tabula graeca, qua testamentum Epictetae ad nostra vsque tempora seruatum est, quamue IAN. GRVTERVS c), postea vero correctiorem SCIP. MAFFEI d) in lucem ediderunt. In hac nempe tabula inter alia et haec sancita sunt: μὴ ἔχῃτω ἔξ-

B 2

σίαν

γ) vid DEVARIVS, *de par-ticulis*, p. 119.

z) *libr. I.* p. 55.

a) *Plut.* p. 49. Conf. LAMB. BOS *de ellips. graec.* p. 380. ed. LEISNER.

b) Conf. VIGERVS *de idiotism.* p. 395. ed HOOGEVEENII.

c) *thes. inscript.* p. CCXVII.

d) *mus. Veron.* p. XVI.

σίαν μηδεις, μήτε ἀποδόσθαι τὸ Μυσεῖον, μῆ δὲ
 χρῆσαι τὸ Μυσεῖον μηδενὶ --- ΕΙ ΔΕ ΜΗ, κωλύσθω
 ὑπὸ τῶ κοινῷ -- *nemo habeat potestatem, neque
 vendendi museum, neque museum hoc utendum cui-
 quam dandi, si vero secus fecerit, aliter nempe, ac
 sancitum est, prohibeatur a collegio.* Paulo post
 Epicteta, μὴ ἐχέτω δὲ, περὶ, ἐξῆσίαν, μῆ δὲ
 ἐξενέγκαι τῶν ἐν τῷ Μυσείῳ ὄντων μηδὲν, ΕΙ ΔΕ
 ΜΗ, κωλύσθω ὑπὸ τῶ κοινῷ τῶν συγγενῶν, *nemo
 habeat facultatem exportandi quicquam eorum, quae
 in hoc museo sunt, si vero quis non fecerit hoc, id scili-
 cet, quod ego volo iubeoque, prohibeatur ab ad-
 finium collegio.* Quae si quis referat ad verba
 Christi, sententia eorum ex ipso linguae graecae
 genio, quem hoc monumentum peruetustum
 egregie docet, plana erit ac perspicua. *Non in-
 fundi, inquit, solet vinum novum in utres veteres.
 Si vero id, quod consuetudo fert, quispiam non
 fecerit, rumpuntur utres et vinum effluit cet.*

CAP. VIII, v. cod.

Ῥήγνυται οἱ ἀσκοὶ.

QVAE de utrium apud veteres vsu ad adser-
 uandos liquores infusos interpretes reliqui ad
 hunc locum in medium adtulerunt, silentio prae-
 termittimus. Iis tamen strictim et breuiter ad-
 dere liceat, non deesse nobis effata antiquiorum
 scriptorum, ex quibus hic utrium vsus, qui in
 bello inprimis ad transportandam aquam admo-
 dum frequens fuisse videtur, satis superque con-
 firmari potest. Pertinent huc testimonia LIVII,
libr. III. cap. 23. SALLVSTII de bello Iugurthino,
cap. LXXXI. CORNELII NEPOTIS, *vit. Eumen.
 sap. VIII.* vt de reliquis taceamus. Deinde et
 hoc

hoc praeteriri a nobis haud debet, saepius in inscriptionibus mentionem *utriculariorum* fieri, nominatum apud GRVTERVM CCCCXXXVIII. 5. IDCXXXVIII. 7. CCCCXXVIII. IO. CCCCLXXXIII. I. ICXXXVII. 8. MVRATORIVM ICXXI. 4. 5. ICXXXII. I. CIDCX. I. REINESIVM *class.* XI. 36. et 64. SPONIVM *miscell. erud. ant.* p. 61. et SCHWARZIVM *miscell. politior. humanit.* p. 72. sq. esse tamen nondum satis certum atque expeditum, vtrum hoc vocabulo artificum genus, an vtriculariorum, fuerit designatum. Priorem sententiam defendit SERTORIUS VRSATVS, *comm. de notis roman.* p. 175. edit. Patauinae, putatque, vtricularios artifices fuisse, qui tales vtres ad conseruanda vina, aquas et id genus alia fluida conficerent. Posteriori doctorum virorum plerique addicti sunt, esse nempe vtricularios genus nautarum, exercuisse rem nauticam, sicque eos dictos fuisse, quod nauiculis coriaceis vsi fuissent. Hoc verissimum est, in monumentis antiquis haud infrequenter vtricularios nautis iungi, eorumque collegia, vt ex iisdem inscriptionibus patet, in iis locis potissimum fuisse, quae ad flumina aut mare iacuerint, et vbi res nautica floruerit. Verum et hoc haud improbabile nobis videtur, vtricularios eosdem fuisse, qui rem nauticam aequae ac artem, nauigia sua ex corio consuendi, exercerent. Quae si vera sunt, vti esse saltem videntur, quid probabilius est, eosdem et vtres conficere ad vina seruanda potuisse? Artem enim, nauigia coriacea sic consuendi, vt flumini imposita non mergerentur, prorsus eandem cum illa fuisse, quae coria, vt liquores iis contineantur, confuit, quis non videt? Quae coniectura si haud admittitur, mi-

rum profecto videretur, artificii talis nuspian in monumentis antiquis esse factam mentionem, artificii inquam, quod propter frequentissimum vsum vtrium sua corpora, sua collegia vbiuis fere habere debuit e). Addimus ὡς ἐν παροῶν, eiusmodi vtrium *psalm.* LVI. 9. mentionem factam esse videri, quum Dauides, vt lacrymae eius in virem colligantur, collectae numerentur, deum precatur, idque eum facturum, spem se habere, profitetur. Vasa lacrymatoria priscis gentibus olim in vfu fuisse, haud prorsus negari potest f). Vates vero diuinus non eiusmodi vascula minuta, qualia olim fuerunt, sed virem exposcit, hocque ipso lacrymarum multitudinem, ex multitudine aerumnarum magnitudinem et grauitatem aptissime designat.

CAP. VIII, 18.

VERSU 18. sq. huius capituli Iairi archontis, cuius filiam seruator ad pristinam vitam reuocauit, historiam litteris mandatam legimus. Quantopere vero se fallant, qui archontes Iudaeorum eosdem cum archifynagogis fuisse, contendunt, nullibi melius, quam ex inscriptionibus patet, in quibus alterum officium ab altero manifeste distinguitur. Talem nobiscum communicauit GVDIVS, *in script.* p. CCLXIII. §. ALFIVS IVDA ARCON

e) de vtriculariis veterum vid. CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS de collegio vtriculariorum p. 27. eius miscellan. politioris humanitatis, p. 27. et CALVETVS dans la dissertation sur un monument des Utricularies de Ca-

vailon, Auenion. CIDJCO LXVI. 8.

f) vid. MAFFEY *Veron. illustrat.* p. CLXIII. BERTOLLI *antichita d'Aquileia* p. 275. et *giornale de letterati d'Italia*, tom. XXVIII. artic. VIII.

ARCON ARCOSYNAGOGVS. *Qui Vixit*
 ANN. LXX. cet. et aliam doctissimus ANTON.
 MARIA LVPVS *diff. ad nuper inuentum Seuerae mar-*
tyris epitaphium p. 51. ΕΝΘΑΔΕ. ΚΕΙΤΑΙ. ΙΟΥ-
 ΛΙΑΝΟΣ. ΙΕΡΕΥΣ. ΑΡΧΩΝ. ΚΑΛΩΜΕΝΟΣ. ΚΑΡ-
 ΠΗΙΩΝ. ΥΙΟΣ. ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ. ΑΡΧΙΣΥΝΑΓΩ-
 ΓΟΥ, in qua Iulianus pater sacerdos et *archon*,
 filius vero *archisynagogus* dicitur. Quae quum
 ita sint, noua sese offert difficultas, si hunc
 MATTHAEI locum cum alio apud MARCVM, *cap.*
v. 22. comparamus. Is ipse enim Iairus, qui
 apud illum *ἀρχων*, apud hunc *ἀρχισυναγωγος*
 dicitur, quasi vnum idemque fuerit archontis et
 archisynagogi officium, quod tamen inscriptio-
 nes manifeste distinguunt. Ad quam difficul-
 tatem tollendam, necesse est, vt vel archontem
 Iairum praefectum quoque synagogae cuiusdam
 fuisse, dicamus, vel vocabulo *ἀρχων* latiore
 tribuamus significatum, istudque quemuis prae-
 fectum rei vel instituti cuiusdam denotare posse,
 adsumamus. Vtraque sententia habet, quo sese
 defendat, posterior maxime, quoniam illi, qui
 in inscriptionibus graecis et romanis archontes
 iudaeorum dicuntur, hoc munere in Asiae po-
 tissimum, extra Palaestinam, vrbibus functi sunt.
 In illarum multis iudaei *ισραηλίας*, in Palaestina
 contra *αυτονομίας* iure sub Romanis sine vlla pristi-
 ni magistratuum status mutatione fruebantur. Ita-
 que videndum antea, vtrum in Palaestinae quo-
 que vrbibus tempore seruatoris tales archontes
 fuerint, quales in romani imperii extra Palaesti-
 nam prouinciis fuisse, legimus. Archontum ho-
 rum iudaicorum saepius alias in inscriptionibus
 facta est mentio, nominatim in insigni illa in-
 scriptione

scriptione graeca Berenicensi, a MAFSEO g) et BOVHIERIO h) in lucem edita, et a WESSELINGIO i) doctissime illustrata, tum apud ANTON. MARIAM LVPVM k) aliosque. Constituebant hi archontes in Asiae aliarumque extra Palaestinam prouinciarum vrbibus magistratum ciuilem, idque ipsis potissimum negotii datum erat, vt popularium rebus bene consulere, in controuersis iudicum officio fungerentur viderentque, ne quid detrimenti ciuium suorum ordo capiat. Ea propter etiam in supra laudato marmore Berenicensi archontes hi et *πολίτευμα* Iudaeorum arcte coniunguntur, haud obscuro, ni fallimur iudicio, illos ad ciuiles magistratus olim pertinuisse. Vnde quoque de dignitate eorum iudicare licet, quae, haud secus ac consulatus, pro diuersa vrbium amplitudine et dignitate non potuit non esse diuersissima. Archontes hos ab archisynagogis in inscriptionibus graecis distingui, supra diximus, archisynagogos vero eosdem esse, qui in eiusmodi marmoribus ΠΑΤΕΡΕΣ ΣΥΝΑΓΩΓΩΝ dicantur, exempli caussa apud LVPVM *epitaph. Seueræ martyris* p. 51. et 178. admodum verosimile nobis videtur.

CAP. VIII, 23.

Ἴδὼν τὰς ἀυλητὰς καὶ τὸν ὄχλον θορυβῶμενον.

QUVM seruator in domum Iairi venisset, vidisse ipsum, ait MATTHAEVS, ἀυλητὰς καὶ ὄχλον θορυ-

g) antiquit. Galliae selectis, *epist.* 1. p. 6. coll. *epist.* vii. p. 42.

h) *explication de quelques marbres*, p. 30.

i) *diatribe de Iudaeorum archontibus ad inscriptionem Berenicensem*, Traj. ad

Rhen. *ciōiōccxxxviii.* 8. k) *libro laudato*, p. 140.

θορυβόμενον. MARCVS: θόρυβον, κλαίοντας καὶ ἀλαλάζοντας πολλά. Addit vterque, omnes hos e conciaui, in quo puella defuncta iacuerit, a Christo expulsos esse. Quae hic sacrae historiae scriptores de tibicinibus ad lectum mortui deque ferali θόρυβῳ habent, referunt se ad consuetudinem Romanorum, quam Iudaei sub horum imperio imitati esse videntur. Id iam alii fusius exposuerunt; nobis quaedam his ex antiquis monumentis addere liceat. Quatuor nobis relicta sunt toreumata, in quibus hunc veterum morem admodum egregie expressum, et sic quidem cernimus, vt eorum contemplatione aliquid adferre lucis nos posse credamus supra dictis vtriusque diuini scriptoris effatis. Primum monumentum, est vero, vt modo diximus, caelatum in marmore opus, ex Romanorum admirandis in splendida sua antiquitatum συλλογῇ transfuit (MONTEFALCONIVS 1). Adstant in isto ad lectum mortui lugentes, inque his femina passis crinibus, manibus elatis, lugubri habitu, quae lamentatione, fletu et eiulatu cuncta implet, vna forte praeficarum illarum, quae, vt est apud HORATIVUM,

conductae plorant in funere, dicunt

et faciunt prope plura dolentibus ex animo;

Alterum toreuma est apud SCIP. MAFSEVM m) in quo moritura femina, (nondum enim iam vltimum emisit spiritum, id quod infra scriptum verbum MORITVR satis declarat) lecto imposita cernitur, adstant pueri, cornicen alter, alter tibicen, qui horum instrumentorum sonitu

B 5

for-

1) antiquité expliqu. tom. m) mu/. Veronensi p. ccc v. part. 1. tab. 1. p. 6. CXXI.

fortiori moriturae auribus obfrepere videntur, ne maleficia audiat, queis, credebatur, animas numinibus infernis sacrari, aut ne, vt PLINIUS ⁿ) ait, *ipsae dirae obstreperentes nocerent*. Tertium et quartum monumentum itidem ill. marchio scrip. MAFFEI o) nobis suppeditat. Vtrumque exhibet mortuum, lecto impositum, circumstant lugentes, adsunt praeficae, cornicines, tibicines, quibus se, ad strepitum augendum, adsociat aliquis, tympanum pulsans, haud obscuro, yti videtur, argumento, vt grauissimus olim, honoris quoque causa, luctus propter mortuum esse debuerit, ita maxime circa defunctorum lectum praeficas, cornicines, tibicines et ipsos adeo τυμπανιστὰς esse tumultuatos. Ex his monumentis MATTHAEI et MARCI verba quodammodo licet interpretari. Quae si coniungimus, *αὐλητὰς, ὄχλον θορυβόμενον, θόρυβον, κλαίοντας καὶ ἀλαλάζοντας πολλά*, commemoratos videmus. Apud MATTHAEVM οἱ αὐληταὶ referunt se ad tibium tubarumque lugubrem cantum, ὄχλος vero θορυβόμενος ad praeficarum lamentantium strepitum, cui forte, vt ex MAFFEI monumento vidimus, tympanorum sonitus admixtus fuit. MARCVS contra quum aperte θόρυβον et τὰς κλαίοντας καὶ ἀλαλάζοντας secernit, insuperque verba seruatoris, τὸ θορυβέσθε καὶ κλαίετε, addit; τὸ θορυβῆν ad instrumentorum musicorum clangorem, τὸ κλαίειν ad parentum forte adfiniumque luctum, τὸ ἀλαλάζειν ad inconditum praeficarum clamorem referri se velle, haud obscure colligi posse, arbitramur. Vterque sacer scriptor, omnes e conclauis, in quo defuncta puella iacuerit, expul-

105

ⁿ) *libr. xxviii. Conf. MAFF.* o) *ibid. p. cccxx.*
 FEI, loco memorato.

fos a servatore esse, memorat. Quae *περίσσειαι* itidem cum antiquis nostris monumentis conuenire videtur. Ex his enim luculenter videmus, ad ipsum mortui lectum eiusmodi strepitum factum olim fuisse.

CAP. X. 25.

Εἰ τὸν ὀκιμοδεσπότην Βααλζεββὴλ ἐκάλεισας πώσω μάλλον τῆς οἰκιακούς αὐτῆ.

SATIS notum est, interpretum, quorum magnum numerum in scenam producunt IO. CHRIST. WOLFIVS *p*) et IO. CHRIST. KOECHERVS *q*), haud leuem esse dissensum, vtrum hoc loco Βααλζεββὴβ an Βααλζεββὴλ legi debeat. Sunt in his, qui Iudaeos contemptus causa idolum hoc, quod Βααλζεββὴβ, *dominus muscarum*, vocatum fuerit, Βααλζεββὴλ, leui mutatione τῆ β in τὸ λ, dixisse, quumque ܠܒܝ Syris et Arabibus *stercus* significet, *deum* quasi *stercorum* nuncupasse, opinantur. Coniectura profecto acuta et ingeniosa, sed quae omni plane fundamento destituta nobis esse videtur. Veteres gentes, a vero numinis supremi cultu alienae, omne beneficiorum genus non solum diis suis acceptum tulerunt, sed eos quoque homines, qui rei alicuius vtilissima inuentione praeclare de genere humano meruerunt, ad astra tollere, eosdemque in diuis, ob summa beneficia, in homines collata, numerare soliti sunt, nulla habita ipsius rei, quamuis fordidae, ratione. Itaque habuerunt quoque deum *Sterculum*, *Sterculium*, *Sterculinum*, *Sterquilinum*, qui a nonnullis singulare numen, ab aliis Fauni

p) *curis crit. et phil. in* . . . *q*) *anal. phil. et exeget. in* IV. euang. p. 184. . . in IV. euang.

Fauni filius, a ceteris modo Saturni, modo Iouis cognomen esse, credebatur. Ex Sterculo singularem deum facere videtur LACTANTIVS r). Colitur, ait, et Sterculus, qui stercorendi agri rationem primus induxit, tum PRUDENTIVS s):

Ianum bifrontem et Sterculum colit Senatus.

Fauni filium contra Sterculum vocatum esse propterea, quod hominibus primus agris stercore foecunditatem conciliare monstravit, PLINIUS t) memoriae prodidit. *Augeas*, inquit, *rex in Graecia excogitasse traditur, divulgasse vero Hercules in Italia, quae regi suo Sterculo, Fauni filio, ob hoc inuentum immortalitatem tribuit.* Saturnum contra ob idem beneficium, in genus humanum collatum, Stercutium dictum fuisse, testem habemus MACROBIVM u), apud quem haec leguntur: *huic deo (Saturno) insertiones furculorum pomorumque educationes et omnium eiusmodi fertilium tribuunt disciplinas. Tunc Romani etiam STERCULIVM vocabant, quod primus stercore foecunditatem agris comparauerit.* Quum vero antiquissimarum gentium mythologia eadem fere est, quae Graecorum, quae Romanorum, nisi quod eadem beneficia suis numinibus sub aliis nominibus tribuere, et, quae hi saepe diuersis, illae vni eademque deo assignare soleant, quid probabilius, Accaronitas suo idolo beneficium stercorendi agri pari ratione tribuisse, idemque idcirco *Baalzebul* vocasse? Iam vero, quae ratio alterius nominis Baalzebul sit, haud immerito quaeritur. Quam quidem nullibi melius, quam

ex

- r) libr. i. diuin. instit. cap. nat.
 20. p. 78. v) libr. i. Sat. sermon.
 s) Laurent. v. 450. cap. 7.
 t) libr. xvii. cap. 6. hist.

ex his PAVSANIAE x) verbis cognoscere licet: Φασὶ δὲ Ἡρακλεῖ τῷ Ἀλκιμήνης. θύοντι ἐν Ὀλυμπίᾳ, δι' ὅχλου μάλιστα γενέσθαι τὰς μυίας: ἐξευρόντα δ' αὐτὸν ἢ καὶ ὑπ' αὐτῶν διδάχοντα, Ἀπομύϊω Σῦσαι Διὶ καὶ ἔτιως ἀποτραπήναι τὰς μυίας πέραν τῆς Ἀλφειᾶς, λέγονται δὲ κατὰ τὰντα καὶ Ἡλεῖοι θύειν τῷ Ἀπομύϊω Διὶ, proditum etiam est, *Herculum, Alcmeneae filium Ioui sacrificantem quum muscas abigere non posset, vel quod ei tunc primum in mentem venerit, vel quod tralatitium fuerit, abactori muscarum, (Απομύϊον Elei vocant) hostiam mactasse, quum perlitatum esset, omnes repente muscas trans Alpheum euolasse. Inde servatum ab Eleis, ut ob abigendas ex Olympia muscas idem sacrum usurparetur.* Habuit itaque Iuppiter cognomen Ἀπομύϊος apud Elienses, quod credebatur τὰς μυίας, quo vocabulo omne insectorum perniciosorum genus, locustas imprimis, veteres comprehendisse videntur, abigere, neque nocerent agrorum frugibus, auertere posse. Quid vero probabilius est, vtrumque beneficium alterum, quod in arte, agros rite ad fertilitatem stercorendi, alterum, quod in depulsione et proscriptione insectorum, agris infestorum, situm erat, Accaronitas suo numini iunctim, Italos alterum modo Saturno, modo Fauni filio, alterum Ioui tribuisse? Exempla non longe petenda sunt, si necessarium foret demonstrare, plura beneficia generi humano praestita apud alias gentes vni, apud alias pluribus vel numinibus vel hominibus, post mortem ad astra sublatis et in deorum numero collocatis, tributa fuisse. Itaque diuersa cognomina vnus dei apud Accaronitas fuerunt

x) *Elias. prior. cap. xiv. p. 410.*

runt Baalzebub et Baalzebul, et incongruum plane est, cum nonnullis interpretibus, alterum a Iudaeis contemptus caussa factum esse, adfirmare. Vnde perinde est, siue hoc Accaronitarum numen Baalzebub, siue Baalzebul dixeritis.

CAP. X, 42.

Ποτήριον ψυχρῆ.

VOCABVLVM ὕδωρ omiffum esse, iam adnotauit BOSIVS libro suo *de ellipsis*, p. 215. Verum effugit ipsum egregium illud marmor apud REINNESIVM y), dignum profecto, cuius hic faciam mentionem. Aurelia quaedam domina post mariti mortem seruum suum tori socium sibi iunxerat Osiridem. Moritur Aurelia et maritus seruus ipsi monumentum ponit, quo exhilarare mortuam suam dominam et coniugem studet. Ἐψυχρῆς, inquit, Κύρια, καὶ δόισοι ὁ Ὄσιρις τὸ ΨΥΧΡΟΝ ΥΔΩΡ, *bono animo esto, domina, dabit tibi Osiris tuus, ad te refrigerandum, aquam frigidam*, quam ipsi olim vel ad mensam, vel in balneis ministrauerat. Quare vero Seruator noster aquae frigidae meminit, non calidae? Quoniam frigidae nullum plane erat pretium, non item calidae, quae in thermopoliis non solum, sed etiam aliis in locis publice vendebatur. Conf. NONIVS *de re cibar.* p. 444. 445. ex recentioribus ANTON. PERSIVS *del beuer caldo, costumato degli antichi romani*, Venet. C1C1C1LXXXIII. 8. LIPSIVS *elect. libr. I. cap. 4.* FREINSHEMIVS *de calidae potu*, Argentorati C1C1C1CXXXVI. 8. et tom. IX. *thesauri antiquit. graec.* GRONOVII et GEORG.

y) *in script. cl. xiv. 31. p. 731.*

GEORG. CHRIST. GEBAVERVS *de caldae et caldi apud veteres potu*, Lips. CIOIOCCCLXXI. 8.

CAP. XI, 5.

Νεκροὶ ἐγέρονται.

Its testimoniis, quibus priscis a vero dei cultu alienis gentibus haud prorsus incognitam fuisse post mortem vitam, demonstrari solet, nonnulla antiqua marmora addere liceat, in quibus saepe plurium numinum cultores ratione quadam, ore christiano nullatenus indigna, de futurae post obitum vitae spe loqui videntur. Apud MVRATORIVM α) Laberius quidam in lapide suo sepulchrali, more tum vfitato de se ipso loquens, QVOD FVERAM, inquit, NON SVM, SED RVRSVS ERO, QVOD MODO NON SVM. Ac propter ista quidem verba non defuere, qui Laberium hunc Christi factis initiatum esse, suspicarentur, coniectura tamen improbabilis, maxime quod in hoc lapide ARAE FLOKIBVS ORNANDAE diserte mentio fit, praeterea vero in ipso non Castorum solum imagines, sed vasa quoque sacrificalia incisa sunt. Vero profecto videtur esse similius, aut Laberium hunc, quisquis fuerit, aut eos, qui lapidem hunc posuerunt, dum verba illa lapidi incidenda curarent, non tam ἐγερσιν et ἀνάστασιν, quam μετεμψύχωσιν, id est, animarum post mortem in alia corpora transitum in mente habuisse. Alii μετεμψύχωσιν haud admiserunt, concesserunt tamen simul animae post soluta corporis vincula perpetuam vitam, felicem piorum, impiorum infelicissimam. Qua in re admodum

pro-

α) thes. in script. p. IOCLXX. I.

profecto memorabile est Auli Egnatii Priscilliani monumentum sepulcrale apud IAN. GRVTE-
RVM a) et IO. BAPT. FERRETIVM b): DVM
VIXI, DIDICI, QVAE MORS, QVAE VI-
TA HOMINI ESSET, AETERNA VNDE
ANIMAE GAVIDIA PERCIPIO. Verum et
hic Egnatius non ipsum christianorum de mor-
tuorum ad pristinam vitam reditu dogma in hac
sepulcri sui ἐπιγραφή docet. Credere se quidem
profitetur animae post mortem vitam perpetuam,
sed hoc ipso non ἀνάτασι illam, qua in
corpore nostro crassiori semina quasi subtilioris,
per quod animae nostrae vires operabuntur, la-
tere statuimus.

CAP. XIII, 45.

Ἀ. Θρωπος ἔμπορος ζήτῶν καλῆς μαργαρίτας.

QVOD margaritae in summo apud veteres
pretio fuerunt, erant singulares mercatores ea-
rum, *margaritarii* dicti, qui non nisi margaritis
mercaturas facere solebant. Saepius eorum
mentio fit in inscriptionibus, ex quibus nonnul-
la his, quae iam de hoc argumento CHRISTIA-
NVS BRÜNINGSIVS c) fusius disputavit, liceat
adiungere. In libertis et seruis Liviae Augustae
apud GORIVM d) margaritarius quidam occur-
rit, qui, vt recte GORIVS e) monet, Liviae mar-
garitis ad corporis ornatum erat praefectus. Vn-
de quoque margaritarii tales ob summum merc-
aturae suae pretium admodum diuites fuerunt,
qui

a) thes. inscr. p. CIOI. I. p. 435.

b) musis lapidariis part. II. memor. XXXII. p. 128.

d) columbario libertor. et seruorum Liviae Aug. p. 140.

c) adpend. ad comp. ant.

e) ibid.

graec. ann. CIOICCLVIII.

qui monumenta sua sepulcralia de suo fecerunt. Talis fuit POBLICIVS HILARVS apud GRVTERVM f), talis C. ASPANIVS CLYMENTVS, qui cum sua vxore libertos libertasque et seruorum familiarum habuit, et cuius monumentum itidem GRVTERVS g) nobis seruauit. Aliud tale L. Nouii Sabini legimus apud FABRETTVM, h) qui ibidem et alia margaritariorum monumenta nobis seruauit i) inque his quoque C. FVTII ZMARAGDI k), qui sat bene multos libertos libertasque habuisse videtur. Quanti pretii olim fuerint margaritae, vel ex eo patet, quod C. IVL. CAESAR Britanniam petiit spe margaritarum, vt apud SVETONIVM est, eius *vita*, *cap. xxxvii*. Vitellius autem talem vnionem, de aure matris detractum, pignori dedit ad itineris sumtus sibi comparandos, vt idem AVCTOR habet *vita* eius, *cap. vii*. In *Indicis* ARRIANVS notauit, margaritas plerumque triplici pondere auri rependi, qua de re videatur SALMASIVS exercit. Plin. ad Solin. p. 791. Quae de Cleopatra PLINIVS habet, eam absumfisse in vna coena centies sestertium, id est quingentos mille florenos, satis nota sunt, quam vt hoc loco repeti queant. Recte vero Plinius notauit, omnem dotem margaritarum esse in candore, magnitudine, orbe, laeuore et pondere, vnde satis patet, veteres probe perspexisse veras margaritarum virtutes, abque his earum pretium definiuisse. Id quod nos eum in finem adducimus, vt margaritariorum olim discrimen fuisse, ex eo pateat. Grandiores enim, quos

C

licuit

f) p. LXIII. 7.

i) p. 1001. Num. 222.

g) p. CIOXVI. 9.

k) ib. Num. 228.

h) p. 1000. Num. 220.

licuit perforare, erant in permagno pretio, cum quibus ditiores in primis mercaturas suas facere solebant; pauperiores contra minoribus, qui perforari haud potuerunt, solebant negotiari. Talis margaritarius fuit M. Vipfanius Primigenius, qui in infcriptione apud GRVTERVM *l*) agitatoribus, sarcinatoribus et futoribus adiungitur. Ex his omnibus patet, feruatorem nostrum loqui de margaritariis ditioribus, summum vero margaritarum pretium ex eo constat, quod hic mercator omnia, quae habuit, vendere debuit, ad comparandam sibi hanc margaritam.

CAP. XIII, II.

Ἡνέχθη ἡ κεφαλὴ ἐπὶ πύνακι.

MORE profecto veterum, qui obruncatorum capita iis solebant offerre, quorum intererat, necis se, viso capite abscisso, reddere certiores. Nota res est, Caesari in Aegypto Pompeii interfecti caput eodem fere modo traditum fuisse. Ὁ Καῖσαρ, inquit DIO CASSIVS *m*), τὴν τῆς Πομπηΐος κεφαλὴν ἰδὼν, κατεδάκρυσεν καὶ καταλοφύρατο, Caesar, Pompeii capite viso, illucrimavit et lamentatus est. Hoc autem ipsi oblatum esse, ex VALERIO MAXIMO *n*) discimus; Pompeii caput — — abscissum a corpore, inops rogi, nefarium Aegyptiae perfidiae munus portatum est, etiam ipsi victori miserabile. Ut enim id Caesar adspexit, oblitus hostis, soceri vultum induit, cet. Idque iussu Ptolemaei regis, vt LVCANVS *o*) nos docet.

— sed

l) p. cccxxxx. 2. exempl. 10. p. 422.
m) libr. xxxxi. p. 183. *o*) pharfal. libr. ix. v.
n) memorab. libr. v. cap. 1. 1010.

— — — *sed dira satelles*
regis dona ferens, medium profectus in aequor
colla gerit Magni, Phario velamine tecta.

Plura, quae ad eam rem spectant, ex PLVTAR-
 CHO, AMMIANO MARCELLINO aliisque scripto-
 ribus addere nolumus. Contemplabimur po-
 tius antiqua monimenta, quae triste hoc specta-
 culum sic oculis nostris subiiciunt, vt non solum
 ea, quae de Pompeii capite scriptores veteres
 litteris consignarunt, sed etiam id ipsum, quod
 Matthaeus de Herodiade deque adlato capite
 Ioannis memoriae prodidit, admodum egregie
 illustrare videantur. Aliquot autem sculptae
 gemmae sunt, quas hic in subsidium vocamus.
 Primam suppeditauit LEONARDVS AVGVSTI-
 NVS p), in qua Achilles Aegyptius, qui Pom-
 peium trucidauit, cernitur, sinistra manu huius
 caput in patina ostendens. Secunda in gemmis
 est EBERMAYERI, in huius *thesauro* q) aeri incisã.
 Eadem fere figura, idem Aegyptii, vel quisquis
 sit, habitus, qui in Augustiniana cernitur. Ter-
 tia est Stephania, ab AVGVSTINO r) commemo-
 rata, quae Achillam nudum, genu coram Cae-
 sare flectentem ipsique in patina Pompeii caput
 adferentem, exhibet. Magis vero huc facere
 videntur binae aliae, altera apud modo laudatum
 EBERMAYERVM s), altera apud LAVRENTIVM
 BEGERVM t). In illa conspicitur Iulius Caesar
 in sella triumphali, coram ipso idem Achilles,
 flexo genu, truncati Pompeii caput in patina

C 2 *impe-*

p) *gemmis et sculpturis*
antiquis, part. 1. tab. 169.

q) *thes. gemm. tab. III.*
num. 59.

r) *lib. memorat. p. 67.*

s) *thes. gemm. p. 40.*

t) *thes. Brandenburg.*
tom. 1. p. 220.

imperatorī adferens, adstat ipsi a latere alius, Aegyptius forte facinoris socius, tenens in manu linteum, quo tectum fuerat caput Pompeii. Elegantissima autem est altera gemma, quam BEGERVS nobiscum communicauit. In ea stans uisitur Caesar, laciniam attollens ad abstergendas lacrimas, quas doloris simulatione profudisse eum ferunt veteres scriptores. Coram ipso Aegyptius est, utroque genu terram tangens, qui uictori occisi Pompeii caput porrigit et sic quidem, ut idem linteum, quo operta fuerat patina, expresserit artifex, demissum tamen et pendens de patina. Ac huius quidem lintei disertè mentionem fecit LVCANVS u), apud quem *Satelles, dira regis Ptolemaei dona fert* Caesari, *colla* nempe Pompeii, *phario*, id est Aegypto, seu potius Alexandrino *uelamine tecta*, quo factò ut apud eundem poetam est x), breui habita oratione,

— — — — opertum
detexit, tenuitque caput — — —

Iam uero, si haec omnia inter se et cum diuini scriptoris de Ioannè uerbis comparare, si in simili factò rationem quoque agendi haud dissimilem fuisse, statuere quodammodo licet, duo sunt, quae nos hac in re antiquae illae gemmae docere uidentur. Alterum, non fuisse tabulam ligneam quadratam, in qua caput Ioannis adlatum fuerit. Quam sententiam fouisse olim uidetur ERASMVS y), nullam fere aliam ob causam, quam quòd uocabulum $\pi\iota\upsilon\alpha\zeta$ tabulam quoque soleat

u) *pharf. libr. VIII. v.* y) *not. ad hunc Matthaei locum.*

x) *ibid. v. 1032.*

soleat significare. Lanx sine dubio fuit, seu patina, *πίναξ* itidem Graecis dicta, vt lexicorum conditores, vt gemmae illae declarant. Alterum spectat ad velaminis siue lintei, in gemmis expressi, vsus, quo abscissum Ioannis caput sine dubio tectum fuit. Videntur vero hoc veteres decori causâ fecisse et vt spectaculi horrorem mitigarent, eumque a primo saltem oculorum sensu quodammodo auerterent. Quare admodum verisimile videtur, idem etiam tum factum et caput Ioannis, linteo obuolutum et patinae impositum, filiae Herodiadis et ab ista matri traditum fuisse.

CAP. XIII, 14.

Καὶ ἐσπλαγγνίσθη ἐπ' αὐτὸς.

VOCABVLVM *σπλαγγνίζομαι* in profanis scriptoribus frustra quaeri, qui ignoret, putamus fore neminem. Quae enim in contrariam partem ex II. *Maccab.* vi, 7. 8. ex SYMMACHO et *testamento XII. patriarcharum* adferuntur, nihil in hac causâ, vt quilibet videt, efficiunt. Pertinent eiusmodi vocabula ad *ἐγχώρια*, siue ad ea, quae vni tantum in Graecia aut extra eam prouinciae et regioni vsitata fuerunt. Horum haud pauca in antiquis graecis marmoribus obuia sunt, in quibus, vt in noui foederis tabulis, τὸ ἐγχώριον ἦθος frequentius est, quam in scriptoribus profanis. Ne quid sine exemplis et testimoniis adfirmasse videamur, ad antiquum prouocamus marmor Siciliae apud SCIP. MAFFEVUM x), ex quo aliquot vocabula, non nisi in hac insula olim vsitata, in graecis scriptoribus nullibi obuia,

C 3

disci-

x) *Gall. ant. select.* p. 10.

discimus. Cuius generis sunt *άλιασμα, διασπαγμένος, κατεσειαντόν, καταναγραφήσει* cet. In egregio illo Epictetae Spartanae testamento, quod museum Veronenſe a) ornat, verba *ἐπίσσοφος, πλείμμα, πάρακα, ἐπιμνηεία, ἐπιμνηιεύειν, συλλογευτικόν* aliaque eius generis *ἐγχώρια* deprehendimus. In alia inscriptione Smirnenſi b), quae dialectum prodit Ionicam, vocabulum *ἀσαθμον* vsurpatum reperimus, sine dubio non nisi a Smyrnensibus olim vsitatum. Eiusmodi verba *ἐγχώρια*, quod plerumque popularia et extra suam prouinciam seu regionem parum cognita erant, a scriptoribus, qui linguae vsu popularem a communi secerne- re didicerant, non nisi raro admitti solent, inprimis si non in ciuium tantummodo suorum, sed et in extraneorum gratiam scribere voluerunt. Unde talia permulta periisse videntur, praeter illa, quae scena olim conseruauit, quaeue nonnunquam in inscriptionibus nobis sunt relicta.

CAP. XVIII, 6.

Ὅς σκανδαλίση ἓνα τῶν μικρῶν τῶν πειθεύοντων εἰς ἐμὲ.

In inscriptionibus christianis quatuor potissimum post seruatorem natum seculorum aliquoties infantes *fideles* vocatos esse reperimus. In lapide, haud procul ab Herculaneo effosso, c), puella annorum quatuor *fidem* percepisse dicitur, in alio vero apud GRVTERVM d) duo fratres commemorantur, alter octo annorum, *neophytus*, alter

a) MAFFEI museum Veronenſe, p. XIII. sq. SINVM adpend. ad not. Graec. p. XXXIII.

b) apud EVMDEM p. XXXVIII. d) p. CIOLI. 9. coll. FLEEDWOODO *syll. inscript.*

c) apud EDVARD. COR. p. 376. num. 2.

alter septem, *fidelis* adpellatus. Huc quoque non immerito inscriptio referrī debet, quam MVRATORIVS, e) deinde EDVARDVS CORSINIVS f) in lucem protraxerunt. Verba eius sunt: INNOCENTISPO QVEM ELECIT DOMSPAVSAT IN PACE FIDELIS X. KAL. SEPTEMBR, quae sic interpretanda esse, arbitramur: INNOCENTIS^{simo} PuerO QVEM ELEGIT DOMInuS, PAVllo SATrio (vel SATurio) IN PACE. FIDELIS *factus est die X. Kalendarum SEPTEMBRIS*, rectius, vt nobis quidem videtur, quam EDVARDVS CORSINIVS, qui primum marmoris versum INNOCENTI SPIRITO legendum esse duxerat.

EST vero inter doctos viros haud leuis de eo dissensus, vtrum his formulis christianam fidem, an aliud quid designauerint, qui defunctis suis lapides istiusmodi sepulcrales olim posuerunt. Nostra quidem sententia tota res eo potissimum redire videtur. Primis quatuor post natum seruatorem seculis ii, qui eius amplexi fuerant religionem, ob acerbissima in christianum nomen odia studiose cauebant, ne in sepulcralibus faxis se suosque *christianos* adpellarent. Quum enim furibunda plebs saepius ea monumenta, quae odiosa principum, consulum aliorumque nomina inscripta habebant, comminuere ac turpissime violare soleret g), non sine causa christianorum coetui, ne idem triste fatum sui suorumque defunctorum lapides experirentur, erat ve-

C 4

ren-

e) *thes. inscript.* p. CIQIQ X. *inscr.* 5. p. 601. ALEXANDER DE NIGRIS *epist. ad*

f) *adpend. ad notas Graecor.* p. XXXIII. CAPPONIVM, inserta MALVASIAE *marmoribus Felsi-*

g) *conf. REINESIVS, class. neis,* p. 130.

rendum, inprimis, si plurium numinum cultores expressum in istis christianum nomen cerne-
rent. Quid igitur erat faciendum? Rem ipsam
modo certis quibusdam symbolis et figuris, la-
pidi incisus, modo notissima illa sigla IXΘΥΣ, id
est, Ἰησὺς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτηρ ἡ), modo for-
mulis nonnullis, quarum sententia profano coe-
tui incognita erat, exprimere studuerunt, vt
euerfionis periculum hoc modo a suis monimen-
tis auerterent. Vfi eam in rem sunt nonnun-
quam vocabulo ACCEPIT, scilicet *baptismum*, vt
in MVRATORIANO i) lapide, in quo dicitur Cre-
fcentina vixisse annos XXXIII. accepisse (baptis-
mum) III. cal. Iunii. Pro vocabulo *accepit* ali-
us lapis apud eundem MVRATORIVM k) habet:
CONSEQVUTA EST, nempe sacri fontis benefi-
cium. Ibidem l) Eufronia legitur: NATA — —
PERCEPIT III. ID. APRIL. nempe lauacrum
christianum. Apud FABRETTVM m) memora-
tur *dies acceptionis*, qui certe non nisi de die, quo
Kampanus sacro initiatus fuerat fonte, debet in-
telligi. Neque fere aliter putamus explicari posse
formulam: *gratiam diuinam consequutus est*, in
egregio alio marmore christiano, quod BOLDET-
TVS n) aeque ac FABRETTVS o), hic tamen
paullo corruptius, exhibuerunt. Inprimis ve-
ro, qui mysteriis seruatoris initiati fuerant, *spi-
ritum*

h) ex permultis, qui ea
de re scripserunt, commen-
damus ANSELMVM COSTA-
DONIVM *sopra il pesce come
simbolo di Gesu' Cristo presso
gli antichi Cristiani.*

i) *thes. inscr.* CIΘIOGCC
LXX. 4.

k) p. CIΘIOCCCLXXXVIII.

l) p. CIΘIOCCCLXIII.

m) *inscripti nibus dome-
sticis, cap. VIII. p. 563.*

n) *osservazioni sopra i
cimiteri de SS. Martiri ad
antichi cristiani, libr. I.
cap. 14. p. 58.*

o) *cap. III. num. 485.*

p. 329.

ritum sanctum, siue, pro corruptissimo tum plebeio linguae latinae usu, *spiritam sanctam accepisse*, in monumentis suis profitentur. Ac eo quidem perobscurum marmor apud MABILLONIUM *p*) et FABRETTVM *q*) referendum esse ducimus. In hoc verba: *Leopardum in pacem cum spiritu sancto*, quae LVPI, CORSINII aliorumque ingenia satis exercuerunt, vix aliam fere, nostra quidem sententia, interpretationem admittere videntur, quam Leopardum hunc in pace cum spiritu sancto, id est, cum baptismo, postquam nempe hunc accepisset, ex hac vita migrasse. Eadem ratione explicanda sunt apud MVRATORIVM *r*) mariti cuiusdam verba, defunctae coniugi vltimum vale adclamantis: VALE MICHII KARA IN PACE CVM SPIRITA SANCTA. Consolatur nempe se maritus, quod cara eius vxor in pace cum spiritu sancto decesserit, id est, postquam fonte salutari in christianorum coetum fuerit recepta. Huc quoque pertinere, arbitramur alium lapidem apud FABRETTVM *s*), quem Gemellinus posuit *Victoriae coniugi benemerenti ISSPIRITO SANCTO IN PACE*.

Vtrum formulae, in aliis Christianorum monumentis obuiaae, exempli caussa BION ALLATTI *vitam mutauit*, apud ARINGHVM *t*), *post poenitentiam acceptam migravit ad dominum* apud GRVTERVM *u*), NORISIVM *x*) et MAFFEIVM *y*) aliaequae

- p*) *itinerario Italico* p. 73. *t*) *Rom. subterr. tom. I.*
q) *cap. VIII. num. LX.* *libr. III. cap. 22. p. 609. 2.*
p. 574. *u*) *p. CIXXXXVIII.*
r) *p. CIÖIÖCCCLXXII. n. 6.* *x*) *epist. consul. p. 150.*
s) *inscriptionibus domesticis, cap. VIII. num. LII.* *y*) *Galliae antiquit. selectis, p. 100. n. 18.*
p. 571.

aeque eius generis ad eiusmodi tacitam christiana religionis professionem, imprimis ad baptismum, vtpote illius signum, referri debeant, nolumus iam in praesenti inuefigare. Hoc tamen silentio a nobis praetermitti haud potest, in ipsa tum vsitata formula: *spiritum sanctum accipere, πνεῦμα ἅγιον λαμβάνειν*, qua baptismum olim suum, vt supra diximus, christiani veteres designauerunt, latere forte alius difficilioris loci interpretandi aliquod subsidium. *Actorum* enim cap. XVIII. v. 2. verba PAVLLI: *εἰ πνεῦμα ἅγιον ἔλαβετε πιστεύσαντες* hanc, vt nobis quidem videtur, perquam commodam interpretationem admittunt: *num baptizati fuistis tum, quum ad christianorum sacra vos contulissetis?* Quam formulam quum non intelligerent discipuli illi, ad quos Paullus tum loquebatur, respondisse dicuntur: se, vtrum spiritus sanctus existat, nunquam audiuisse.

CAP. XVIII, 17.

Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός.

SOLET nonnunquam feruator noster ad opinioniones, dogmata, tum mores et ritus profanarum gentium, Romanorum imprimis, inter quos tum Iudaei, ipsis Hierosolymis, viuebant, in sermonibus suis respicere z). In fictis vero huius gentis numinibus, tantum non omnibus, erant, quibus olim per eminentiam *bonorum* nomen fuit tributum. Qua quidem in re hoc certe quispiam mirabitur, neque Iouem, neque reliquos deos consentes ἀπλῶς, sed nonnullos tan-

z) Exempla qui cupit, *Luc. XII, 30.*
legat *Matth. VI, 7. 32.*

tantummodo sub certis quibusdam cognominibus, ad singulare beneficii genus se referentibus, in primis vero alios inferioris ordinis, neque in his multos, sed aliquos tantummodo prae ceteris hoc nomen tulisse, vt ex antiquis patet marmoribus. Sic apud GRVTERVM a) tabula legitur votiuua, BONO DEO PVERO PHOSPHORO consecrata, quae est magnorum viro- rum ingenia valde exercuit, Harpocratem aliis, aliis Luciferum *ἑρηνίας Ἀφροδίτης εἰσέρα*, bonae deae Veneris Cnidiae comitem indiuisum, aliis aliud numen Phosphori pueri nomine intelligen- tibus, aliis totam rem se doctioribus examinan- dam relinquentibus b), patet tamen ex hoc mar- more

a) p. LXXXVIII, 13.

b) GRVTERVS marmor hoc ex Clusii et Scaligeri schedis dedit. Postea de eo sententiam tulit BAVDELOTIVS DE DAIRVAL libro inscripto: *Utilité des voyages*, in addendis tom. I. p. 213. huius pueri phosphori nomine, ratus, Harpocratem esse intelligendum, eam potissimum ob causam, quod Harpocrates e Larium numero fuerit, quos Graeci *ἀγαθὸς δαίμων* adpellauerint, tum propter veterum de Harpocrate opinionem, eius nomine non nisi solem indicari, qui optimo iure *φωσφόρος* dici queat. Quae sententia non admodum multum se commendauit doctissimo CVPE- RO, etsi meliorem dare

haud potuit, sed doctiorum ingenii rem excutiendam reliquit. Fecit vero id cel- CHRISTOPH SAXIVS *lapidum vetustorum epigrammatibus*, p. 27. puerique phosphori nomine *Luciferum ἑρηνίας Ἀφροδίτης εἰσέρα*, bonae deae Veneris Cnidiae (sic nempe dicitur in lapide REINESII *class. I. num. 92. ex SPONII miscellan. sect. III. num. 4. p. 94. et marmoribus Oxoniensibus, num. XXXII. p. 34. emendando*) comitem indiuisum intelligendum esse, suspicatus est. Aliam vero fouet sententiam eruditiss. SPANHEMIVS, qui, quod teste DIONE *Chryostomo ψυχὴ τῶν ἀγαθῶν* post mortem in τῶν ἀγαθῶν δαιμόνων numero habitae fuerint,

more, in deorum coetu BONI DEI adpellationem haud prorsus fuisse inusitatam. Magnam matrem deum seu Tellurem, siue, vt alii in tanto veterum de diis dissensu volunt e), Cybelem κατ' ἔξοχὴν BONAM DEAM a Romanis dictam esse, qui ignoret, arbitramur fore neminem. Quo quidem nomine dea ista, quaecunque demum fuerit, admodum frequenter in priscis marmoribus, nominatim apud GRVTERVM d) ΕΥΔΙΥΜ e), in marmoribus porro Pisarenisibus f), tum et apud MVRATORIVM g) aliosque occurrit, eadem sine dubio, de qua PLVTARCHI h) verba interpretanda sunt: ἡ γυναικεία Θεός, ἢν Ἀγαθὴν καὶ Ἀστυ. et quae in alio lapide GRVTERIANO i) BONA DEA SANCTA est nuncupata. Vtrum vero ab hac matre magna deum alia dea, BONA DEA SANCTISSIMA CAELESTIS in lapide apud FABRETTVM k) dicta, quam idem vir doctissimus l) peculiare Africae numen esse statuit, fuerit diuersa, aliis diiudicandum relinquimus, et id modo addimus, nonnullis quoque aliis numinibus honorificam hanc adpellationem datam fuisse, saepe incognitis, et, vt videtur, iis potissimum, qui ab incolis cuiusdam prouinciae vel vrbis

rint, mortuum quemdam puerum, Phosphorum nomine, idcirco sic adpellatum esse arbitratur, *diff. xi. de usu et praest. numism. tom. II. p. 336.*

c) videatur MACROBIUS *libr. I. Saturn. serm. c. XII. LACTANTIUS libr. I. diuin. institut. cap. 22.*

d) *thes. inscr. LXXXI, II. CCXXVII, I. CCXXVIII, 8.*

e) *inscript. xxx, I. LIHI,*

I. 2.

f) *inscr. VI.*

g) *thes. inscr. CXXXIII. 2.*

4. 5.

h) *quaest. rom. tom. II. operum p. 268.*

i) *p. LXXXII. I.*

k) *inscript. domest. p. 637.*

num. 318.

l) *ibid. p. 667.*

urbis aut pagi in tutelarium deorum loco numeroque habebantur et quibus plurimam beneficiorum diuinorum partem referebant acceptam. In horum forte numero BONA illa DEA PAGANA fuit, cuius lapis MVRATORIANVS m) fecit mentionem, vt alia eius generis inferioris ordinis numina, *genios bonos*, ἀγαθὸς δάιμονας silentio praetereamus. Ad quorum numerum, ni fallimur, heroes quoque et hominum praeclare meritorum post mortem animae referendae esse videntur, quas itidem in nummis, in marmoribus, et scriptoribus priscis τῶν ἀγαθῶν θεῶν nomine insignitas deprehendimus. Ex nummis huc potissimum pertinet is, qui Antinoo in diuos relato consecratus est, apud EZECH. SPANHEMIVM n). In faxis vero litteratis hoc vnum est e praecipuis, quod in Oxoniensibus habetur, foedus referens Hierapytensium ac Priansiorum o), et, vt ea res fauste prospereque eueniat, ἀγαθῶ θεῶν consecratum. Cum nummis et inscriptionibus consentiunt ea in re antiqui scriptores, nominatim IVLIANVS p) et DIO CHRYSOSTOMVS q), qui animas bonorum, corporis vinculis solutas, ΗΡΩΑΣ ΑΓΑΘΟΙΣ dictas olim fuisse, disertis verbis adfirmant. De *bona fortuna*, de *bona spe*, virtutibus diuinitus cultis, deque *bono euentu*, deo a Varrone inter rusticos relato, merito tacemus, quum his numinibus istud ἐπιθετον per eminentiam in antiquis lapidibus tributum fuisse, nemini facile potest esse incognitum. Qua quidem in re hoc profecto mirum videri

m) p. cxxx, 3.

p) orat. I. p. 46. edit.

n) diff. xi. de usu et SPANHEMII.

praef. numism. tom. II. p. 336.

q) orat. III. p. 45.

o) marm. Oxon. p. 117.

videri cuiuspiam posset, diis maiorum gentium, consentibus imprimis, in priscis lapidibus fere nunquam et, si aliquoties factum id fuerit, non ἀπλῶς, sed sub certis eorum cognominibus, quae vel ad gentis cuiusdam aut provinciae tutelam, vel ad singulare beneficium, ab isto numine expectandi, genus se referebant, ΤΟΥ ΑΓΑΘΟΥ nomen adsignatum fuisse. Ne quid sine exemplis dixisse videamur, prouocamus ad lapidem MVRATORII *r*), qui non BONAE DIANAЕ, sed BONAE LVCIFERAE nomen prae se fert; sic vero Dianam nuncupatam esse, bina alia apud eundem *s*) saxa abunde confirmant. Sic porro nunquam, quoad nos quidem scimus, in priscis lapidibus Iupiter bonus deus adpellatur, BONO VERO DEO BRONTONTI, quod cognomen Iouis fuit, consecratos lapides producunt GRVTERVS *t*) et GVDIVS *u*). Eamdem consuetudinem obseruare licet in aliquot lapidibus Veneri dicatis. Sola enim Venus Cnidia nomen hoc olim tulit, et BONA DEA est nuncupata in latinis pariter ac graecis inscriptionibus, quas GRVTERVS *x*), GVDIVS *y*) et HVMPHREDVS PRIDEAUX *z*) dederunt. Ad quam etiam tabula votiuā BONAE DEAE CNIDIAE, suppresso Veneris nomine, apud GVDIVM *a*) referenda esse, videtur.

VT vero eo, vnde digressa est, redeat oratio nostra, videntur veteres τῆ ἀγαθῆ adpellationem iis potissimum numinibus adsignasse, quae vel, in tutelarium loco numeroque sunt olim habita
vel

r) p. XXXIII, 2.
s) p. XXXVII, 5. 6.
t) p. VIII, 8.
u) p. LV, 5.

x) p. LVIII, 1.
y) p. XXXVIII, 10.
z) *marm. Oxon.* p. 91.
a) p. LIV, 3.

vel a quibus singulare quoddam diuini beneficii aut in mortales curae genus expectandum sibi esse, sunt arbitrati. Haec enim fuit veterum de summis, quos sibi finxerunt, diis opinio, curam eos totius huius, quam longe pateat, terrarum orbis in vniuersum quasi gerere, sic tamen, vt inferioris ordinis dii rerum humanarum essent inspectores, diuiso quasi inter hos munerum officiorumque ordine, ea lege, vt ab aliis aliud quasi beneficii caelestis genus debeat expectari. His inferioris ordinis numinibus administrationem omnium bonorum, quibus homines in hac vita fruerentur, relictam quasi ac commissam esse, crediderunt, quumque ipsa hac beneficiorum, quibus praessent, in genus humanum collatione, se propitios isti exhiberent, orta inde videtur consuetudo, his numinibus τῶν ἀγαθῶν nomen impertiendi. Itaque vel vlli mortalium in antiquis monumentis τῶν ἀγαθῶν κατ' ἐξοχὴν, adpellationem tributam fuisse, nusquam recordamur, haud obscuro, ni fallimur, indicio, fuisse hoc cognomen sanctum, et, quasi aliquid ipsi inesset diuini, non nisi certis quibusdam, beneficiis in genus humanum, numinibus peculiare et proprium. Consentiant autem ea in re ipsi veteris Graeciae et Latii philosophi, qui ad vnum omnes hoc adfirmant, τῶν ἀγαθῶν nomen non in homines, sed in solos deos cadere. Vnde ad PLATONIS b) verba: ὅτι θεὸς ἀγαθός, PROCLUS ὁντως ἀγαθός, inquit, καὶ οὐκ ἔστι θεός, *riuera bonus, quatenus deus est.* Vnde IAMBlichVS c), Porphyrium et Genethliacos refutaturus

b) *libr. II. de republ. p. 380. sect. I. cap. 18. p. 30. ed.*

c) *de myster. Aegyptior. GALEI.*

turus, qui alios deos ἀγαθοποιεῖς alios κακοποιεῖς facere, ἀγαθοὶ inquit, εἰσὶν ἅπαντες καὶ ἀγαθῶν αἰτιοὶ ὅσαύτως, tum HERMES TRISMEGISTVS, vel quisquis auctor est notissimi illius libri ποιμάνδρης inscripti d): τὸ ἀγαθόν, ἐν ὄντι, εἰ μὴ ἐν μόνῳ τῷ Θεῷ. μᾶλλον δὲ τὸ ἀγαθόν αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεός, bonum in nullo est, quam in solo deo, quin immo bonum ipse deus. Ne vero obiiciat nobis aliquis, *optimi* et *κρατίστος* adpellationem hominibus olim, neque in priscais lapidibus infrequenter, esse tributam, probe tenendum est, graduum, quos grammatici positivum et superlativum vocant, apud omnes fere gentes aliam esse rationem, quum de diis, aliam, quum de hominibus eosdem soleant usurpare, illorumque virtutibus positivum frequentius, quam superlativum adcommodari, ne pares hominibus, et ab his non nisi gradu differre videantur. Vnde facile intelligere licet, quare Maronitae in saxo GRUTERIANO e) ΑΦΡΟΔΙΤΗΝ ΘΕΑΝ ΠΑΝΑΓΑΘΟΝ quam ΔΕΑΝ ΚΡΑΤΙΣΤΗΝ adpellare maluerint, haud profecto fere aliter, quam apud nos, verae religionis mysteriis initiatos, qui deum verum potentem, omnipotentem frequentius, quam potentissimum solemus adpellare.

QVAE quidem omnia si rite expendimus, verba servatoris nostri ea difficultate haud nobis videntur laborare, quam alii in iisdem, vt vel ex solo WOLFIO f) patet, reperisse sibi sunt visi. Primum enim non satis certum est et expeditum, vtrum homo iste, qui servatorem nostrum vitae aeternae sibi comparandae causa in consilium adhi-

d) cap. VI.

e) p. LVIII. I.

f) *cur. phil. et crit. ad hunc locum p. 283.*

adhibere voluit, religione Iudaeus, an Romanus fuerit. LVCAS g) eum dicit ἄρχοντα, qui nempe publico cuidam muneri praefuerit, cui vero? vtrum porro apud Iudaeos, an apud procuratorem Romanum eo functus sit? de eo prorsus tacent historiae euangelicae scriptores, sic vt nihil certi ea in re definiri queat, praesertim quum MATTHAEVUS h) et MARCVS i) ἐνα, quempiam, LVCAS τινὰ ἄρχοντα, praefectum quemdam ἀπλῶς fuisse dicunt, nec quidquam adiciunt, vnde probabili aliqua ratione et coniectura, qui iste fuerit, possit effici. Hoc tamen leuem aliquam nobis de religione hominis istius coniecturam videtur praebere, quod, quum seruator τῶν ἐντολῶν mentionem facit, se decalogi Iudaeorum plane ignarum esse, haud obscure prodit, id quod profecto, si religione iudaeus fuisset, ignorare nulla prorsus ratione potuisset. Vnde etiam non ἐντολάς illas, sed ταῦτα πάντα, vtpote exteris quoque gentibus, quamquam non τῶν ἐντολῶν κατ' ἐξοχήν nomine, satis cognita, seruasse se, respondit. Deinde hoc quoque probe tenendum est, eum non pio rectoque animo, sed adulationis tantummodo causa hoc fictis veterum diis proprium et peculiare τῆς ἀγαθῆς nomen seruatori nostro dedisse, et, ne quidquam assentationi deesset, flexo genu, vt MARCVS k) habet, eum compellasse. Quod quum animaduerteret seruator, assentatorem istum intuendo, τὶ με λέγεις, inquit, ἀγαθὸν mihique, quem non nisi solum hominem esse putas, nomen impertis, quod apud plurium numinum cultores non nisi diis solet tribui et adsignari. Ac recte id quidem,

D

g) cap. XVIII. 18.

h) ibid.

i) cap. X. 17.

k) loco memorata.

dem, pergit quasi seruator, vni vero ac summo deo tribuitur, fecus profecto ac apud alias gentes, quae tot fictis inferioris ordinis numinibus istud dare ac tribuere solent. Quae quidem omnia quam accommodate dicta sint, quis non videt, imprimis si hoc fundamenti loco ponamus, assentatorem hunc iudaicae religionis expertem, et per consequens plurium numinum cultorem fuisse.

CAP. XX, 8.

Λέγει ὁ Κύριος τῷ ἐπιτρόπῳ αὐτοῦ.

DE ἐπιτρόποις multa interpretes ex scriptoribus priscis. Nobis nonnulla ex graecis et latinis marmoribus addere liceat. In his ἐπιτρόπων, διονομόμων, dispensatorum, arcariorum, procuratorum aliorumque eius generis seruitiorum mentio facta est, in quibus vtrum aliquod fuerit discrimen, et quale, paucissimis videbimus. Qui apud Graecos ἐπιτροποι, hi apud Romanos dispensatores dicti sunt, serui, quorum erat, mercenariis aes soluere, reliquas rei familiaris et domesticae impensas curare, tabulas accepti et expensi, siue, vt SVETONIVS l) ait, breuiaria rationum conficere, seruis, urbanae potissimum, tum, si in praediis esset, rusticae quoque familiae τὸ σιτομετριον m) assignare et quae aliae fuerunt huiusce modi officii partes. Horum dispensatorum seu ἐπιτρόπων haud infrequens mentio est in inscriptionibus, vt ex LAVR. PIGNORIO n) IOSEPHO ROCCO VVLPIO o) et ANT. FRANCOGORIO p) satis patet. Idem, vt videtur, qui

l) vit. Galb. cap. xii.

m) Matth. xxiii. 45.

n) de seruis, p. 150.

o) tabul. Antiat. p. 18.

p) columbar. seru. et libert. Lin. p. 73. et 180.

aliis marmoribus *arcarii* dicti, quod crumena et
 arca, vnde ad necessarios rei familiaris sumtus
 pecunia erogaretur, ipsis credita fuit. Tales
 arcarii occurrunt apud GRVTERVM q) MVRATO-
 RIVM r), SPONIVM s), EVER. OTTONEM t)
 aliosque. *Procuratoris* nomen latius quodammo-
 do patuisse videtur, in Caesarum aulam indu-
 ctum, multorum officiorum commune et, vt vi-
 detur, permultis datum, quibus suprema aliqua
 rei administrandae cura erat demar data. Testes
 sunt permultae inscriptiones, apud GRVTERVM,
 MVRATORIVM et REINESIVM obuiaae. Quum-
 que nomen istud paullo videretur honorificen-
 tius, factum est, vt qui antea in priuatorum ae-
 dibus *dispensatores*, postea *procuratores* u) quo-
 que dicerentur, non mutata tamen τῶν ἐπιτρόπων
 in graecis marmoribus adpellatione. Quare post-
 ea omnes peraeque procuratores, vt antea dis-
 pensatores, tam Caesarum quam priuatorum
 hominum, ἐπιτροποι sunt vocati, id quod admo-
 dum luculenter patet, si Gruterianos lapides ro-
 manos, in quibus procuratorum, augustorum
 inprimis, mentio fit, cum graecis, qui eosdem
 procuratores nobis τῶν ἐπιτρόπων nomine exhibent,
 comparare volumus. Dispensatores etiam
 οἰκονόμης x) vocatos esse, communis est docto-
 rum virorum sententia, ex quibus ne iusto lon-
 giores simus, PIGNORIVM y) tantummodo, tum
 VVLPIVM z) et GORIVM a), nominasse, suffi-

D 2

ciat

q) *inscript. p. ciii. ii.*
 CCCCLXIII. 2.

r) *in/cr. p. i3ccclxxxvi.5.*

s) *miscellan. erud. ant.*
 p. 211.

t) *de aedilib. colon. et*
municip. p. 126.

u) videantur *marmora*
Pisana, p. 18.

x) *Luc. xvi. 7.*

y) *de seruis, p. 159.*

z) *tab. Antiat. p. 18.*

a) *columb. Liu. seruor. et*
libertor. p. 75, et 180.

ciat. Videtur tamen inter vtrumque seruile officium aliquod fuisse discrimen, tum, quum alterutri modo latior modo angustior significandi vis subiiceretur. Oeconomi enim praediorum, villarum et vniuersae familiae rusticae, tum reddituum ex agrorum fructibus curam supremam gessisse videntur. Sic ἐπίτροπος non semper dispensator est, sed is, qui liberorum educationi a patre est praepositus, vnde verba Gal. III, 2. intelligere licet, quibus οἰκόνομος ab ἐπιτρόπῳ factis manifeste secernitur. Neque vero et hoc negligi debet, pro cuiusuis rei familiaris statu, conditione et amplitudine vel singulis officiis singula praefuisse mancipia, vel in vno plura fuisse coniuncta, sic tamen, vt vnus ille seruus, pluribus negotiis praefectus, ab vno, reliquis honoratori, nomen gereret. Vnde fieri fere aliter haud potuit, quam vt ipsis officiorum nominibus modo latior modo angustior tribueretur significatus.

CAP. XXI, 12.

Τὰς τράπεζας τῶν κολλυβιστῶν κατέσρεψε.

MENTIO hic fit τῶν κολλυβιστῶν, de quibus haud immerito quaeritur, quod hominum, quodue negotiatorum genus fuerint. Qua in re hoc potissimum est tenendum, in antiquis monumentis vocabulis κολλυβιστής, τραπεζίτης, κερματιστής, nummularius, argentarius, mensarius, modo eundem fere, modo diuersum significatum fuisse subiectum. Eam vero ob causam id potissimum factum esse videtur, quod ii, qui alterum mercaturae genus exercebant, altero vix tuto poterant carere, et qui pecunias foe-

nori

nori dedere, haud fecus ac ii, qui argento permutando quaestum sibi pararunt, metalli huius, siue cufum id esset siue fufum, bonitatem eiusque pro diuersa vilioris aeris admittione diuersum pretium probe debebant habere perfectum. Accidit etiam, vt, qui argenti explorandi artem tractarunt, hi modo nummis commutandis, modo pecuniis in foenus ponendis lucrum sibi facerent, id vero quaestus genus modo priuato nomine exercerent, modo artem suam *δοκιμασικὴν* mensariis facerent venalem, aut monetae praefectis praeberent operam. Vnde haud mirum, si illa vocabula, quae supra posuimus, in priscis monumentis haud raro inter se permutata neque vna ratione vsurpata esse videamus.

QVAE quidem cuncta, vt rite teneamus, nummularii, qui priuatim negotiati olim sunt, ab iis, qui publico nomine et officii causa hoc fecere, haud immerito distinguendi esse videntur. Dicemus primum de nummulariis, qui ad primum genus debent referri.

FVERE olim *ἀργυράμοχοι, κολλυβισαί*, latine *nummularii* dicti, qui monetam cum moneta, grandem cum minuta, vetustiorem cum recentiore, rariorem cum viliori, aliam cum alia, nummos porro asperos cum tritis, pro cuiuslibet vsu et voluntate, lucri causa permutarent b).

D 3

Horum

b) si originem vocabulorum graecorum *ἀργυράμοχοι, κολλυβισαί, κερματισαί* et latini *nummularius* spectemus cumque iisdem *HE-SYCHIVM, SVIDAM, IVLIVM POLLVCEM* aliosque glossarum et lexicorum conditores comparamus, *κολλυβισαί* et *κερματισαί* minutis monetis negotiati sunt easque pro grandioribus reddiderunt. Verum, vt omnes rationes docent, latius postea patuit vtriusque vocabuli vsus, sic, vt omnes, qui

Horum nummulariorum aliquoties in inscriptionibus fit mentio, quumque plures simul et Romae et in prouinciis essent, haud raro eorum habitationis locus simul notari nominibusque eorum adiungi solet. Huius generis fuit T. FLAVIVS GENETHLIVS, *nummularius de basilica Iulia*, apud GRVTERVM c) SALVIVS SECVNDVS, *nummularius de circo Flamminio* apud VIGNOLIVM d) et MVRATORIUM e) alique plures, quos laudati viri, nominatim GRVTERVS ET MVRATORIUS f), ex antiquis marmoribus in lucem prodixerunt publicam. Ac horum quidem nummulariorum praecipuum negotium fuit, vt argentum eadum permutarent, qua in re duo sunt, in quibus diligentia eorum versari olim quaestus causa solebat. Primum enim illud monetae genus, quod quisque cum vsus civilis tum negotii causa optabat, peregrinis inprimis, monetam loci aut prouinciae quaerentibus, procurare solebant. Deinde peregrinam monetam cum vsitatiore permutando, nummos cuiusuis generis rariores, preciosos, regum potissimum antiquorum et alios, qui apud peritos in magno erant pretio, colligere, ex prouinciis Romam deferre et iisdem nouum quaestum apud earum rerum amatores facere, antiquatum vero pecuniae genus et extra usum positum ad monetas et officinas argentarias deferre, delati cuiuslibet verum pretium desinire solebant. Ex quo quidem, ni fallimur, causa

qui cuiusuis generis monetas commutarunt, complexu suo tenuisse, videatur.

c) CCCXXX. I.

d) *inscriptionibus selectis*, additis eius *diff. de columna*

Antonini Pii, p. 34r.

e) *thes. inscr.* p. ICCCC LXV. 8.

f) apud GRVTERVM p. ICCCXXVII. sq. apud MVRATORIUM p. ICCCCXXXI. 3.

caussa patet, cur in antiquis monumentis haud raro nummulariorum et argentariarum officinarum facta sit coniunctio, tum quae huius con- sociationis ratio fuerit et cur porro, vt vnicum exemplum adferamus, P. LOLLIVS MAXIMVS apud GRVTERVM g) *nummularius primus officinae monetariae argentariae*, vtpote quae ab aurariis distingui olim solebat, dictus fuerit. Rariores autem nummos, peregrinos inprimis, Romae quaesitos, iisdemque dona Saturnalibus facta fuisse, luculenter nos docuit SVETONIVS h). De AVGVSTO enim, *Saturnalibus*, inquit, — — *munera diuidebat, vestem, et aurum et argentum, modo nummos omnis notae, etiam veteres regio ac peregrinos*, quae verba CASAVBONVS interpretaturus peregrinos illos, quos AVGVSTVM diuisisse, SVETONIVS refert, nummos DARI, PHILIPPI, tum *Siclos*, et nummos victoriatos, ex Illyrico aduectos i) idque genus alios fuisse, rectissime censuit. Quis hic non statim suspicabitur, in nummulariis nostris Hierosolymitanis fuisse quoque, qui in tanta paschatos tempore peregrinantium et ex dissitis prouinciis vndiquaque huc confluentium multitudine nummos graecos aliorumque populorum raritatis causa colligerent, quaestus sibi faciendi causa, Romae inprimis, vbi ipsi imperatores talia collegerunt iisdemque munera earum rerum amatoribus fecerunt gratissima.

VERVM id negotiationis genus non solum fuit, quo occupare se solebant nummularii nostri. Fraudationis enim causa necesse fuit, vt non so-

D 4

g) p. IΩCXXXVIII. 2.

i) PLINIVS *hist. nat. libr.*

h) *vit. eius, cap. LXXV. XXXIII. cap. 13.*

lum ipsorum nummorum eorumque cum pretii, tum raritatis sibi adquirerent scientiam, sed etiam artem argenti explorandi probe cognitam haberent ac perspectam. Indaganda nempe fuit argenti bonitas, num purum id esset aut alio metallo magis minusve mixtum et adulteratum, unde, si ab ipsa raritate discedamus, verum monetæ cuiuslibet pretium definiri debet ac diiudicari. Egregius locus est ΑΡΥΛΗΗ k): *ne forte aliquis istorum, quos offers, aureorum nequam, vel adulter reperiatur, in hoc ipso sacculo conditos eos annulo tuo prænota, donec altera die ΝΥΜΜΥΛΑΡΙΟ præsentate comprobentur.* Pecuniis enim in foenus locandis nummularii nostri adhibiti, qui essent, ut MENANDER l) ait, nummorum *δομῆσας*, siue, ut in aliis scriptoribus graecis, *ἀργυρογνώμους*, et explorarent pecunias, quæ inter priuatos aut mutuae fumerentur, aut sumtæ restituerentur, ut par esset mutui et redditi pretium.

QVA quidem in re, vtrum argentarii olim a nummulariis diuersi fuerint, haud immerito quaeritur. Adfirmatur id a doctis viris, inprimis a lexicorum conditoribus, qui argentarium sic nobis describunt, ut inter hunc et nummularium nullum fere discrimen fuisse olim videatur. Antiqua vero marmora aliud docent, hoc saltem declarant, latius argentarii, quam nummularii vocabulum olim patuisse. Si, quid nos sentiamus, dicendum nobis sit, argentarii argentum rude ad vsum præpararunt, quumque alius eiusdem esset ad monetam, alius ad vasa omnisque generis suppellectilem confici-

k) *libr. x. metamorph.*
p. 177. ed. Lugd. Bat.

l) *fragm. v. 254. p. 232.*
edit. CLERICI.

eiendam, duplex olim fuit argentariorum genus. Alterum eorum, qui argentum in officinis monetariis signarunt, alterum, qui in argentariis officinis ex eodem metallo vasa elaborarunt. Unde duplex quoque officinarum argentariarum genus Romae olim fuisse, marmora confirmant, monetariorum alterum, alterum vasculiariorum. Illarum mentio fit in GRVTERIANO *m*) lapide, qui nummularium commemorat OFFICINAE MONETARIAE ARGENTARIAE, haud obscuro, ni fallimur, indicio, argentarios monetarios esse a nummulariis monetae discernendos, haud secus ac argentarios vasculares, quorum memoriam in pluribus lapidibus, nominatim apud GRVTERVM *n*), REINESIVM *o*), SPONIVM *p*) et MVRATORIVM *q*) conservatam legimus. In his officinis vasculariis, quae ad privata potissimum, monetariae contra omnes ad publica instituta pertinuisse videntur, praesto fuerunt: excoctores, (male in Reinesiano lapide III. 88. exceptores) scilicet argenti, suppostores, maliatores, flatuarii monetarum (GRVT. CIDLXX. I. ICXXXVIII. 4.) tum ἀργυροψηται, χωνευται, itemque, nisi nos aliud REINESIANVM marmor *r*) fallit, tritores argentarii, immo nummularii privati, si id conicere licet ex lapide quodam

D 5

m) p. ICXXXVIII. 2.
n) p. ICXXXIII. 3.
o) *class.* III. *inscr.* 88.
p) *miscell. erud. ant.* p. 218. Dicuntur ibi fabri argentarii.
q) p. ICXXXV. 5. p. ICXXXI. 5. Saepe argentariorum ἀπλως mentio fit, exempli gratia apud

GRVTERVM p. ICXXXIX. 2.
 3. 5. 6. p. CIDXVII. 2. REINESIVM cl. XI. *inscr.* 85.
 MVRATORIVM p. ICXXXVIII. 5. ICXXXV. 3. ICXXXII. 4. et 10. Videntur autem hi omnes vasculares fuisse.
r) cl. XI. *inscr.* 97.

dam sepulcrali s) quem *L. Suestilius Clarus*, ARGENTARIUS AB SEX AREIS *L. Suestilio Laeto* NUMMULARIO eiusdem loci posuit. Quam vero ob causam nummularii his officinis priuatis adsciti olim fuerint, non immerito quaeri potest? Vt non tamquam nummularii, sed tamquam ἀργυρογνώμονες cuiuslibet eo delati argenti, si ipsi argentarii vascularii artem δοκιμαστικὴν haud rite didicerant, bonitatem explorarent. At argentarii tamen in priscis scriptoribus haud secus ac nummularii pecuniis mutuo dandis vel accipiendis rationumque tabulis conficiendis adhibiti leguntur? Recte id quidem, modo hoc teneatur, nonnullis argentariis et nummulariis artem illam δοκιμαστικὴν communem fuisse, illorumque haud paucos eam vel ideo didicisse videri, vt in suis officinis eo tutius nummulariorum opera carere, et ipsi id, quod apud alios nummularii, facere possent. Quae si rite expenduntur, facillimo negotio ratio cognoscitur, non solum, quare argentarii et nummularii, quatenus vtrique ἀργυρογνώμονες erant, aequè adhibiti olim fuerint pecuniis mutuis annumerandis, appendendis, tabulis accepti, dati, expensè conficiendis, sed etiam, quare vtrumque hominum genus ob communem, quam profiteri solebat, monetæ explorandæ artem inter se confusum ac permixtum fuerit. Ex iis, quae iam diximus, haec potissimum patent. Nummularii priuati fuerunt ἀργυράμοβοι, et κολλυβισταὶ et quaestum sibi fecerunt nummis permutandis. Ne vero deciperentur, necesse fuit, vt et ἀργυρογνώμονες essent ac cuiuslibet argenti bonitatem probe haberent cognitam. Vnde factum est, vt et argentarii vascu-

s) *inscr. domest.* p. 649. num. 420.

vascularii in officinis suis priuatis eorum opera tanquam ἀργυρογνώμονων, si necesse fuit, vterentur. Ac hi quidem nummularii priuati, qui officinis argentariis vasculariis praefecto fuerunt, cum *nummulariis monetae*, qui publico officio functi sunt, neuiquam debent confundi. De quibus iam pauca addere liceat.

REPERIMVS nempe nummulariorum nomen non solum in officiis domus augustae, sed etiam in aliis marmoribus, in quibus eisdem cum aliis, qui officiiis publicis functi sunt, sic iunctos deprehendimus, vt idem fere de nummulariis nostris suspicandum esse videatur. Sic Liuia in seruorum suorum familia nummularium habuit TI. IVLIVM IVCVNDVM, vt ex eius lapide sepulchrali apud GORIVM t) et MVRATORIVM u) constat. Hic nummularius forte nummorum rariorum colligendorum curam habuit, officio suo probe distinguendus ab iis, qui in inscriptionibus rei monetariae publicae adhibiti leguntur. Hi singulare officium in officinis monetariis administrarunt et ad officinatores publicos rei nummariae pertinuerunt. Fungebantur officio suo auctoritate publica sub certis praefectis, qualis liberae reipublicae tempore Romae *triumviri monetales*, *triumviri mensarii*, *tribuni aerarii*, in prouinciis *curatores pecuniae publicae* x); tempore vero augustorum caesarum *procuratores monetae* fuerunt. Vera nos dixisse, vtitatae in priscis lapidibus de his nummulariis formulae confirmant.

In

t) columbario libertor. et seruor. Liuae Augustae, p. 164.

u) thes. inscript. p. 10000 VIII. 5.

x) GRVTERVS p. CCCLV. 3. CCCCXXVIII. 6. CCCCLI. 5. CCCCLXIII. 3. CIOXXV. 12. MVRATORIVS CCCCXXXI. 6. CIOXXXIII. 1.

In his enim occurrunt: OFFICINATORES ET NUMMULARII OFFICINARVM ARGENTARIARVM *y*), NUMMULARII PRIMI, NUMMULARII SECUNDI OFFICINARVM MONETARIARVM *z*), NUMMULARII MONETAE *a*). Quae et alia ἐπιβρα haud obscure, arbitramur, nos docent, a nummulariis monetae diuersos fuisse, horumque officium apud monetam in eo sine dubio fuisse positum, vt argenti signandi bonitatem explorarent, viderentque, vtrum purum esset, an minus, tum quantum alieni aeris admixtum esset, vt monetarum pretia interna semper sibi essent paria.

EX officinis monetariis argentum signatum ad mensam deferebatur, hoc est, si rem ipsam spectemus, ad commercium nummarium publicum. Hae publicae magistratus auctoritate constitutae mensae LVC. XVII. II. 23. quibus mensarii *b*) siue, vt apud MATTHAEVUM est, τραπεζίται praefuerunt, cum mensis priuatis, τὰς τραπεζαῖς τῶν κολλυβιστῶν, id est, cum tabulis, in quibus nummularii pecuniam commutandam numerarunt, Matth. XXI. 12. Marc. XI. 15. Ioann. II. 15. neutiquam debent confundi. Hi nummularii, quorum in dictis effatis mentio fit, priuati tantum homines fuerunt, non nummularii illi monetae, de quibus paullo ante diximus. Illi, priuati nempe, tantum in sacris litteris posterioris foederis occurrunt, dicunturque plerumque κολλυβισταί, et a IOANNE cap. II. 15. κερματισταί, quod vocabulum ἀπὸ τῆς κέρματος, vti illud ἀπὸ τῆς κολλύβος descendit, vtrumque vero parem habere signifi-

y) GRVTERVS p. XXXV. 3. p. CCXXV. 7.

z) IDEM, p. IXCXXXVIII. 2. *b*) MVRATORIUS XVI. 5.

a) IDEM, p. IOLXXXIII. 7. IOCX. coll. REINESIO cl. IV. IXCXXXVIII. 3. et GVDIVS in/cr. 4.

significatum et minutam denotare monetam, lexicorum auctores docent.

CAP. XXII, 3.

Καὶ ἀπέστειλε τὸς δούλους αὐτοῦ καλέσαι τὸς κεκλημένους εἰς τὸς γάμους.

REX, conuiuium nuptiale filio suo daturus, seruos suos misisse dicitur, qui conuiuias ad nuptias vocarent, καλέσαι τὸς κεκλημένους εἰς τὸς γάμους. Hoc iam satis cognitum est et exploratum, vocabula καλεῖν et φωνεῖν de inuitatione ad conuiuia olim esse vsurpata c). Neque hoc praeterierunt interpretes Matthaei, fuisse in regum, principum, ditiorumque hominum seruis, quorum singulare fuit officium, amicos domini ad prandia et coenas inuitare. Ac hi quidem sunt, qui olim, ἀπλῶς κλητορες, ab ATHENAEO d) ὀνοματοκλήτορες, a LVCIANO e) et in ὀνειροκριτικοῖς ARTEMIDORI f) δειπνοκλήτορες dicuntur, eodem fere modo, quo Latini, Graecos imitati, huic seruorum generi *vocatorum*, *inuitatorum* et *nomenclatorum* nomen solent tribuere. Horum *vocatorum* mentio fit apud PLINIVM g), SENECAM h), SVETONIVM i) et MARTIALEM k), *inuitatorum* apud EVMDEM l) *nomenclatorum* vero apud

c) vid. STVCKIVS *ant. conuiual. libr. II. cap. I.* f) p. 24. ed. RIGALTII
 FESSELIVS *aduer. sar. sacr. tom. I. p. 323.* g) *libr. XXXV. cap. 36.*
 SCHWARZIVS *comm. crit. linguae gr. tom. I. operum, p. 151.* h) *libr. III. de ira, cap. 37.*
 p. 719. aliique plures. i) *vit. Caligulae cap. XXXVIII. tom. I. operum,*
 d) *diapnosoph. libr. II. cap. 8.* p. 591. ed. PITISCI. k) *libr. VII. epigr. 85.*
 p. 47. e) *de mercede conductis,* p. 533. ed. RADERI.
 tom. I. oper. p. 453. edit. l) *libr. VIII. epigr. 93.*
 GRAEVIUM.

apud AMMIANVM MARCELLINVM *m*), SENE-
CAM *n*), PLINIVM *o*), et PETRONIVM *p*) poste-
riorum sic, vt, collatis inter se scriptorum,
quos nominauimus, effatis, duplex istis datum
fuisse officium, haud obscure pateat. Non enim
solum conuiuas inuitarunt, et, quum praesto
essent, cuilibet sedes suas adsignarunt, singulis
nominatim euocatis, sed etiam, quum adfedis-
sent epulantes, peregrinorum ciborum nomina
et conditionem eos quoque docuerunt. Quod
quidem posterius ex PLINII et PETRONII effatis
manifeste colligi posse, arbitramur. Sed, ne
in alienam messem falcem immittere videamur,
merito de his aliisque rebus, quae ad hoc argu-
mentum spectant, tacemus et pro more nostro
prisca marmora contemplamur, vtrum in his
istorum vocatorum, quorum apud Matthaeum,
facta sit mentio. In inscriptionibus *vocatorum*
nomen occurrere, haud recordamur, *inuitato-
rum* vero, tanquam *συνωσίμω*, aliquoties, no-
minatim apud GRVTERVM *q*), apud quem lapis
sepulchralis AGATHOPI, AVGG. LIB. INVITATORIS
memoriam commendat, idem lapis, quem ad-
modum corruptum et deprauatum ex DONIO
MYRATORIS *r*) repetiit. Eiusdem Agathopi
monimentum aliud conseruatum nobis est, Flo-
rentiam in Gaddiorum hortos Roma sine dubio
delatum: AGATHOPVS. AVG. LIB. INVITATOR
cet. descriptum et editum ab ANTON. FRANC.
GORIO *s*), repetitum postea a MYRATORIO *t*).
Ali-

m) libr. XIII. cap. 6. p. 28.
ed. GRONOVII.

n) *epist.* XVIII. tom. II.
operum p. 72.

o) libr. XXXII. cap. 6.

p) *satir.* cap. XXXVII.
p. 293. ed. BURMANNI.

q) p. IXXVIII. 6.

r) p. ICCCCXXXVI. 3.

s) *Inscriptionibus antiquis*

Alius in Liuiæ Augustæ feruorum familia inuitatoris, Philippi nomine, mentionem facit lapis sepulchralis apud GORIVM *u*), ex quo eundem in thesaurum suum transtulit modo laudatus MV-RATORIVS *x*). Plura eius generis monumenta, in quibus inuitatores commemorantur, quoad nos quidem scimus, obuia haud sunt, nisi forte huc referre velimus tabulam marmoream egregiam, a meritissimo GORIO *y*) in inscriptionibus Etruriae in lucem prolatam. In hac lectister-nium quotannis imperatum est natalibus Augu-
sti et Tiberii Caesarum, sic vt, *priusquam ad vesendum decuriones irent, thure et vino genii eorum ad epulandum ara numinis Augusti INVITAREN-
TVR.* Nomenclatorum quidem in præcis faxis mentio fit, sed non eorum, de quibus supra diximus. Fuerunt olim alia officia, quorum præ-
fecti id nomen gesserunt. Sic leguntur in eius-
modi monumentis: NOMENCLATORES CENSO-
RII, qui ciuium, bona sua apud censorem non profitentium, nomina indicabant, vt in tabulas censuales referri cogerebantur *z*), NOMENCLA-
TORES porro THENSARVM *a*), qui pontifici ma-
ximo ad thensarum ordinem disponendum præ-
festo fuerunt.

CAP.

in Etruriae urbibus, tom. I. urb. tom. I. p. 316.

p. 195.

t) p. DCCCCLXXXV. 7.

u) columb. libert. et ser-
uor. Liuiæ Aug. p. 192.

x) p. DCCCXXII. II.

y) in script. quæ in Etrur.

z) vid. PANCIROLLVS not.
dign. imp. occid. cap. III.

a) conf. GVTHERIVS de
vet. iure pontif. libr. II. cap.

14.

CAP. XXII, 16.

καὶ ἀποσέλλουσιν αὐτῶ τὰς μαθητὰς αὐτῶν
μετὰ τῶν Ἡρωδιανῶν.

PHARISAEI misisse ad seruatorem dicuntur τὰς μαθητὰς αὐτῶν μετὰ τῶν Ἡρωδιανῶν, vt captiuis quaestionibus ipsi insidias facerent. Mitimus iam omnia, quae interpretes de his Herodianis et quales hi fuisse videantur, in medium adtulerunt. Pauca tantum ex antiquis inscriptionibus addere liceat. Leguntur in iis per multa exempla, quae nos docent, vt ex nomine Pompeii illud Pompeiani *b*) ex Seueri Seueriani *c*) ex Vitellii Vitelliani *d*) ex Germanici Germaniciani *e*) ex Clodii Clodiani *f*), ex Volusii Volusiani *g*) sic quoque ex Herodis Herodiani *h*) factum esse seruosque et ministros hoc modo aucta et protracta dominorum suorum nomina saepius gessisse. Ac id quidem, quod de seruis iam diximus, verum esse, nonnulla ad Tib. Germanici Caesaris seruorum familiam spectantia, monumenta sepulcralia *i*) satis videntur confirmare. In his enim dicti illius Caesaris aliquot serui commemorantur, quorum alter Diodes, diserte TI. CAES. MINISTER dictus, GERMANICIANI nomen gessit, alter, MARCVS, ἀπλω̄ς GERMANICIANVS dictus est, tertius, FAVSTVS, sola serui Germanici adpellatione contentus fuisse videtur. Vnde PIGNORIVS *k*), *α* domino

b) GRVT. CVIII. 1. MV-
RATOR. CIÖCCCLXXX. 2.

c) GRVT. XXXVII. 2. MV-
RAT. CIÖCKXXXVI. 12.

d) GRVT. IOÖCCCKXXXII. 7.

e) GRVT. IOCH. II. MV-
RAT. IOÖCCLXXXII. 4.

f) GRVT. CCCCLII. 1.

g) ID. CIÖXXVIII. 3.

h) IDEM IOCH. 4.

i) apud GRVTERVM IOCH.

9. 1q.

k) de seruis p. 35. edit.
Patauin.

dominorum, inquit, nominibus eadem manavit appellatio, ut a Caesare Caesarianus, ab Herode Herodianus. Quod enim apud diuum Matthaeum vulgata editio habet, mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, euangelium ebraicum Matthaei, a Io. Tillio editum, habet ad verbum: et miserunt ad eum discipulos cum seruis Herodis, dicentes, &c. Verum, si, quod res est, libere fateri liceat, omnia illa et multa alia eius generis monimenta, in ea caussa, de qua nos disputamus, nihil nobis efficere videntur. Herodiani enim illi, de quibus MATTHAEVS, non tam serui, quam amici eiusdemque illis suspiciosi temporibus aedecae sine dubio fuerunt. Ac eius quidem rei exempla ex priscis lapidibus merito deberent proferri, ac monstrari, qui exempli caussa pro Clodii partibus stetissent, Clodianos, qui pro Antonii, Antonianos dictos fuisse. Sed vsque adhuc talia monimenta reperire nobis haud licuit. Itaque res ipsa solis scriptorum graecorum et romanorum effatis debet expediri.

CAP. XXII, 32.

Ἐγὼ εἶμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ,
καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ.

SOLEBANT veteres nomini illius dei, cuius cultui se praecipue addixerant, cui omnia vitae suae beneficia maxime se debere, et in cuius singulari tutela se esse arbitrabantur, suum nomen haud raro adiungere. Factum id est non solum a Graecis aliisque antiquis gentibus, sed etiam a Romanis, ab imperatoribus pariter ac priuatis hominibus. Permulta eius rei testimonia praebet antiqua marmora, in quibus IVPITER O. M.

E

I ΤΡΑΙΑ

TRAIANVS *l*), APOLLO *m*), HERCVLES *n*), SATVRNVS *o*) MARS *p*) aliique dii AVGVSTI, CERES *q*) MINERVA *r*) aliaeque deae AVGVSTAE vocantur. Neque vero non quodammodo huc referri posse videntur ea monumenta, in quibus numinis sic mentio fit, vt nomen eius, qui in illius tutela fuit, in gignendi casu illi sit additum. Sic apud MVRATORIVM aliosque inscriptionum veterum collectores passim obuiaae sunt formulae: I. O. M. NVMEN AVGVSTORVM *s*), NVMEN AVGVSTI *t*), NVMINA AVGVSTORVM *u*), NVMEN DOMVS AVGVSTAE *x*) cet. Homines priuatos fecisse exempla HERCVLIS AELIANI *y*), IVLIANI *z*), PATERNIANI *a*), DIANAЕ RAESIANAE *b*) DIANAЕ AMARYNTHIAE *c*), PLVTONIS NERVIANI *d*), et PROSERPINAE NERVIANAE *e*), SILVANI porro FLAVIORVM *f*) aliorumque deorum dearumque confirmant. Idem mos Graecorum, quod nomina ipsorum, nominibus deorum pari modo addita, declarant. Vnde DIANA legitur dicta

l) GRVTERVS IV. 4. XI. 3. et FABRETTVS col. Traiani p. 247.

m) GRVT. XXXVI. 7. 8. 9. REINESIVS *class.* I. 44. *class.* VI. 67. MVRATOR. XXIII. 6. 7.

n) GRVT. CIOXXIX. II. REINESIVS *class.* III. 28. DONIVS *class.* I. 103. *marm. Pisaur.* p. 2. num. IV. MVRATOR. LX. 2.

o) REINESIVS *class.* I. 44. *p*) MVRATOR. XLIII.

q) IDEM XXIX. 6. *r*) IDEM LIII. 9. sq.

s) MVRATOR. XII. 2. 3. 4. CXXX. I.

t) IDEM CHI. 7.

u) *ib.* num. 8.

x) IDEM CCCXIII. I. CC CXVI. 4.

y) GRVTERVS CIOXXVIII. 10.

z) IDEM XXXXVIII. 7.

a) REINESIVS *class.* I. num. 71.

b) SPANHEMIVS *de usu et praestantia numismatum diss.* VI. p. 521.

c) REINESIVS *class.* I. 229.

d) REINES. *class.* I. 234.

e) *ibid.*

f) FABRETTVS *column. Traiani cap. VIII. p. 248.*

dicta LAPHRIA, CNAGIA, SARPEDONIA, IASONIA, TELCHINIA, ERYCINA, DIANA PORTO AENEAS, ab Aenea profugo, CERES MYSIA, APOLLO LYCEVS, IVPITER HECALVS aliique plures, in saxis antiquis obuii g), quorum multa EARTHVS h) adnotauit. Errat tamen doctus vir, quod haec deorum nomina adulationis causa imperatoribus data esse arbitratur, et, si Iupiter, Apollo aut Hercules *Augusti* dicantur, id nomen neutiquam numinis, sed ipsius imperatoris, quasi id ab illo mutuatus esset, fuisse contendit. Quam quidem opinionem fundamento suo destitutam esse, priuatorum hominum exempla, qui numinibus suis tutelaribus et beneficis nomina sua adiunxere, satis superque confirmant.

CAP. XXIII, 27.

Παραμοιάζετε τὰ Φοῖς κεκοιμημένοις.

SERVATOR noster Pharisaeos similes esse, ait, τὰ Φοῖς κεκοιμημένοις sepulcris dealbatis, quae extus pulcra esse videantur, intus plena sint ossibus mortuorum. Vera hic τοῖς τὰ Φοῖς tribuitur significatio, locis nempe tectis, sub quibus ossa sunt mortuorum, et a quibus τὰ κενοτάΦια distinguuntur olim solebant. Quam rem admodum egregie illustrat marmor Oxoniense apud HVMPHR. PRIDEAVX i) et CAROLVM PATINVM, k) positum ab Herode, qui Regillam vxorem suam inui-

E 2

tus

g) Conf. SPANHEMIVS et FABRETTVS locis memoratis et REINESIVS animaduers. ad class. 1. p. 148. 173. h) ad STATIVM Theb. II. v. 197. p. 372.

i) adpendice ad marmora Oxoniensia, num. XXVIII. p. 302. k) comm. in antiquum ce-notaphium Marci Artorii, p. 437.

tus occiderat. Verba eius sunt: Ἡρώδης μνημείον καὶ τὸ εἶναι τῆς αὐτῆς συμφορᾶς καὶ τῆς ἀρετῆς τῆς γυναικός. Ἔστι δὲ ΟΥΤΑΦΟΣ, ΤΟ ΓΑΡ ΣΩΜΑ ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ νῦν παρὰ τῷ ἀνδρὶ ἐστὶ cet. *Herodes etiam hoc monumentum voluit esse monumentum infortunii sui et virtutis coniugis. NON AVTEM hoc EST SEPULCRVM, id est, vbi ossa ipsa defunctae sunt, CORPVS ENIM ETIAM NVNC EST APVD MARI-TVM IN GRAECIA. Sepulcra renouanda committentur apud veteres albarius, quos Graeci κομιατὰς l) vocarunt, TERTVLLIANVS m) tectores albarios, qui parietibus vetustate exoletis album colorem inducere eisdemque pristinum splendorem conciliare solebant. Opus tale albarium commemoratur in antiquae inscriptionis fragmento apud GRVTERVM n). Ipsum vero albarium opus, de quo hic seruator noster, probe fecernendum est ab arenato et marmorato. Albarium pura calce factum, terra quoque candicante Selinusia, lacte diluta, vt PLINIVS o) habet. Arenato contra operi calx et arena, marmorato marmor tufum calce subactum adhiberi olim solebat p).*

CAP.

l) vid. SVIDAS, tom. II. lexic. p. 345. edit. KVSTERI coll. ALBERTI not. ad *Helvich. tom. II. p. 311. not. 17.* KÜHNIO ad IVL. POLLUCEM, libr. VII. *segm. 125. p. 777.* et SALMASIVS ad *Solinum p. 868.*

m) de idololatr. cap. VIII.

n) p. CLXXII. 2.

o) libr. XXXVII. cap. 56.

p) Legatur inprimis hoc albariorum artificis eiusque ratione MAZUCHIVS *epist. de dedicatione sub ascia, p. 103. 105. et 304.* PANCIOLOVS *de corpor. artificum, §. 13.* GVTHERIVS *de iure manium, libr. II. cap. 28. p. 365.*

CAP. XXIII, 18.

Ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, μὴ ἐπισρεψάτω ὀπίσω, ἀραγ
τὰ ἱμάτια αὐτῆ.

Ex nummo, quem SEGVINVS q) *selectis numismatibus*, tum CVPERVS r) in lucem publicam protulerunt, haud obscure patet, veteres, quum opus facerent in agris, maxime quum ararent, posita veste superiore, toga aut pallio, non nisi interiore, tunica nempe, indutos fuisse. Aratorem enim nobis sistit nummus iste non nisi tunica amictum, eodem nempe habitu, quo nobis L. Quintium Cincinnatum, rustico operi intentum, depinxit LIVIVS s). *Vbi ab legatis, inquit, seu fossam fodiens palae innixus, seu quum araret, operi certe, id quod constat, agressti intentus, salute data inuicem redditaque, rogatus, ut, quod bene verteret ipsi reiue publicae, togatus mandata senatus audiret, admiratus rogitansque, satin' salua essent omnia, togam propere e tugurio proferre uxorem Raciliam iubet.* Vestimenta enim exteriora seposita aut humi iacebant, sub dio, in extrema aliqua agri parte, aut in casula tugurioque vili, si quod sibi arator, quemadmodum Cincinnatum fecisse, vidimus, ibidem exstruxerat. Itaque verba illa, quibus seruator τὸς ἐν τῷ ἀγρῷ, hoc est in agris suis rustico opere occupatos, μὴ ἐπισρεψάτω ἰubet ὀπίσω, ἀραγ τὰ ἱμάτια, non cum Cupero aliisque de reditu ex agro ad villam et domum sunt intelligenda, vnde fumerentur ad fugam vestimenta superiora, sed de eo agri loco, quo illa arator, corporis leuandi caussa

E 3

q) *selecta numismata antiqua ex museo PETR. SEGVINI*, Paris. MDCCCLXXXIII.

4.

r) *obseruat. I. 7. p. 37.*

s) *libr. III. cap. 26.*

caussa, abiecerat. Iubet vero haec seruator no-
ster, non vt ea in mandatis ponat, quasi illicitum et prohibitum hoc fuerit fugientibus, si sine periculo possent, vestimenta aliasque res necessarias secum auferre, sed, κατὰ τὸ ἐγγύριον ἡθους veterum orientalium populorum, praecipi forma non nisi inuolucrum est cuiusdam vaticinii. Repentinum enim et improvisum hostium aduentum grauitur descripturus, facere suos iubet, quae facta olim fuerant ab iis, qui in pariam antea fuerant calamitate, qui in eadem suspiciosa tempora iam iam inciderant, viderantque nil tale opinantes infensissimum hostem ante pedes, aut a tergo ceruicibus suis impositum tam subito, vt ad vasa colligenda ne punctum quidem temporis ipsis relinqueretur, quod vacuum fuisset a praesentissimo vitae periculo.

CAP. XXIII, 49.

Ἀρξῆται τύπτειν τὰς συνδύλας.

VOCABVLVM latinum *conseruus* haud infrequens est in inscriptionibus, nominatim apud GRVTERVM *t*), REINESIVM *u*) aliosque, rarius in graecis marmoribus τὸ συνώνυμον ΣΥΝΔΟΥΛΟΣ, quorum vnicum tantum nobis innotuit, aevi, vt videtur, inclinioris, apud GRVTERVM: ΦΑΥΣΤΙΝΩ. ΤΕΛΕΥΤΗΣΑΝΤΙ. ΠΡΑΚΜΑΤΕΥΤΗ. ΘΕΟΦΙΛΟΣ. ΣΥΝΔΟΥΛΟΣ. ΕΠΟΙΗΣΕΝ. ΜΝΗΜΗΣ. ΧΑΡΙΝ. Συνδύλοι vero et *conserui* dicebantur, non, qui eiusdem seruiti, sed qui vnus domini erant. Quod quidem haud obscure ex hoc lapide REINESIANO *x*) patet:
D.

t) p. ICSII. IO. ICSCECI.
XXXVIII. 9. CIΘXXXVI. 3.

u) *class.* XVIII. 54.
x) *class.* XVIII. 51.

D. M. STEPHANO. L. ANTONI. SILONIS PRIMOPILARIS. SERVO. CONSERVI. FECERVNT. Idem significatus in nostro effato vocabulo huic est subiectus.

CAP. XXV, 14.

Ἄνθρωπος ἀποδημῶν ἐκάλεσε τὰς ἰδίους δούλους.

HOMO peregrinaturus vocasse dicitur τὰς ἰδίους δούλους, *proprius*, id est, suos *seruos* ipfis que suas pecunias dedisse, ad quaestum et foenerationem transferendas. Vocabulum ἴδιος pronominis possessiui loco vsurpatum olim fuisse, scriptorum graecorum testimoniis alii iam comprobant. Vsurpatur vero eadem ratione in priscis lapidibus, quorum nonnullos in medium hic adferemus. Sic aliquoties occurrit in eiusmodi faxis y) romanis loquendi formula: NVTRICIO SVO, quae in graecis, nominatim apud GRVTERVVM z) redditur: ΘΡΕΠΤΩ. ΙΔΙΩ. Inprimis huc referendum est egregium illud, quantumuis mutilum et deprauatum, monumentum graecum Neapolitanum, quod Florentini litteratorum diarii a) auctores in lucem publicam protulerunt:

M. KOKKEIOS ΣΙ.....
 ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΚΑΙ.....
 ΣΥΝ ΤΟΙΣ ΙΔΙΟΙΣ ΤΕΚ.....
 ΤΙΤΩ ΑΚΥΛΕΙΝΩ
 ΚΑΙ ΦΛΑΤΙΩ ΚΡΗΣΚΗΝΤΙ
 ΤΟΝ ΣΚΥΦΟΝ ΕΚ . ΔΝ Ξ
 ΣΥ Δ Ξ
 ΘΕΟΙΣ ΦΡΗΤΟΡΕΙ ΚΥΝΑΙΩΝ

E 4

Cuius

y) GRVT. IOCH. 5.

a) tom. III. part. 3. p. 230.

z) p. IOLXXXIV. 1.

Cuius lapidis verba passim minus recte scripta sic scribenda, emendanda et interpretanda arbitramur: Μάρκος ΚΟΚΚΗΙΟΣ Σίλαϊνός (forte, cognomen certe hoc in Cocceia gente olim usurpatum, GRVT. IDCLXXXVI. 9.) ΑΠΕΛΕΥΔΕΡΟΝ ΚΑΙ.... (nomen detritum vxoris) ΞΥΝ ΤΟΙΣ ΙΔΙΟΙΣ ΤΕΚΝΟΙΣ ΤΙΤΙΩ ΑΚΥΛΙΝΩ ΚΑΙ ΦΛΑΥΙΩ ΚΡΗΞ ΚΗΝΤΙ ΤΟΝ ΞΚΥΦΟΝ ΕΚ Δη Ναρίων Ξ (id est: nonaginta) ΞΥΝ (τῷ ὑποκρηνηριδίῳ forte, tripodis parui, aut alius ἀροποδῆς olim genere, cui imponi solebant eiusmodi vasa potatoria, in templis donariorum loco oblata, HĒRODOT. libr. I. cap. 25.) ἐκ Δηναρίων Ξ (id est, sex) ΘΕΟΙΣ ΦΡΗΤΟΡΣΙ ΚΥΝΑΙΩΝ, siue potius, nisi nos omnia fallunt: ΚΥΜΑΙΩΝ. Quae emendationes si verae et rectae sunt, obscuris istius lapidis verbis hanc sententiam commode tribui posse, statuimus: *Marcus Cocceius Siluinus libertus et (vxor eius, cuius nomen hic expressum fuit,) cum suis liberis Titio Aquilino et Flauio Crescente scyphum pretio nonaginta denariorum cum receptaculo, pretio sex denariorum, diis gentilibus Cumanorum consecrauit.* In qua interpretatione vnicum hoc adhuc breuissimis est excutiendum, vtrum recte explicata sint vltima faxi huius Neapolitani verba: ΘΕΟΙ ΦΡΗΤΟΡΕΣ ΚΥΜΑΙΩΝ, an minus? Si SVIDAE, POLLVCIS et HESYCHII lexica cum inter se, tum cum VARRONE et STRABONE, nonnullis porro Neapolitanis aliisque monumentis comparamus, hoc putamus ex omnibus iunctim effici posse, Φρατρίαν dictam olim fuisse tertiam tribus partem b), Φρήτορας vero et

b) vid. SVIDAM, lex. voc. edit. KÜSTERI, et IVLIVM Φράτορες, tom. III. p. 631. POLLVCEM onomast. libr. III. segm.

et *Φεάτορας* se graeco more adpellasse Neapolitanos c), qui ex Graecia in infimam Italiae partem delati, vel iunctim tribum constituerent vel ex gente aliqua ampla et per plures familias diffusa in vna tribu consociati essent d), habuisse eiusmodi gentiles deos suos patrios et tutelares, quemadmodum ΕΥΜΗΛΟΣ ΘΕΟΣ ΠΑΤΡΩΟΣ ΦΡΗΤΟΡΣΙΝ ΕΥΜΗΛΕΙΔΩΝ e) fuerit, sic

E 5

fuisse

segm. 51. tom. I. p. 292. ed. HEMSTERHVISII, coll. VARRONE de lingua lat. p. 16. auctor. linguae lat. DIONYS. GOTHOFREDI.

c) testimonium eius rei haec STRABONIS verba praebent: πλείστα δ' ἔχει τῆς ἐλληνικῆς ἀγωγῆς ἐν ταῦθα σώζεσθαι, γυμνάσια τε καὶ ἐφηβιακὰ φεάτρια καὶ ὀνόματα ἐλληνικὰ καὶ περὶ οὐτα Ῥωμαίων, plurima tamen ibi graecorum institutorum super sunt vestigia, ut gymnasia, coetus ephoborum, phratricae et graeca nomina Romanis imposita, et VARRONIS, loc. memor. Fratria est graecum vocabulum partis hominum, ut Neapoli etiam nunc, pro quo male lectio vulgata: ut Apollini etiam nunc. Eiusmodi φεάτριων in lapidibus, sed raro mentio fit. Vide GRUIERVM p. CXII. in scr. 8. p. CXXV. I. CXXV. I. REINESIVM class. I. num. 146. 204. class. VI. num. 37. FABRETTVM in script. aomesticis p. 456.

d) id haud obscure patet ex HESYCHIO, qui φεάτορας per συγγενεῖς interpretatur ac simul docet, etiam φεάτριων ob id ipsum συγγενεῖων designasse, lex. tom. II. p. 1524. edit. ALBERTI. SVIDAS loc. mem. φεάτορας de τῆς συγγενεῖς καλεῖται. Eadem habet quoque Scholiastes ARISTOPHANIS Equit. v. 255. p. 186. edit. KÜSTERI.

e) egregium hoc saxum Neapolitanum in lucem protulit primus CAPACIVS hist. Neapol. cap. VIII. ex CAPACIO SPONIVS miscell. eruditae antiquitatis, p. 108. Verba lapidis sunt: Ἐυμήλον Θεόν πατρῶον Φεήτορσι Ἐυμηλίδων Τ. Φλάνιος Πίος Φερετινῆς ἀνέθηκεν σὺν τῷ Φλαντίου τίνων, Eumelum Deum patrium, seu potius eius aram aut statuam, gentilibus (tribulibus) Eumelidarum Titus Flavius curator (tribus) posuit cum Flauio filio. Quae verba si comparamus cum nostro

fuisse quoque singulare numen tutelare ΤΟΙΣ ΦΡΗΤΟΡΕΙΝ ΚΥΜΑΙΩΝ, ipsos porro vnus gentis colonos, siue Φράτορας, se inuicem certis cognominibus distinxisse, alios EVMELIDARVM, alios CVMAEORVM, siue Cumanorum, alios DEOTADORVM *f*), alios ARISTAEORVM *g*), alios OENEONAEORVM *h*) ARTEMISIORVM *i*) alios aliorum nominum fuisse. Vocabulum vero ΚΥΝΑΙΩΝ tanto nos tutius arbitramur in ΚΥΜΑΙΩΝ mutare potuisse, quo exploratius est, in magna Graecia siue in Neapolitanorum olim agris Cumas, peruetustum Chalcidentium aliorumque, vt videtur, graecorum colonorum oppidum, fuisse, a quo Neapolis originem, Sibylla nomen duxerit. STRABO *l*): Μετὰ δικαιοσύνην ἐστὶ Νεάπολις Κυμῶν, de ipsis vero Cumis *m*): Κύμη, (graeci scriptores latinique poëtae modo in singulari, modo in plurali nomen huius vrbis effe-

nostro Saxo Neapolitano, quo scyphum consecratum fuisse perhibetur Θεοῖς Φρήτοροι Κυμῶν, manifeste constat, Φρήτορας istos Neapolitanos, siue tribules, siue gentiles fuerint, certis cognominibus inter se distinctos fuisse, habuisse eosdem suos deos tutelares, hisque pari ratione tribulium seu gentilium illorum nomina ἐπιθετα tributa fuisse. Nostra igitur sententia Θεοὶ Φρήτοροι Κυμῶν sunt dii tribules seu gentiles Cumanorum, id est dii, in quorum tutela et praesidio certa cuiusdam tribus pars, seu gens quaedam, eo cum

diis tutelaribus suis translata, fuerit. Quae quidem interpretatio nobis maiore se probabilitate videtur commendare, quam doctissimi alioquin viri, EDVARDI CORSINII, qui in nostro lapide verba: Θεοῖς Φρήτοροι, latine reddidit: diis Fratoribus, notis Graccorum p. 17.

f) GRVT. p. CXII. 8.

g) IDEM p. CXXXV. 1.

h) REINES. class. I. 204.

i) IDEM class. VI. 37.

h) vide FABRETTVM in script. domesticis, p. 461.

h) geogr. libr. v. p. 377.

ed. ALMELOVEENII.

m) eod. libro, p. 372.

efferunt) Χαλκιδέων καὶ Κομαίων παλαιότατον κτίσμα· πασῶν γὰρ ἐστὶ πρεσβυτάτη τῶν τε Σικελικῶν, καὶ τῶν Ἰταλιωτίδων — — — ὅθεν νῦν μὲν προσαγορεύεται Κύμη· κτίσασθαι δ' αὐτὴν Χαλκιδεῖς δοκῶσι, *Cumae, Chalcidensium et Cumaeorum* sine dubio e *Cuma* vetustiore *Euboica*, nam et *Chalcis* in *Euboea*) *opus vetustissimum. Est enim antiquissima haec urbs omnium Sicularum et Italicarum a Graecis deductarum coloniarum — — — Videtur autem Cuma a Chalcidensibus condita*, ab incolis vero *Cumae* illius *Euboicae* nomen sortita. Ac hi quidem *Cumani*, antiquissimi illi cum *Chalcidensibus* ex *Euboea* coloni sunt, qui in infima *Italiae* parte sedes sibi novas fixerunt, ibi *Cumas*, postea *Neapolim* condiderunt et quorum posterii *Cumani* illi *Neapolitani* sunt, quorum diis gentilibus monumentum illud, de quo adhuc disputauimus, fuit consecratum.

CAP. XXVI, 75.

* *Ἐκλαυσε πικρῶς.*

Petrus, foras egressus, *amare fleuisse*, dicitur, *ἔκλαυσε πικρῶς*. In profanis quoque scriptoribus hanc loquendi formulam legi, iam obseruauit ALBERTI n). Addimus, eandem etiam in graeco inclinioris aevi monumento apud SCIP. MAFFEVM o) deprehendi. Luget in isto Isaacius Exarchus pueri undecim annorum obitum deque se *ΕΚΛΑΥΣΕ*, ait, ΠΙΚΡΩΣ ΕΚ ΒΑΘΟΥΣ ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ *amare ex profunditate cordis fleuit.*

CAP.

n) *obf. p. 160.*

habet GRUTERVS in *scr. p. ccccxx. 7.* et MONTEFALCONIVS *diar. Italico.*

o) *Verona illustrata p. cccclxiii. 3.* Exarchi huius monumentum sepulcrale

CAP. XXVII, I.

Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῆς λαοῦ.

NON solum apud MATTHAEVUM, sed alios quoque historiae sacrae scriptores, apud illum nominatim cap. XXVII, I. mentio facta est τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, de quibus non immerito quaeri potest, quale id fuerit hominum genus in gente iudaica, tempore inprimis seruatoris nostri eiusque apostolorum. Distinguuntur in his effatis tam a supremi senatus sacri adfessoribus, Matth. xxvi, 47. 59. xxvii, 3. 12. 20. 41. xxviii, 12. quos tempore illo honorificum τῶν ἀρχιερέων titulum arrogasse sibi, videmus, quam ab illis diuiniorem litterarum doctoribus, qui in scriptura sacra modo γραμματεῖς, modo νομοδιδασκαλοὶ, modo alio nomine solent adpellari, Matth. xxvi, 57. xxvii, 41. Neque vero non et hoc animaduertimus, quum mors parata esset innocentissimo seruatori, in hoc iudicio capitis senatum sacrum sententiam ipsam tulisse sine consensu populi, postea vero, quam res deferretur ad romanum procuratorem, ἀρχιερεῖς illos nihil sine illis πρεσβυτέροις τῆς λαοῦ sulcepisse, inque hac capitali causa participes eos fecisse omnium suorum consiliorum, nullam, vt videtur, aliam ob causam, quam vt horum seniorum ope a plebe satis tuti essent, seditionem veriti, propter summam, quam sibi seruator conciliauerat, gratiam et auctoritatem. Quum vero simul hoc satis certum est, factum id esse non privilegio populi, aut quod, vti Romae, eius consensus ad capitalia supplicia fuisset necessarius, sed prudentia ciuili, ne si plebs dissensisset, seditionis causam senatus dedisset Romanis
vide-

videretur, facile ex his omnibus patere arbitramur, quod senioribus populi placuerit, placuisse quoque ordini plebeio, horum vocem fuisse quasi vocem populi et, si cum hoc agendum fuerit, actam rem a senatu fuisse cum his populi senioribus. Vnde facili coniectura ducimur, si in historia sacra *οι αρχιερείς* distinguantur *εἰπὸ τῶν πρεσβυτέρων τῆ λαῶ*, hoc discrimen quodammodo idem fuisse, quod in Graeciae monumentis inter *τὴν βελήν* et *τὸν δῆμον*, in romanis vero frequentissima illa formula: SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS, factum esse deprehendimus. Sic in marmoribus Oxoniensibus p) *ψήφισμα* Deliorum est, quo Clinodemo, Lebotti filio, Siphnio ob praeclara in templum merita honores decernuntur, publica auctoritate, id quod verba eiusdem: ΕΔΟΞΕΝ ΤΗ ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ, itemque: ΔΕΔΟΧΘΑΙ ΤΗ ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ satis superque declarare videntur. In alio Oxoniensi marmore q) haec habentur: Ἀυτοκράτορα Καίσαρα Μ. Σεπτίμιου Σεβήρου (ἐπίμησαν) - - - Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ τῶν Νεωκόρων Περιθίων, Imperatori Caesari Marco Septimio Seuero, SENATVS ET POPVLVS aedituorum Perinthiorum (posuerunt). Quo et haec alius inscriptionis Deliorum r) verba sunt referenda: δεδόχθαι, ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ, ἐπανέσαι Μενδικαῖου Διοκλέους Κυρηναῖου ἀρετῆς ἕνεκεν, placuisse POPVLO honorare Mendicaeum, Dioclis filium, Cyrenaeum ob virtutem, ipsique aperire πρόσδοον τρὸς τὴν βελήν καὶ τὸν δῆμον, permittere, ut conuentibus senatus pariter ac populi inter-

p) p. 287. edit. an. crō q) adp. p. 292. Num. vii.
 13CLXXVI. r) Marm. Oxon. p. 290.

esset, constitutum porro esse, ἀναγράψαι τὸ ψή-
 Φισμα τὴν μὲν βελὴν εἰς τὸ βουλευτήριον, τὰς δὲ
 ἱεροποιούς εἰς τὸ ἱερόν, ut decretum hoc litteris man-
 datum in curia deponeretur, tum etiam a sacerdoti-
 bus in templum. Ac id quidem monumentum eam
 potissimum ob causam nobis memoratum dignum
 videtur, quoniam populi tantummodo mentio
 fit, qui Mendicaeo illi hospiti ob virtutes athle-
 ticas eiusmodi honores decreuerit. Quoniam
 autem eius generis decreta populi sine consensu
 senatus, etiam in liberis Graeciae ciuitatibus,
 nullam vim et auctoritatem publicam habebant,
 nisi senatus consensus et adprobatio accederet,
 probabile videatur, hos honores Mendicaeo
 haud vnam forte ab causam senatum quidem
 non decreuisse, sed non nisi populum, factum
 vero postea esse, ut hoc populifecitum senatus
 adprobaret, permitteretque, ut in curia actis
 eiusdem adiungeretur. Breuitatis causa nolu-
 mus describere aliud egregium monumentum,
 quod e Langermanni schedis REINESIVS s)
 nobis conseruauit, Sardibus, antiquissima Ly-
 diae vrbe, inuentum, utpote in quo Antonio
 pio Augusto post mortem, (id enim vocabulum
 ἥρωος manifeste docet) ἀπὸ τῆς βελῆς καὶ τῆ δῆμῳ
 honores decernuntur. Liceat potius, quum de
 eius generis faxis litteratis iam dicendi occasio
 se nobis obtulit, aliam perantiquam, ut vide-
 tur, inscriptionem hic illustrare, maxime quod
 istam, utpote mutilam, ideoque perobscuram
 aliorum criticorum ingenia iam exercuisse,
 animaduertimus. Habet hoc monumentum GRV-
 TERVS t), in quo haec potissimum verba ad
 nostram rem faciunt: A. ΒΟΛΛΑ ΚΑΙ ΟΔΑΜΟΣ
 ΕΤΕΛ-

s) in script. class. III. 84. t) p. MLXXXX. 4.

ETEIMΑΣΣΕΝ ΑΥΡ. ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΝ. Β. ΤΟΥ.
 ΤΩ. ΥΜΕΝΑΙΩ. ΒΟΥΛΕΥΤΑΝ cet. Priora
 lapidis verba ionice scripta, nulla difficultate la-
 borant, sic enim Attice scribenda et emendanda
 sunt: ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ἐτίμησεν - - - βουλευτῆν
 quid vero sequentia Β. ΤΟΥ. ΤΩ. ΥΜΕΝΑΙΩ
 velint, de eo non consentiunt ambo interpretes,
 GRVTERVS et EDVARDVS CORSINIVS u). Ille
 verba vltima sic latine reddidit: - - *Artemido-
 rum cultorem Hymenaei, senatorem*, quae interpre-
 tatio non immerito displicuit doctissimo CORSI-
 NIO, vocabulum ΤΩ. ΥΜΕΝΑΙΩ. corruptum
 esse, existimanti, pro quo aptius ΤΩ ΜΝΑ-
 ΜΕΙΩ id est τῶ μνημείῳ esset reponendum, sic,
 vt sensus monumenti fuerit: *Senatus Populusque
 honoravit Aurclium Artemidorum Β. hoc monumento,
 senatorem*. De sigla Β. vero, quod ad characterem,
 Β. inquit, attinet, diuinari certe vix poterit, quid
 illo exprimat, cum praesertim marmoris vitium
 aliquod inesse, videatur. Nostri sententia aliquot
 litterae ex hoc detrito monumento euauisse,
 aliae, quarum forte aliquod vestigium remansit,
 inepte descriptae et in alias mutatae esse viden-
 tur. In sigla enim Β. ΤΟΥ forte patris, quem
 Artemidorus habuit, in vocabulo vero: ΤΩ
 ΗΜΕΝΑΙΩ patriae nomen latet, more veterum,
 qui vtrumque nomen suo addere solebant, id
 quod sexcenta veterum inscriptionum exempla
 docent. Quae coniectura si vera est, in litteris
 Β. ΤΟΥ vel ΒΑΤΟΥ x) ΒΙΤΤΟΥ y) ΒΛΑΣΤΟΥ z)
 vel aliud eius generis nomen, prisca haud inu-
 sitatum, quaerendum esse, arbitramur, patriam
 vero

u) not. Graecor. p. 11.

z) IDEM, p. CCXXXI.

x) GRVT. CXXXI. 12.

IDCCC. 2.

y) IDEM p. IDCCCLXI. 1.

vero huius Artemidori, quam ex vocabulo ΤΩ. ΗΜΕΝΑΙΩ eliciendam esse, ducimus, aliis diuinandam relinquimus.

ETIAM ad aliud venimus monumentum; quod haud minus memorabile nobis videtur. Potest enim simul effatum scripturae sacrae, quod *actorum* cap. vi. v. 12. legitur, ex eo egregie illustrari. Monumentum hoc REINESIVS ex supra memorati LANGERMANNI schedis nobis suppeditavit. Sardibus itidem inuentum, et in Tiberii Claudii honorem factum, quem ut lapidis verba docent, ἐπίμνησαν Ἡ ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΚΑΙ Η ΓΕΡΟΥΣΙΑ, quae nostra sententia sic debent verti: *Senatus et populus et seniores*, nempe populi. Ac ea quidem coniunctio τῶ δῆμου καὶ τῆς γερουσίας in hoc monumento eandem fere rationem habere videtur, quam aliis tantummodo verbis apud LVCAM *act.* vi, 12. deprehendimus: συνεκίνησαν ΤΟΝ ΛΑΟΝ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥΣ cet. Par certe in vitroque, in graeco monumento et in libro LVCÆ, confociationis ratio, populi eiusque seniorum, qui iunctim vnum quasi constituerunt ordinem, ordini senatorum, siue magistratuum, oppositum. Vocabulum γερουσία in priscis Graeciae monumentis etiam senatum, uti τὰς γέροντας senatores designare, nemo facile, harum rerum vel leuiter peritus, negabit. Sic ex PLATONE, PLUTARCHO, ARISTOTELE aliisque scriptoribus cognitum est et exploratum, Lacedaemoniorum senatum γερουσίαν, senatores γέροντας dictos fuisse a), satis tamen frequens etiam fuit alter eiusdem

a) vid. ven. IO. IAC. *chaëol. tom. i. p. 382.* Ad RAMBACHIVM *adpend. ad* ea effata, quibus τῆς γερουσίας

dem vocabuli vsus, quo γέροντες ciues fuerunt aetate prouecti, magnae apud populum auctoritatis, qui quidem neque iubere aliquid, neque leges facere aut punire facinorosos potuerunt, sed quorum consiliis vsi sunt ciues in omnibus rebus grauioribus, tum ipsi magistratus, si cum populo agendum fuit, si per hos suadere aliquid ipsi, aut dissuadere voluerunt. Ac hi quidem γέροντες sunt, quos diuini sacrae historiae scriptores πρεσβυτέρους solent vocare. Vnde HESYCHIVS *b*): Γερυσία, πρεσβυτέριον, πλῆθος γερόντων, seniorum (non fenatorum) coetus. Ac recte quidem is addit, γέροντες, ἔντιμοι, id est, ciues aetate prouecti, qui annorum numero, prudentia, longo rerum vsu populo pretiosi, id est in summo apud ipsum honore et existimatione erant. Eandem forte significandi vim vocabulum γερυσία in Amillae monimento, quod ex Arundellianis SELDENI *c*) REINESIVS *d*) repetiit, habere videtur. Verba marmoris sunt: εἰάν δε ἕτερον τις θεῖ εἰς τὴν σόρον αὐτῆς,

gerusias Lacedaemoniorum mentio facta est, merito referendum est illud ARISTOPHANIS, *Lyfistrat.* v. 979. p. 568. ed. KÜSTERI, quo Lacedaemoniorum praeco Athenas venit, ac parem vtriusque reipublicae magistratuum rationem esse ratus, Athenienses publice conuocaturus, πᾶ, inquit, τῶν Ἀσων, loquitur nempe dialecto Laconica, εἰς τὴν γερυσίαν, ἥτοι Ἀρυταίης, λῶ τι

μνηστῆρα ἴον, vbi est senatus, principesque, qui regunt hanc urbem, Athenas? rem nouam nuntiare volo. Putat nempe, Athenis quoque summum magistratum γερυσίαν, id est γερυσίαν dici, vti in patria sua. Vide *scholiassem ad hunc locum.*

b) lex. voc. γερυσία tom. I. p. 321. ed. ALBERTI.

c) marm. Oxon. p. 273.

d) *class.* XIV, *in ser.* 14.

F

αὐτῆς, ὁμοίως δώσει ΤΗΙ ΓΕΡΟΥΣΙΑΙ Α. Nam etfi doctissimum marmorum Oxoniensium interpres, HVMPHR. PRIDEAUX ea sic vertenda putauit: *si vero alium quis ponat in sepulcro illius, similiter dabit SENATVI mille denarios*, idque forte eam ob causam, quod eiusmodi poenae a senatu siue summo ciuium magistratu, aut, vt in aliis marmoribus est, a pontificibus, non a senioribus populi exigendae erant, habemus tamen apud MVRATORIVM e) aliud egregium monumentum, quod nostram interpretationem confirmare, alteram certe dubiam facere videtur. Monumentum sepulcrale est, cuius violatoribus grauis poena indicitur, his verbis: ὁ κεινήσας (κινήσας) τὸν βωμὸν, ἢ ἄλλον (lege: ἄλλο τι) ἐκ τῶ τάφου, ἀποδώσει ΔΗΜῶ ΡΟΜΑΙΩΝ δηνάρια πεντακισχίλια qui mouerit aram aut aliud quidpiam ad sepulcrum spectans, soluet POPVLO ROMANO denariorum quinque millia. Si vero eiusmodi pecuniae populo donari potuerunt, senioribus eius solutas eas ipsisque ad communem usum creditas fuisse, admodum verisimile nobis videtur. Vnde facile patet, in Oxoniensi illo marmore τὴν γερούσιαν forte seniores populi esse, quibus loco populi, cuius vices gesserunt, pecunia poenae loco adpendi debuerit.

CAP. XXVII, 53.

Ἐισῆλθον εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν.

HIEROSOLYMAM non suo nomine, sed ἀπλῶς ΑΓΙΑΝ ΠΟΛΙΝ vocatam esse, videmus, more veterum, qui primarias et sacrorum vniuersae

e) thes. inscr. tom. I. p. CLIV. 7.

uerſae gentis cultu potiffimum conspicuas VR-
BES, SACRAS nuncupare ſolebant, nulla mo-
rum aut vitae ciuium, quantumuis corruptiffi-
mae, habita ratione. Vnde in inſcriptione Prae-
neſtina, metri vinculis adſtricta, apud BOIS-
SARDVM f) PORTVS memoratur NOTVS IN VR-
BE SACRA id eſt, vt recte SCALIGER g) mo-
nuuit, Roma. In alio MVRATORIANO ſaxo h)
VRBIS SACRAE regionem XIII. deprehendi-
mus, in lapide vero quodam ſepulcrali i) de-
functâ dicitur NATA IN VRBE SACRA. Nec
defunt alia iſtius generis ἐπιθῆτα, Romae, ſup-
preſſo proprio eius nomine, per eminentiam
in priſcis inſcriptionibus data. Vocatur enim
modo vrbs alma k), modo vrbs aeterna l) apud
GRVTERVM alioſque. Nonnunquam Roma ſine
addito alio nomine κατ' ἐξοχὴν VRBS dicitur.
Teſtantur id verba inſcriptionis GRVTERIA-
NAE m): EVNTIBVS AB VRBE PARTE
LAEVA. Quae conſuetudo veterum inſcriptio-
num vſu ſatis confirmata, in memoriam nobis
reuocat verba QVINCTILIANI n): VRBIS adpel-
lationem, etiamſi nomen proprium non adiiceretur,
Romam tamen accipi, eſt receptum o).

F 2

CAP.

f) ant. rom. part. VI. p. TORIVS theſ. inſcript. p. 10
81. coll. GRVTERO p. LXXII. LXXII. 1.

5. g) ind. ad GRVTERI inſcr. n) inſt. orat. libr. VI. cap. 3.
p. LII. p. 564. edit. BYRMANNI.

h) MVRATOR. theſ. inſcr. o) ex auctoribus priſcis
tom. I. p. CCXXXVI. 3. latinis teſtimonia ea de re
collegerunt SPANHEMIVS de

i) Ibid. p. CIOXXXVII. 1. vſu et praef. numismatum,
diſſ. XII. tom. II. p. 488.

k) GRVT. CLX. 5. l) IB. LXXVIII. 1. CCCIX. 7.
PACIAVDIVS monumentis Pe-

m) p. 10CVII. Hanc in-
ſcriptionem repetiit MVR-
et

CAP. XXVII, 60.

Καὶ ἔθηκεν αὐτὸ ἐν τῷ καιρῷ αὐτῆς μνημείῳ.

SEPVLCRVM servatoris nostri apud MAT-
THAEVM, XXVII, 60. MARCVM, XV, 46. et IO-
ANNEM, XIX, 41. μνημείον, apud LVCAM μνήμα
vocatur. Vtrumque eiusdem significatus voca-
bulum respondet Latinorum *monimento* designat-
que locum, mortuorum quidem sepulturae de-
stinatum, sed adhuc purum, cui neque defuncti
corpus, neque eiusdem cremati ossa, cineres et
reliquiae illatae fuerunt. Quamprimum vero id
factum fuerat, monumentum hoc *sepulchrum* a Ro-
manis, a Graecis non amplius μνημείον, sed τά-
φος dicebatur, ab iis potissimum, qui linguae
vtriusque peritiores veram vocabulorum vim et
usum rite didicerant. Vnde intelligimus, quare
veteres monumentum a sepulchro distinguant et
quae siglarum H. M. S. S. in prisca lapidibus,
nominatim apud FABRETTVM p) et MVRATO-
RIVM q), vera et recta sit interpretatio. Nil
enim aliud designant, quam HOC MONVME-
NTVM SIVE SEPVLCRVM, id quod ea marmora
nos docent, in quibus formulam hanc integris
litteris, non per scribendi compendium, expres-
sam legimus. Tale marmor suppeditavit BOIS-
SARDVS r), ex BOISSARDO GRVTERVS s): HOC
MONIMENTVM SIVE SEPVLCRVM *se via fecit* —
— HVIVS MONIMENTI, SIVE SEPVLCRI
ius ad heredes eius pertinent — — — Aliud de-
dit

et cel. CHRIST. SAXIVS ob-
servationibus ad vetus chiro-
graphum thesauri Murato-
riani, p. 31.
p) in inscriptionibus dome-
sticis p. 95. num. 215.

q) thesauro in inscriptionum,
p. CIOXXXV. 1.
r) antiquitat. tom. VI. 50.
s) thesauro in inscriptionum,
p. IOCCCLXVI. 7.

dit FABRETTVS t): MONVMENTVM SIVE SEPVL-
CRVM *heredem non sequitur*. In eius nempe gene-
ris inscriptionibus cauent plerumque ii, qui vi-
ui locum sepulturae sibi parauerant, ne quis ali-
us nisi testamento scriptus eo post mortem infe-
ratur, siue iste locus monumentum, *μνημείον*, ad-
huc sit, siue, mortuo iam iam illato, sepulcrum,
aut *τάφος*.

QVAM apta haec sint ad illustrandam mortis
seruatoris historiam, nostrum est, breuiter osten-
dere. Antequam seruator in cryptam illam sub-
terraneam deferretur, quam Iosephus suae, suo-
rumque forte, sepulturae destinauerat, dicitur
crypta haec ab omnibus diuinis sacrae historiae
scriptoribus *μνημείον* et *μνήμα*, ac quidem rectis-
sime, quoniam in hoc ipso loco, antequam mor-
tem subierat seruator noster, *εκ ἢν εἰδῆπω εἰδείς*
κείμενος, vt LVCAS testatur. Erat enim, testibus
MATTHAEO et IOANNE, *καινὸν μνημείον, ὃ ἐλα-
τόμησε (Ἰωσήφ) ἐν τῇ πέτρᾳ*. Postea vero, quam
defunctus seruator in hanc cryptam deportatus
fuerat, huic non amplius *τῶ μνημείῳ*, sed *τῶ τά-
φῳ* nomen diserte a MATTHAEO u) tribuitur.
Κέλευσον, ἀσφαλίσθηναί ΤΟΝ ΤΑΦΟΝ
itemque: *οἱ δὲ πορευθέντες ἠσφάλισαντο ΤΟΝ ΤΑ-
ΦΟΝ*. Seruatore deinde a mortuis excitato,
quum ipse eius ad pristinam vitam reditus satis
declararet, corpus eius mortuum omnis cor-
ruptionis et putredinis expertis, hocque ipso se-
pulcrum nulla prorsus ratione inquinatum pol-
lutumque fuisse, tunc esse *τάφος* desiit ipsique
pristina et solita *τῶ μνημείῳ* adpellatio summo iu-
re reddita fuit. Vnde intelligimus, quare MAT-

F 3

THAE-

t) inscriptionibus dome-
sticis, p. 95. num. 213.

u) MATTH. XXVII. 61. 66.

THAEVS x), MARCVS y), LVCAS z) et IOANNES a) vno quasi ore τὸν τάφον Iesu Christi post eius ἀνάστασιν vsu pristini nominis τὸ μνημεῖον, in pristinam integritatem quasi restituant.

MONIMENTVM hoc a MATTHAEO et IOANNE καινὸν vocatur, hoc est, vt LVCAS ait, ὃ ἔκ τιν ἑδέτω ἑδεῖς κείμενος, vt IOANNES: ἐν ᾧ ἑδέτω ἑδεῖς ἐτέθη. Huius generis monimenta prae omnibus reliquis, quibus cadauera humana iam illata fuerant, in summo honore et pretio erant, habebantque singularem, vt recte MAFFEVS b) monet, apud ciues venerationem. Vnde quoque perhonorificum habitum est, primum eo post mortem deferri. Appellatur haec monimenta MONIMENTA VIRGINES in antiquis inscriptionibus, in quarum altera apud MVRATORIVM c) et LVPVMD) centurio quidam cohortis primae vigillum MONIMENTVM virginem sibi comparauit, in altera apud FABRETTVM e) idem factum a coniugibus, Aurelio Hermete et Claudia Secunda, tertiam primus vulgavit Marchio MAFFEI *Veronensi museo* f): *C. Publicus Iarus et Cornelia Ianuaria se sibi comparaberunt* MNIMENTA VIRGINE libertis cet. Vnde quoque, quid LOCVS VIRGO in alia inscriptione apud FABRETTVM g) sit, facile quisque potest perspicere. Quae adpellatio ad ollas quoque cinerarias

x) cap. XXVIII. 8.

y) cap. XVI. 2.

z) cap. XXIV. 1. 2. 9.

a) cap. XX. 1.

b) *Galliae antiquitatibus selectis*, p. 59.

c) *thesauro inscriptionum*, num. 309.
p. DCCLII. 8.

d) *epitaphio Seuerae martyris*, p. 159.

e) *inscriptionibus domesticis*, p. 53. num. 308.

f) p. CCCXI. *inscript.* 6.

g) *libro memorato* p. 53.

rarias et ossuarias traducta est in alio FABRETI h) marmore, quo Publilius quidam *ollas virgines* in columbario quodam sibi et suis comparavit, ollas nempe, in quibus neque cineres, neque ossa crematorum corporum vnquam fuerant. Graeci tales ollas puras vocant *καινὰ ἀγγεῖα* hocque ipso, quid τὸ καινὸν μνημεῖον in euangelii nostris sit, satis confirmant. Inprimis vero huc pertinet egregia illa, Smyrna adlata et a PATINO i) singulari commentario illustrata inscriptio graeca, qua Tryphaena sibi posuit ΤΟ ΚΑΙΝΟΝ ΑΓΓΕΙΟΝ ΠΡΟΚΟΝΝΗΣΙΟΝ, *novam ollam ossuariam Proconnesiam*, hoc est, non fictilem, sed ex Proconnesio marmore caesam addito graui interdicto, ne quis auderet ossa eius in aliud ἀγγεῖον προγονικόν, in aliam nempe *ollam auitam*, in qua iam aliorum huius familiae ossa fuerint, transferre. Vt vero ab ollis his ad ipsa μνημεῖα redeamus, nolumus in praesenti fusius hoc demonstrare, VLPIANI k) *monimenta nondum defuncta*, Graecorum νεοδητὰ, τόπον καθαρόν apud SPONIVM l) et *καμαρὰν καθαρὰν* in marmoribus Oxoniensibus m) nulla prorsus alia, quam μνημεῖα illa καινὰ fuisse, id tamen non possumus hoc loco silentio praetermittere, notissimam illam veterum inscriptionum, Lugdunensium inprimis, formulam: SVB ASCIA DEDICAVIT, ex iis, quae iam excussimus, aliquam lucem accipere posse, nobis videri. Quid enim aliud

F 4

signifi-

h) *ibidem num. 307. Conf. adlatas, Patav. CIΘΙΟCLXXXV. GORIVS columbario Liviae Augustae, p. 57.*

i) CAROLI PATINI *commentarius in tres inscriptiones graecas, Smyrna super*

4. k) *lege XXXIII. digestorum de rei vindicat.*

l) *vogage, tom. III. p. 119.*

m) *p. 132. num. LXXXI.*

significat haec formula, quam *μνημείον καινόν*, *monimentum nouum*, idque tam nouum, tam recens, vt is, qui viuus sibi exstruendum curauerat, *sub ascia* adhuc, id est, antequam murarii vltimam manum ipsi admouissent, istud suae suorumque sepulturae futurae *dedicauerit*, siue consecrauerit n). *Erat enim, vt MAFFEII o)* verbis vtamur, *ultimum instrumentum, quo in υπόγαισις* siue *subterraneis cubiculis aedificandis, vt et in aedificiis aliis, utebantur, ASCIA, qua calx macerabatur ad inducendum tectorium muris, vt adhuc fit.* Quae quidem nos non sine causa huc adferenda duximus. Non defuerunt enim, qui Iosephum, quum seruatorem defunctum in nouum suum monumentum inferri voluerit, hoc ipso istud *sub ascia*, more veterum, *dedicasse*, arbitrantur. *Secundum hanc*, inquit *MAZUCHIVS p)*, *illius formulae notionem, Ioseph Christi seruatoris caduere in nouum monumentum illato, illud haud dubie dedicasse dicitur, immo, quum illud monumentum Luc. XXIII. 53. λαξευτόν dicatur, quasi si dicas, ascia-
tum, siue asciae ope excisum, etiam sub ascia dedicasse, fortasse dicitur.* Quae sententia aliqua tantum ex parte vera est, nequiquam in vniuersum. Quatenus enim monumentum, sub ascia dedicatum, non potest non esse *καινόν μνημείον*, eatenus haec interpretatio potest quodammodo admitteri.

n) ex tam multis de formula hac scriptoribus commendasse sufficiat: ill. marchion. SCIP. MAFFEI *Galliae antiquitatibus selectis, epist. XI. p. 57. EYMDIEM museo Veronensi, p. CLXV. in primis vero ALEXIVM SYM-MACHVM MAZUCHIVM, epi-*

stola, qua ad xxx. virorum clarissimorum de dedicatione sub ascia commentationes recensentur, Neapoli c1810c xxxviii. 8.

o) *Galliae ant. selectis, p. 59.*

p) *libro memorato, p. 91. coll. p. 228.*

mitti. Quodsi vero haec formula recentissimam simul, vltima operariorum manu nondum imposita, constructionem designat, vtrum eadem ad Iosephi monumentum rite adplicari possit, merito dubitamus. Vnde idem MAZOCHIVS q) pro suo veritatis amore, *verum, inquit, quum illud sepulcrum non recens exstructum fuerit, nec in eum finem, vt ibi seruator conderetur, non belle ibi quadrat haec clausula*: Sub ascia dedicauit.

CAP. XXVII, v. eod.

Ὁ ἐλατόμησεν ἐν τῇ πέτρα.

SEPVLCRVM hoc, vt MATTHAEVS ait, ἐν τῇ πέτρα, vt MARCVS, ἐκ πέτρας λελατομημένον, vt LVCAS, λαξευτὸν fuit. In marmore graeco apud GRVTERVM r) λαοζόου cuiusdam, in scriptoribus graecis τῶν λατόμων mentio fit, quumque vocabula opificii λαξευτὸν et λελατομημένον nominibus opificum λαοζόος et λατόμος respondere, nemo non videat, facile simul quisque cognoscet, quum opifices nouerimus, eorum opificii rationem ex illorum negotio intelligere nos posse. HESYCHIVS s) vocabulis λαζόος, λαοζόος, λιθοργός, λατόμος, λιθοζόος vnam eandemque significandi potestatem tribuit, hocque ipso opifices illos vnam artem exercuisse, haud obscure testatur. Optimo igitur iure Matthaeus, Marcus et Lucas vocabulis λαξευτὸν, ἀπὸ τῆς ζέειν, *radere, polire*, et λατομεῖν, ἀπὸ τῆς τέμνειν, *caedere*, tanquam συνωνύμοις vti potuerunt. Qui enim apud veteres lapides rudes ex petris excisos caedendo

F 5

dendo

q) libro memorato, p. 91. CIDCXXXVII. num. II.

num. LII.

s) lexic. tom. II. p. 424.

r) thes. inscriptionum p. et 432. edit. ALBERTI.

dendo quadrarunt, hi eosdem quoque poliuerunt, laeuigarunt et ad vsum *οικοδομικόν* murosque exstruendos praepararunt. Vnde quoque HESYCHIVS *τ*) *λαξόον* talem diserte *οικοδόμαν* vocauit. Quibus omnibus SALMASIVS *υ*) motus esse, videtur, vt sepulcrum Iesu Christi neutiquam, vt vulgo creditur, ex rupe excisum, excauatum et quasi *μονόλιθον* fuisse statueret, sed cryptam fuisse subterraneam, cuius parietes lapidibus quadratis et politis constructi forniceque tecti fuerint. Seruatoris temporibus, addit, vocabulum *πέτρα* pro quouis, etiam pro caementitio, lapide esse vsurpatum, si ex rupe fuisset excisum, Marcum id nequaquam *λελατομημένον ἐκ πέτρας* dixisse, dicere debuisset, praemisso articulo: *ἐκ τῆς πέτρας*. Quod quidem vltimum argumentum etfi vel ideo non satis firmum esse videtur, quoniam MATTHAEVS, cuius verba Salmasio procul dubio exciderant, articulum praemisit et *λατομήσαι* Iosephum sibi sepulcrum *ΕΝ ΤΗ ΠΕΤΡΑ*, dixit, nihilominus tamen, si rem ipsam spectamus, non possumus plane refragari SALMASIO, maxime propter vsum vocabulorum *λατομείν* et *λαξέυειν*, *λατόμος* et *λαξόος*, quem supra ex collatis inter se inscriptionis Gruterianae et HESYCHII verbis demonstrauimus. Quid vero de MATTHAEI verbis statuendum, quibus sepulcrum Iosephi *ΕΝ ΤΗ ΠΕΤΡΑ*, *in rupe*, excisum fuisse, diserte perhibetur? Nisi nos omnia fallunt, in adiacente monte aut colle crypta fuit, aut natura facta, aut arte, rudi tamen opere, excisa. Vnde MAT-

THAE-

τ) *l. c. coll. SVIDA, v. λαξούριον, t. II, p. 145. edit. KÜST.* *υ*) *exercitationibus Plinianis, p. 851.*

THAEVS ἐν τῇ πέτρᾳ sepulcrum hoc fuisse, adfirmat. Hanc cryptam lapidibus caesis intus obducendam et, ne firmitas ipsi deesset, fornice muniendam curauerat Iosephus, vnde sepulcrum illud ἐν τῇ πέτρᾳ iure meritoque a LVCA μνήμα λαξευτὸν dici poterat.

SEPVLCRVM istud in horto suo faciendum sibi curauerat Iosephus. Eiusmodi sepulcrorum in hortis propter frequentem eorum vsum saepius mentio facta est in antiquis inscriptionibus x). Dicuntur plerumque *cepotaphia* y), apud REINESIVM z) κήπια, hortuli, propter arbores circa sepulcrum consitas, hortuli religiosi apud GRVTERVM a) quo et alia inscriptio apud FABRETTVM b) spectat, qua Aurulus quidam *memoriolam* sibi fecit cum *ortulo sumiacente*. Haud fere dispar ratio sepulcri seruatoris nostri, quod ἐν τῷ κήπῳ fuisse, IOANNES c) testatur. Iam vero, quae κήπια huius conditio fuerit, haud ex vano quaeri posse videtur. Vocabulum κήπος non semper hortum, id est, locum floribus apte confitis ornatum, et septum, sed arboretum quoque

x) earum συκογίνῳ dedit martiri, p. 446. BVONADOCISSIMVS GOENS diatrib. ROTTVS sopra i vasi antichi de cepotaphiis, Ultraiecti di vetro, p. 190.

CIΩIOCCXLIII. 8. z) inscript. cap. XX. num. 325. p. 972.

y) videantur FABRETTVS 325. p. 972. a) p. IOCCCVIII. 2.

inscr. dom. p. 89. num. IX. b) p. 85. n. 155. sepulcrorum in hortis mentio quoque fit apud GRVTERVM p. IOCCLV. num. 8.

p. 115. num. 293. 294. VI- GNOLE inscr. sel. p. 269. crorum in hortis mentio quoque fit apud GRVTERVM p. IOCCLV. num. 8.

LVPVS epitaph. Seuerae mar- tyris p. 147. num. 2. 3. DO- RVM p. IOCCLV. num. 8.

NIVS inscr. ant. p. 106. num. p. IOCCCLXIII. 2. Libra II.

178. MVRATORIVS thes. in- regum cap. XXI. v. 18. 26.

script. p. 934. 3. BOLDET- dicuntur τάφοι ἐν κήπῳ.

TVS sopra i cimiteri de santi c) cap. XX. v. 41.

que seu fundum arboribus confitum, apertum, nulloque περιβόλω, muro aut sepimento cinctum faepius designat. Quod in caussa est, cur cepotaphia, ἀπλῶς sic dicta, a cepotaphiis muro cinctis apud FABRETTVM d), vel maceria cinctis apud REINESIVM e) et GRVTERVM f) diserte distinguantur. Vtrum Iosephi hortus ad prius, an ad posterius cepotaphiorum genus pertinuerit, adfirmare certo haud licet. Si qui sunt, qui ad posterius referendum esse arbitrantur muroque aut alio sepimento caruisse, statuunt, in eo aliquod sententiae suae praesidium habere nobis videntur, quod amicis et discipulis Iesu, vix primo diluculo, ὄρθρου βαθέος, vt MATTHAEVS g) ait, immo antelucano adeo tempore, σκοτίας ἔτι ἔσης, vt IOANNES h) habet, itus et aditus ad sepulcrum liberrimus fuit, quod nulla fere ratione fieri potuisset, si murum ideoque etiam ianuam clausam locus iste habuisset. Accedit, Iudaeos non habuisse, cur furtum corporis sepulti tantopere pertimescerent, si in loco vndiquaque muro cincto et clauso istud depositum, et ad quem aditus perdifficilis fuisset. Nec est, quod quis illum κηπερὸν nobis opponat, quem Maria Magdalena in horto Iosephi videre sibi visa est i), quasi nempe hortulano non opus habuisset IOSEPHVS, si hortus eius non nisi liberum quoddam arbutum fuisset. Praeterea enim quod articulum huius vocabuli indefinite apud Ioannem positum esse, eodem iure contendere nobis licet, quo alii forte hunc κηπερὸν ad Iosephi

d) inscriptionibus domesticiis p. 115. num. 293. Add. GOENSIUS mem. p. 175.
 e) class. XII. inscr. 37. p. 663. g) cap. XXI. 1.
 f) p. 13CLXVIII. num. 6. h) cap. XX. 1.
 i) IOANN. XX. 15.

phi feruorum familiam referendum esse, sibi persuadent; hoc potissimum animaduertendum est, κηπερόν non hortulanum tantum, sed hortorum quoque custodem, ad arcendos fures nocturnos, designare, haud secus ac alia eiusmodi vocabula ὄδωρος, οἰκηρός, σηκερός, θυρωρός, quæ ab ἔπος, custos, descendunt, et viarum, domuum, ficuum, ianuarum custodem designant. Quod vero aliud hominum genus Maria Magdalena, antelucano tempore aut primo diluculo in agris hortisque suburbanis expectare poterat, quam talem κηπερόν? Esto vero, fuisse hortulanum, quo demum argumento Iosephi hortulanum fuisse, probabitur?

IOSEPHVS concedit in suo sepulcro vltro loculum feruatori nostro, quod singulare amoris et amicitiae documentum omnes εὐαγγελιστᾶι eo magis dignum censuerunt, quod posterorum proderetur memoriae, quo rarius hoc vsu venire olim solebat, vt quis exterorum aliquem, saepe ne ipsum quidem heredem, in suum sepulcrum reciperet. Cui, vel leuiter harum rerum perito, incognita est frequens illa in sepulcralibus monumentis formula: H. M. E. H. N. S. *Hoc Monumentum Exterum Heredem Non Sequitur k*)? item ἀπλῶς: *Hoc Monumentum Heredem Non Sequitur l*)? Cui porro aliae eius generis formulae saepius in saxis obuiaie: *post obitum nostrum corpus extraneum qui inferre voluerit, inferet, loco* poe-

k) GRVTERVS p. IOXXIII. 5. IOLXXXXIIII. 2. MVRATORIVS p. IOXXIII. 2.

l) vid. FABRETTVS p. 95. et MVRATORIVS CIOCLXXX

VIII. num. II. coll. BRISSONIO de formulis, p. 702. et SERTORIO VRSATO de not. rom. p. 208. ed. Patau.

poenae, aerario — — *habebit delatorem m*): qui exterum inducere voluerit, poenae nomine inferet arctae pontificum *n*) — — — alius hoc inferatur nemo *o*): alterum non licet inferre cadaver *p*): caue, ne quemquam tumulo inferas *q*): ceteros inferri veto *r*): in eo nullum aliud volo poni corpus *s*): ne quis extraneum velit imponere *t*): caue, ne quemquam tumulo inferas *u*): exterae familiae aditus non datur *x*) cet. Quo autem frequentius hae aliaeque eius generis formulae, tanto profecto rarius illae occurrunt, quibus sepulcri vsum amicis concessum legimus. Nisi huc pertinet inscriptio GRVTERIANA *y*): inferri hoc non licet, nisi — — quibus cauero, et alia *z*): hoc monumentum commune est cum *Ti. Claudio Vitale*, et MVRATORIANA *a*) fecit sibi et si cui donare voluerit, admodum pauca eius generis, quod quaerimus, monimenta nobis supersunt. Tale est *C. Statii Saluii*, de quo doctissimus eius interpres, SERTORIUS VRSATIVS *b*), coniicit, Statium hunc non nisi amoris et amicitiae causa passum esse, vt Pomponius quidam eiusque coniux sepulcro suo inferrentur. Tale porro aliud apud EVMDEM *c*), quo *L. Aelius Macer* locum *P. Saltio Mystico* concessit.

<i>m</i>) GRVT. ICCCCLXXXI. 9.	<i>x</i>) FABRETTVS p. 95.
<i>n</i>) IDEM ICCLXV. 5.	num. 212.
<i>o</i>) MVRATORIUS CIJCIC	<i>y</i>) GRVTERVS ICCCCI
XXII. num. 5.	XXXXII. num. 2.
<i>p</i>) IDEM CICCCCXXVI. 5.	<i>z</i>) IDEM CIJC. 9.
<i>q</i>) IDEM ICCCCVIII. 1.	<i>a</i>) p. ICCCCLXXXV. 5.
<i>r</i>) IDEM CIJCCCCLVIII. 3.	<i>b</i>) <i>marmi eruditi</i> , p. 77.
<i>s</i>) IDEM CIJLXXXV. 2.	et 83.
<i>t</i>) IDEM ICCLXXXIII. 2.	<i>c</i>) <i>monimentis Patavinis</i> ,
<i>u</i>) IBIDEM ICCCVIII. 1.	p. 41.

cessit. Lapidés sepulcrales amicis positi et ollae iisdem datae d) nullatenus huc pertinent, quum vtrumque amoris testificandi genus ad ipsius sepulcri communionem haud referri debeat.

IOSEPHVS viuus sibi sepulcrum faciundum curauerat, quo eius ossa post mortem conderentur. Το μνημεῖον αὐτοῦ, ait MATTHAEVUS e), ὃ ἐλατόμησεν ἐν τῇ πέτρᾳ. Quae verba quid aliud fere exprimunt, quam notissimas illas frequentissimasque in inscriptionibus Romanorum sepulcralibus formulas: V. S. F. *Viuus Sibi Fecit*, V. C. P. *Viuens Curauit Ponendum*, V. C. P. T. *Viuens Curauit Ponit Titulum*, V. S. D. M. *Viuens Sibi Dedicauit Monumentum*, V. S. E. S. F. *Viuens Sibi Et Suis Fecit*, aliasque plures, quas SERTORIVS potissimum VRSATVS operose collegit.

NEQVE defunt in graecis marmoribus siglae et formulae, quae eandem consuetudinem veterum designant. Quo potissimum pertinent litterae ΖΗ. et ΖΩ. nominatim apud SPONIUM f): ΖΟΙΛΟΣ — ΖΗ. *Zoilus viuus*, id est: *sibi fecit*, et apud EVMDEM g): ΖΗΣΑΣΑ ΕΤΗ ΖΚ ΜΗΤΗΡ ΤΗΡΑΝΝΙΣ ΖΗ, quae vixit annos — mater *Tyrannis viua* fecit. Apud HESSELIUM in altero lapide h) integrum vocabulum: ΖΩΣΑ ΑΠΟΛΛΟΝΙΔΑΣ, in altero i) ΖΩΝ legitur, quod posterius etiam in Smyrnenfi lapide apud REINESIUM k) occur-

- d) apud MVRATORIUM p. 339.
 p. ΙΟCCCVII. II. GORIVM h) adpendice praef. ad
 columbario Liuiæ Aug. p. 90. GVDII inscript. num. 21.
 num. xxv. i) ibid. num. 5.
 e) cap. xxvii. 60. k) inscript. p. 820. num.
 f) itinerar. p. 132. XXXI.
 g) miscellan. erud. ant.

occurrit: ΓΑΙΟΣ ΑΣΙΝΙΟΣ ΝΥΜΦΟΔΟΤΟΣ ΖΩΝ
 ΕΑΤΩΙ, *Caius Asinius Nymphodotus viuis sibi fe-*
cit. Reliquis monumentis huc transcribendis su-
 perfedemus. Qui plura velit, EDVARDVM
 CORSINIVM^{l)} cum GREGORIO PLACENTINOM)
 conferat. Videntur vero veteres hoc, quod
 viui curam haberent suorum sepulcrorum, ideo
 potissimum fecisse, quoniam summo nominis et
 memoriae suae apud posteros conseruandae stu-
 dio tenebantur, neque sine causa, ne posteri
 et heredes debitum hoc officium negligenter,
 ipsis nonnunquam erat verendum. Notatu ea
 in re dignissima verba PLINIIⁿ⁾ sunt: *libuit*
etiam monumentum eius videre, et vidisse poenituit.
Est enim adhuc imperfectum, nec difficultas operis in
caussa modici ac potius exigui, sed inertia eius, cui
cura mandata est. Subit indignatio cum miseratione,
post decimum mortis annum reliquias, neglectumque
cinerem sine titulo, sine nomine iacere - - - tam rara
in amicitia fides, tam parata obliuio mortuorum, ut
ipsi nobis debeamus etiam conditoria exstruere omnia-
que heredum officia praesumere.

SEPVLCRVM seruatoris nostri in horto fuisse,
 vnus est IOANNES^{o)}, qui id nobis memoriae
 prodidit. Ἦν δὲ ἐν τῷ τόπῳ, ὅπερ ἐσαυράθη, κή-
 ρος, καὶ ἐν τῷ κήρῳ μνημεῖον καινόν. Hoc μνη-
 μεῖον Iosephi fuisse, ex reliquis historiae euan-
 gelicae scriptoribus compertum habemus, vtrum
 idem de horto adfirmari certo possit, non sine
 causa quaeritur. IOANNES enim ne verbo qui-
 dem hoc dixit et reliqui εὐαγγελισαὶ prorsus ea
 de

l) not. Graec. p. 25.

m) siglis vet.; Graecor.

n) libr. vi. epist. 10. p. 79.

o) cap. XVIII. 41.

de re tacent. Si quid ea de re dicere nobis liceat, cum summa veri specie omnes, quoad nos quidem scimus, scripturae sacrae interpretes hoc adfirmant, hortum nempe perinde ac sepulcrum Iosephi fuisse; nequiquam tamen hoc adeo certum et expeditum est, ut sine vlla controuersia et extra omnem dubitationem id queat contendi, quamdiu relicta nobis monumenta sunt, ex quibus alium nonnunquam possessorem agri vel horti, alium sepulcri fuisse, potest comprobari. Qui enim proprium fundum extra urbem haud possidebant, in alieno locum emerunt sibi que compararunt, ubi posset ipsis sepulcrum exstrui, vel ollae reponi. Nolumus eam in rem ad VLPANI *p*) testimonium prouocare, priscis potius inscriptionibus testibus utemur, ex quibus haec vna est e praecipuis *q*): D. M. TEGEDIAE FORTVNATAE ET L. CORNELII FIRMI VIVI SIBI FECERVNT, QVEM EMERVNT HS. CXX. et alia *r*): OSSA L. BACCHI L. F. HEIC POSITA SVNT, AD LOCVM, QVEM IPSE VIVVS EMIT. Ex aliis inscriptionibus discimus, veteres nonnunquam in suo agro amicis suis locum donasse, quo ossa et cineres eorum conderentur. Vnicum modo lapidem GRVTERIANVM *s*) testimonii causa huc adferre sufficiat: *Caecia C. L. Eulimene C. Caecio C. L. Philaristio viro suo et sibi fecit*, D. CORNELIVS HILARVS AMICVS LOCVM OLLARVM DVARVM DEDIT DONAVITQVE.

CAP.

p) leg. 14. ff. de relig. et sunt.

q) GRVT. IDCCCXXXII. 4.

r) idem IDCCCIII. 12.

s) Haec inscriptio apud GRVTERVM bis legitur, p.

IDCCLXIV. 7. et IDCCCCLXIII.

I.

G

CAP. XXVII, v. eod.

Καὶ προσκυλίσας λίθον μέγαν τῇ θύρᾳ τῆς
μνημείᾳ.

APVD MATTHAEVUM *t*) et MARCVM *u*) dicitur Iosephus προσκυλίσας λίθον μέγαν τῇ θύρᾳ τῆς μνημείᾳ. Ne quis heic credat, quum lapide sepulcrum Christi clausum esse legerit, fermonem hic esse de *mensa* illa, cuius haud raro in inscriptionibus veterum sepulcralibus facta est mentio, et quam ibidem posuisse, cognati modo, modo amici dicuntur. Duplex olim fuit lapis sepulcri, alter *ostii*, quo caaverna obstructa, quae ad ipsa mortuorum corpora duxit, alter *loci* vel *loculi*, quo in hac caaverna mortuus collocatus fuit. Ac is quidem lapis *mensa* dicitur in antiquis inscriptionibus sepulcralibus, in quibus formula modo expressis litteris: MENSAM POSVIT, vel POSVERVNT, modo per figlam: M. P. modo ἔλληπτικῶς P. vel POS. *mensam* nempe, haud raro legitur, ab iis vsurpata, qui suis sumtibus defuncto vel amicitiae causa, vel propter adfinitatem, talem lapidem caedendum curarunt, quo *loculus*, in pariete caavernae subterraneae plerumque excisus, vel caementitio opere factus, obtegeretur *x*). Tali *mensa* caruit *loculus* servatoris, quem sine dubio aut IOSEPHVS, aut alii amici defuncto postea posuissent, nisi eius ad pristinam vitam reditus hoc consilium irritum fecisset. Itaque lapis ille, cuius MATTHAEVS et MARCVS mentionem fecerunt, non nisi caavernae ostium clausit, rudis sine dubio et impositus,

t) cap. XXVII. 60.

u) cap. XV. 46.

x) Conf. CAR. DU FRES.

NE' glossar. voc. *mensa* et
ANT. MAR. LVPI epitaph.

Seuerae mart. p. 156.

litus, qui ianuae loco ad tempus tantummodo adesset, sepulcrum clauderet et accedentes ab introitu prohiberet.

IOSEPHI iussu seruatoris corpus in hoc sepulcrum illatum fuisse MATTHAEVVS y), MARCVS z) et LVCAS a) confirmant, ac vocabulo ἐθνεον, κατέθνεον vtuntur, vocabulo quasi τεχνικῶν et in antiquis inscriptionibus ad eandem rem designandam admodum frequenti. Nolumus in re satis nota iusto diutius haerere monimentaue veterum sepulcralia huc transcribere, in quibus vocabulum istud expressis legitur litteris. Id modo adnotasse sufficiat, si vsus siglae K pro integro vocabulo Κατέθνεον admittatur, debet vero admitti, haud paucas graecae inscriptiones ex eo egregie posse illustrari, melius certe et adcommodatius, quam olim factum est a superioris seculi criticis. Sic in inscriptione graeca FABRETTVS b) verba: ΕΥΤΡΟΠΟΣ — — — ΤΟΣ. ΕΠΟΙΗΣΕ. Κ. Ι. Κ. ΣΕΠ, interpretatur: *Eutropus — — filius fecit. Obiit (id est Κατ' ἡμέρας) die decimo Kal. Sept. falso, melius: Κατέθνεον depositus est die decimo calendarum septembris.* Corruptum porro illud marmor, quod apud MYRATORIVM c), MARANGONIVM d) et CORSINIUM e) est, sic debet explicari: ΠΡΟΣΕΙΔΜΑΡ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗ ΛΙΑΕ ΑΝΟΣΤΗΔΙ ΑΣΤΜΒΙΩ, *Pridie Idus Martias ΚΑΙ (pro ΚΑΤ. id est Κατέθνεον) deposita est Agape, ΑΙΛΙΑΝΟΣ ΤΗ ΙΔΙΑ ΣΤΜΒΙΩ, Aelianus suae coniugi.*

G 2

gi.

y) cap. xxvii. 60.

z) cap. xv. 46.

a) cap. xxiii. 53.

b) *inscript. domest. p. 587.*

c) *thes. inscr. p. cccxciii.*

num. 7.

d) *adpend. ad acta Vistovini, p. 74.*

e) *not. Graec. p. 46.*

f) *thes. p. cιδισcccclii. 4.*

gi. Pari ratione aliud monumentum sepulchrale explicari debet, quod est apud MVRATORIVM *f*) et MARANGONIVM *g*), in quo τὸ KAT. non Kατθαιε, sed KATθετη depositus est, vt omnes rationes docent, legi debet. Vnde quoque intelligitur, quid sigla KATAΘ. in graecis inscriptionibus significet, et quam adcommodatum sit, eam per KATAΘεσις, *depositio*, interpretari. Exempla eius rei suppeditabunt ARRINGHIUS *h*), REINESIUS *i*) et CORSINIUS *k*).

g) adp. ad act. Victorini, p. 984.
p. 70.

h) Roma subt. libr. III.
cap. 22. p. 619.

i) class. xx. num. 375.

k) not. Graec. p. 35. coll.
PLACENTINO de siglis vet.
Graec. p. 102. et REINESIO

cl. xx. inscr. 375.

ale
f)
on
es
an-
ri-
m
ri.
h),
ni
oll.
et.
no
ev
to
ps
li
—
w
VA
PQ
M
b.
A
A
A

DE
P O T V
SERVATORIS MORIBVNDI.

DE
P O T V
SEKVATORIS MORIBVNDI

MATTHAEI CAP. XXVII, 34.

Ἔδωκεν αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς
μεμιγμένον.

SACRI scriptores, qui res gestas servatoris nostri litteris consignarunt, inter alia quoque de potu loquuntur, qui ipsi non solum, quum ad ferale duceretur supplicium; sed etiam postea, quam in crucem actus esset, praebitus fuit. MATTHAEVS a) enim ἔδωκεν, inquit, αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον, καὶ γευσάμενος, ἐκ ἠθέλε πιεῖν, dederunt ei bibere acetum cum felle mixtum, et gustans noluit bibere; deinde vero b): καὶ εὐθέως δραμῶν εἰς ἕξ αὐτῶν καὶ λαβῶν σπόγγον, πλήσας τε ὄξος καὶ περιθεῖς καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτὸν, et continuo currens unus ex eis et accipiens spongiam, implens aceto et circumponens arundini, potavit eum. MARCVS c) alterum potus genus longe aliter describit, vt ex his eius verbis patet: καὶ ἐδίδεν αὐτῷ πιεῖν ἐσμυρρισμένον οἶνον, ὃ δὲ ἐκ ἔλαβε, et dabant ei bibere myrrhatum vinum, is vero non accepit, alterum vero, cuius etiam meminit, cum MATTHAEI descriptione videtur conuenire. Sic vero ille d): δραμῶν δὲ εἰς, καὶ γεμίσας σπόγγον ὄξος, περιθεῖς τε καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτὸν, currens autem aliquis et implens spongiam aceto circumponensque calamo, eum potavit.

G 4

Ita

a) cap. xxvii. 34.

b) ibid. v. 48.

c) cap. xv. v. 23.

d) ibid. v. 36.

Itaque ambo scriptores non de vno potu loquuntur, sed duplici, vt quilibet videt. LVCAS contra et IOANNES vnus tantum quisque potionis mentionem faciunt. Ac LVCAS f) quidem, ἐνέπαιζον, ait, αὐτῷ καὶ οἱ στρατιῶται, προσερχόμενοι καὶ ὄξος προσφέροντες αὐτῷ, *illudebant autem ipsi et milites, accedentes et acetum offerentes ei;* IOANNES g) vero, postquam optimum seruatorem, cruci affixum, de siti conquestum esse dixerat, positum ibi fuisse, inquit, σκεῦος, ὄξος μεσόν, tum vero sic pergit: οἱ δὲ, πλῆσαντες σπόγγον ὄξος καὶ ὑσσώπω περιθέντες προσήνεγκαν αὐτῷ τὸ σῆματι, *illi vero implentes spongiam aceto et hyssopo circumponentes, obtulerunt eius ori.*

HAEC sacrorum scriptorum effata diuersa ratione inter se conciliare studuerunt interpretes. Quorum quidem ea prae ceteris sese nobis commendat sententia, qua seruatori nostro non ter, quod voluere nonnulli; sed bis tantum, diuersoque tempore diuersum potus genus oblatum fuisse, adfirmatur. Prioris vero potionis mentionem fieri arbitramur apud MATTHAEVUM *cap. XXVII. v. 34.* et MARCVUM *cap. XV. v. 23.* posterioris vero itidem apud MATTHAEVUM non solum, eiusdem capituli versu 48. sed etiam apud MARCVUM *ibid. v. 36.* tum et apud LVCAM *cap. XXIII. v. 36.* ac IOANNEM *cap. XVIII. v. 28. 29.* Vere autem et recte nos sic iudicare, docendum et demonstrandum in praesenti esse, videtur. Quod quidem nos sic faciemus, vt primum potionem illam, quam MATTHAEVS *cap. XXVII. v. 34.* habet, eandem esse cum illa apud MARCVUM *cap. XV. v. 23.* ostendamus; deinde vero, ab hoc primo potu diuersum esse alterum, cuius, prae-

f) *cap. XXIII. 36.*

g) *cap. XVIII. 29.*

praeter MATTHAEVUM *ib. v. 48.* et MARCVUM *ib. v. 36.* IOANNES *cap. XVIII. v. 28. 29.* mentionem faciat; ad extremum autem, ex iis, quae LVCAS *cap. XXIII. v. 36.* habeat, non esse novum potus genus effingendum; sed hoc idem illud esse, quod secundo a nobis loco positum, et a MATTHAEO, MARCO et IOANNE locis modo excitatis descriptum sit.

AC de eo potu, quem MATTHAEVUS *cap. XXVII. v. 34.* commemorat, vt primo loco dicamus, hoc aliquam habere videtur dubitationem, vtrum, qui apud MATTHAEVUM ibi describitur, idem ille sit, de quo loquatur MARCVS, *cap. XV. v. 23.* Ille enim *ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον, acetum cum felle mixtum, hic οἶνον ἐσμυρρισμένον, vinum myrrhatum,* servatori nostro, ad palum et necem ducto, oblatum esse, scribit. Videtur nempe hoc ipso quisque singulare potionis genus designare, alter de aceto cum felle mixto loqui, alter de vino myrrhato *i*). Qua quidem in re duo nobis inprimis spectanda sunt, alterum potionis genus est, quod sacri scriptores Christo datum esse, referunt, alterum tempus, quo id contigisse dicitur. Nam si, quoad potum cogitamus, non re, sed verbis MATTHAEVUM a MARCO dissentire, demonstrari potest, ac simul ostendi, eadem, quae MATTHAEVUS habeat, in idem ipsum tempus, in quod ea, quae MARCVS, incidere, coniectura admodum probabili ducimur, potum vtriusque scriptoris sacri non diuersum; sed vnum eundemque esse. De pri-

G 5 mo

i) vnde etiam IO. EDWARDVS putavit, de alio exercitat. in loca quaedam novi testamenti, exerc. II. p. 172. potu MATTHAEVUM, de alio MARCVUM loquutum esse,

mo quaestionis capite infra fusius dicitur, resque ipsa de hoc potu, esse nempe οἶνον MARCI ἐσμυρτισμένον haud aliud ac MATTHAEI ὄξος, μετὰ χολῆς μειγμένον, ad summum probabilitatis gradum perducetur. Quod vero adtinet ad ipsum tempus, eundem rerum gestarum ordinem in MATTHAEO, quem in MARCO, obseruamus. MATTHAEVS enim deductum esse seruatores scribit, ad locum caluariae, Golgatha dictum: quum ibi aduenisset, potum ipsi praebitum fuisse, quem seruator noster recusauerit, quo facto sine mora eum ad supplicium productum et cruci adfixum fuisse. Eadem de suo potu MARCVS habet. Conuenit cum MATTHAEO tempore; Christo enim, ad montem illum delato, potionem oblatam esse, dicit: conuenit iis, quae consequuta sunt et cum ipso hoc potu supplicium mortis coniungit: conuenit etiam hac περιρρασει, recusatum esse potum istum ab optimo nostro seruatore. Quae quum ita sint, imprimis si hoc accedit, quod infra demonstrabitur, οἶνον ἐσμυρτισμένον MARCI perquam commode a MATTHAEO ὄξος μετὰ χολῆς μειγμένον dici adpellarique potuisse, quis, quaeſo, facile sibi poterit persuadere, alium esse potum, de quo MATTHAEVS, alium, de quo MARCVS loquatur.

NEQVE vero maiorem difficultatem habere videtur quaestio illa, quam secundo nos loco posuimus, sitne illud potus genus, cuius IOANNES cap. XVIII. v. 28. 29. mentionem fecit, ab eo, de quo iam diximus, diuersum. Diuersum profecto fuit, quod quidem neminem facile, arbitramur, esse negaturum. Patebit vero id cuiuslibet facillime, si temporis, quo potum hunc hausit seruator, tum vero ipsius potus rationem ha-

habuerit, ac simul, quomodo apud hunc gessit se seruator, reputare velit. Temporis discrimen satis est manifestum. Ille enim potus, quem MATTHAEVS habet, *cap. XXVII. 34.* et MARCVS *cap. XV. v. 23.* antea seruatori, quam in crucem esset actus; hic vero, cuius apud IOANNEM mentio fit, postmodum ipsi, in crucem iamiam sublato, est datus, vt ex MATTHAEO et MARCO satis et abunde constat. Neque ipsa potus differentia potest negari. Aliud enim est *οἶνος ἐσμυρνωμένος*, ante crucis supplicium, aliud *ὄξος*, post illud peractum, seruatori nostro praebitum. Accedit denique, aliter se gessisse nostrum seruatorem, quum *οἶνος ἐσμυρνωμένος*, aliter, quum *ὄξος* de cruce pendenti ipsi porrigeretur. Priorem potionem sponte oblatam, vix primis, vt aiunt, labris gustatam, recusauit, posteriorem expetitam imbibit, hocque facto placide exspirauit. Qua propter sic statuimus, duplicem hunc potum probe a se inuicem esse secernendum, alterum, cuius MATTHAEVS *cap. XXVII. 34.* et MARCVS *cap. XV. 23.* alterum, cuius IOANNES *cap. XVIII. 28. 29.* mentionem facit, hunc apud IOANNEM eundem esse, de quo etiam MATTHAEVS *v. 48.* et MARCVS *v. 36.* capitum modo excitatorum, loquantur. Iam vero, de illo potu, de quo est apud LVCAM, *cap. XXIII. 36.* quid statuendum sit, merito quaerendum esse, videtur. Sunt, qui hanc potionem, de qua LVCAS, distinguendam esse putant ab ea, quam vidimus a MATTHAEO *cap. XXVII. 48.* MARCO *cap. XV. 36.* et IOANNE *cap. XVIII. 28. 29.* esse commemoratam. Ita statuunt, praeter alios, IOANNES GERHARDVS l) IO. REINHARDVS RVSIUS m) DAVID HAV-

BE-

l) *harm. euang. ad h. l.* m) *harm. eu. tom. III. p. 1257.*

BERVS o) sententiaeque suae fundamentum ex eo petunt, quod LVCAS primum de potu loquatur, qui seruatori, in crucem acto, praebitus sit, tum vero demum solem dicat esse obscuratum, MATTHAEVS contra et MARCVS et IOANNES tenebris illis potionem suam postponant. Addunt, alia verba prolata esse tum, quum Iesus potum hauserit, de quo LVCAS, alia quum potum, de quo MATTHAEVS MARCVS et IOANNES loquantur. Apud LVCAM dictum tum esse, *si tu es rex Iudaeorum, salua te ipsum*, apud MATTHAEVM autem et MARCVM: *sine videamus, an veniat Elias, liberaturus eum*. Denique et hoc vrgent, LVCAE fuisse propositum, temporis ordinem in enarranda sacra historia sequi, ex quo necesse sit, vt potus, de quo ipse loquatur, secernatur ab eo, cuius apud MATTHAEVM, MARCVM et IOANNEM mentionem factam esse, diximus. Ea vero omnia, siue singillatim expendamus, siue coniunctim, tanti haud ponderis nobis esse videntur, vt duplicem potum seruatori, iamiam in crucem acto, porrectum fuisse, statuere, necessarium sit. Verissimum est, MATTHAEVM, MARCVM et IOANNEM ea, quae de aceto, a moribundo seruatore hausto, litteris consignarunt, postponere tenebris illis, quae, peracto crucis supplicio, consequutae sunt. Neque vero et hoc negari potest, LVCAM alium ordinem seruare ac primum de aceto loqui, tum vero demum de tenebris illis, quibus, tanquam insigni miraculo, mortem seruatoris nobilitatam esse, legimus. At enim vero, quis vnquam vel optimorum scriptorum ordinis legibus adeo se addixit, vt in rebus et factis, quae pau-

cissi-

o) in der Harmonie der evangelisten, ad hunc locum.

ciffimarum horarum spatio a se inuicem distant; quae insuper neque cum anecedentibus, neque consequentibus arcte cohaerent: quae perinde sunt vt proponuntur, vtrum reliquis a se narratis scriptor ea praemittat, an postponat, vt, inquam, in eiusmodi rebus a temporis ordine paullulum deflectere, religioni sibi duxerit? Nec est, quod alia cum hoc potu verba apud MATTHAEVVM et MARCVVM, alia apud LVCAM coniungi, dicamus. Haec enim tanto minus potum LVCAE a potu MATTHAEI et MARCI diuersum efficiunt, quo certius est et exploratius, tum, quum acetum hauserit moribundus seruator, alios alia simul loqui potuisse. Dixere adstantium nonnulli: *si tu es rex iudaeorum, salua te ipsum*, alii verbis seruatoris *Eli Eli* cet. temere ludentes, adiecere: *sine videamus, an veniat Elias, liberaturus eum*. Itaque diuersae adstantium voces diuersaque ludibria ipsum potum neutiquam diuersum faciunt, sed potius coniungenda ab iis sunt, qui quatuor sacrorum scriptorum de rebus seruatoris gestis commentarios inter se conciliare student *q)*. Quare rectissime statuunt, qui seruatori nostro, in crucem iam sublato, vnicum tantum potum oblatum esse, dicunt.

HAEC quum ita sint, quum merito potum seruatoris ante eius suspendium a potu in cruce debeamus distinguere, bipartita erit commentatio nostra, altera de priori, altera de posteriori potus genere disputabit. Quae de illo dicenda sunt, ad tria commode capita reuocari nobis posse, videntur. Primum, cuius potus iste generis fuerit, videbimus, deinde, quare iste seruatori

q) conferatur SAGITTA. 50. et ANT. BYNAEVS de RIVS *harm. hist. passionis, morte Iesu Christi libr. III. Christi part. II. cap. 15. §. p. 366.*

tori oblatuſ fuerit, ad extremum, qua ſe ratio-
ne ſeruator noſter geſſerit, quum ipſi haec po-
tio ad bibendum offerretur. Ac primum qui-
dem quod ad ipſum potum adinet, MARCVS
eum οἶνον ἑσμυρρινομένον vocat, quod vini genus
quale fuerit, merito quaerere interpretes vide-
mus. Satis notaſ ſunt, quas ea de re BEZA r)
et BARONIVS s) in medium adtulerunt, conie-
cturae. Ille enim vinum, exiſimat, fuiſſe con-
ditum, eius nempe generis, quod murinam ad-
pellauerint veteres. Quam a ſe prolatam con-
iecturam verbis PLINII t) confirmare ſtudet:
*laudatiſſima apud priſcos vina erant myrrhae odore
condita, vt adparet in Plauti fabula, quae Perſa
inſcribitur.* Ex quibus haud obſcure colligi poſ-
ſe, ſibi perſuadet, potum hunc ſeruatoris dul-
cem quidem fuiſſe, admixtum tamen aliquem
amarum, minus vero ingratum ſaporem ha-
buiſſe. Aliam fouet ſententiam BARONIVS, qui
vinum hoc *myrrhatum* dictum eſſe, putat, *quod
in vaſis myrrhinis ad ſaporem odoremque quaerendum
calidum poneretur.* Haec BARONIVS; vtrum is
aeque ac BEZA recte ſic ſtatuat, iam paucis vide-
bimus. BEZAE ſententia parum probabilitatis
prae ſe ferre, omnibus videbitur, qui vina eius-
modi condita pretioſa, dulcia et in ſummis apud
veteres deliciis fuiſſe, reputabunt. Tale vero
vinum ſi fuiſſet ſeruatoris noſtri, qui, quaero,
potuiſſet MATTHAEVS iſtud *acetum, cum felle per-
mixtum*, adpellare? Accedit praeterea, verba
PLINII, a BEZA teſtimonii cauſſa adlata, non
ita comparata eſſe, vt tuto iis inniti, aut certi
quid

r) not. ad Marc. xv. 33. 95.

s) annalibus eccleſiaſt. ad t) libr. XIII. hiſt. natu-
annum Chriſti XXXIII. num. ral. cap. 13.

quid ex iisdem ea in re efficere, liceat. Librari-
 orum enim culpa corrupta ea esse, CLAVDIUS
 SALMASIVS x) non sine probabilitate docet at-
 que ostendit, primum ipsam lectionem verbo-
 rum: *vina erant myrrhae odore condita*, admodum
 dubiam esse, aliis codicibus *miro*, aliis *muro*,
 aut *murino odore* legentibus, deinde, quum Pli-
 nius ad haec PLAVTI verba y):

*commisce mulsam strutha colutheaque appara,
 bene ut in scutris concaleat, et calamum iniice,*

eam in rem prouocet, verisimile videri, illum
 scripsisse, *laudatissima apud priscos erant vina po-
 morum odore condita*, maxime quod *strutha* et *lu-
 tea* pomorum fuerint genera, *in mustum addita
 vel mulsam, ut simul in scutris decoquerentur*. Ne-
 que vero probabiliora videntur nobis BARONII
 de vasis murrhinis cogitata, a doctissimo CA-
 SAVBONO z) iam satis excussa et refutata. Pu-
 tat vero is, *δῖνον ἐσμυρρινισμένον* a vasis murrhinis
 dictum esse, quae vino calido, in illa infuso,
 gratum saporem odoremque conciliauerint.
 Nolumus iam de ipsis vasis murrhinis disputare
 et, cuiusnam materiae illa fuerint, fusius excu-
 tere a). Hoc tamen non potest a nobis praeter-
 mitti, vasa ista omnium fere pretiosissima et non,
 nisi ad regum, principum ditissimorumque ho-
 minum suppellectilem, pertinuisse. SENECA b):

illa

y) exercit. Plin. p. 499. sq. SALMASIVM exercit. Plin. p.

x) Perf. act. 1. scen. 3. v. 203. coll. p. 144. NICO-

z) exercit. antibaron. xvi. LAVM GVIBERTVM diff. de

18. murrhinis vasis, Francofur-

a) vide de vasis murrhi- ti c1010LXXXVII. 8. et 10.

nis HIERON. MERCVRIALEM FRID. CHRISTVM diff. de

libr. VI. var. lect. cap. 1. murinis vet. Lips. c1010C

p. 101. GVIL. STVCKIVM XXXIII. 4.

libr. III. ant. conuual. cap. 12. b) epist. 119.

illa hoc unum iubet, sitim exstingui, utrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum, an tiburtinum calix, an manus concaua, nihil refert. Idem scriptor alio loco c), video illic, inquit, crystallina, quorum accendit fragilitas pretium - -
 * - video murrhina pocula, parum scilicet luxuria magno fuerit, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se propinarent. Vasorum horum meminit etiam PLINIUS d), ex quo immensum eorum, magnorum inprimis, pretium satis et abunde potest intelligi. Excrescit, inquit, indies eius rei luxus, murrhino octoginta sestertiis emto, capaci plane ad sextarios tres calice. Oriens, sic vero pergit, murrhina mittit. Inueniuntur ibi in pluribus locis, nec insignibus, maxime parthici regni, praecipue tamen in Carmania. Humorem putant sub terra calore densari. Amplitudine nusquam paruos excedunt abacos, crassitudine raro, quanta dictum est vasi potorio. Splendor his sine viribus, nitorque verius, quam splendor. Sed in pretio varietas colorum subinde circumagentibus se maculis in purpuram candoremque, et tertium ex utroque ignescentem, velut per transitum coloris purpura rubescente aut lacte candescente. Aliqua et in odore commendatio est. Addimus, Augustum, SVETONIO e) teste, Alexandria capta, nihil sibi praeter unum murrhinum calicem ex instrumento regio retinuisse, quae *περίσσεια* itidem haud obscure, ni fallimur, declarat, nihil plebeium, aut populare fuisse murrhinam veterum, siue eam cum PLINIO geminae genus, onychem forte, fuisse, dicamus, siue, vt alii apud eundem volunt, humorem sub terra densatum, succinum forte, maxime quod

c) de benef. VII. 9. cap. 2.

d) libr. XXXVII. hist. nat. e) vit. Aug. cap. LXXI.

quod odorem ipsi adscribunt veteres, siue aliam materiam, aut coctam, aut alia arte factam. Ab his vasis murrhinis potionem illam *ἔσμυρρινόμενον* dictam esse, censet BARONIUS, quae seruatori nostro, ad crucis supplicium ducto, oblata fuerit. Verum, si summum vasorum horum apud veteres pretium expendimus, si cum hoc comitatum, quem tunc seruator habuit, comparamus, si ex hoc efficimus, venire debuisse hanc pretiosam potionem ex manibus vel iudeorum, seruatori nostro infensissimorum, vel militum gregariorum, vel mulierum piarum; sed, vt probabile est, pauperiorum, si porro reputamus, murrhinam veterum, quod HIERONYMVS MERCVRIALIS *h)* obseruauit, proprie non ad vini genera pertinuisse; Marcum vero hunc potum, seruatori porrectum, diserte *οἶνον* vocasse, si denique addimus, murrhinam illam, quacunque ratione composita fuerit, ad dulcia et grata potus genera pertinuisse *i)*, potionem vero illam, MATTHAEO teste, saporem aceti, cum felle permixti, habuisse, si, inquam, haec omnia debita ratione consideramus, BARONII coniecturam ne minimam quidem probabilitatis speciem prae se ferre, facile videbimus. Iam vero, si, quid nos sentiamus, dicere nobis liceat, *οἶνον* illud Marci *ἔσμυρρινόμενον* vinum esse, credimus, cui myrrha indita fuerat. Patet id

πρὸς τὴν ἀποστολὴν τοῦ μαρκοῦ ἀποστόλου ἐν τῷ κεφάλαιῳ 9. στίχ. 1. *h)* lib. v. var. lect. cap. 1. *i)* legatur hic inprimis THOMAS BARTHOLINVS de cruce p. 146. vbi monstrat, potionem myrrhinam, a *μύρω* unguento sic dictam, et myrrhatam, myrrha infectam et amaram probe a se inuicem esse secernendam. Addatur LYDIVS *analectis ad flor. spars.* p. 29.

H

primum ex ipso vocabuli *σμύρνα* apud veteres usu, quod *myrrham* significare, nemo facile negabit, deinde ex consensu antiquissimarum versionum, nominatim syriacae, arabicae et aethiopicae, quae verba Marci per *vinum myrrha* conditum vel infectum, interpretantur, tum ex ipsa consuetudine veterum, myrrham cum potu miscendi, ad saporem efficiendum et sensum doloris remouendum, vt ex binis APVLEII effatis NICOLAUS FABER *k)* docet, denique ex veterum iudaeorum ritu, quo ad vltimum supplicium ducendis eiusmodi potiones, vt infra demonstrabimus, praebuerunt.

QVID igitur οἶνος ἐσμυρτισμένος sit, satis nos, arbitramur, ostendisse. Qua vero ratione hoc potus genus, MATTHAEVS ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον potuit adpellare? Admodum ea in re dissentiant interpretes alique doctissimi viri. IO. EDWARDVS *l)* duplicem potum eo tempore Christo adlatum esse, coniicit, alterum vinum myrrhatum, alterum, acetum cum felle mixtum. Sequitur ea in re coniecturam, a THEOPHYLACTO *m)* iam in medium adlatam, vt ex his eius verbis constat: ἄλλος εὐαγγελιστῆς, ὄξος μετὰ χολῆς, καὶ ἕτερος ἄλλο τι, λέγει, προσερχθῆναι τῷ κυρίῳ. καὶ ἰδὲν ἐναντίον ἐν τέτοις ἀταξίας γὰρ ἕσης. ἀλλὰ ἄλλοι προσέφερον, καὶ ὁ μὲν ὄξος καὶ χολήν, ὁ δὲ οἶνον ἐσμυρτισμένον, alius euangelista dicit acetum cum felle et alius, aliud quid oblatum esse domino, et nihil in his contrarium. Quum enim nulla esset

k) *diff. de myrrhata potione ad illustr. card. Baronium*, collatis iis, quae de myrrhae in vinis usu apud veteres docte disserit BAR-

THOLINVS de cruce p. 150.

l) *exercitat. in loca quaedam noui testam. exerc. II. p. 172.*

m) *comm. in Marc. xv. 23.*

apud illos disciplina, alii alia offerebant et alius quidem acetum et fel, alius autem vinum myrrhatum. Quae tamen ipse scriptor ad coniecturas tantum refert ingenueque faetur, potuisse forsitan offerri seruatori nostro vinum acerbum, et, propter myrrham iniectam, peramarum, adeo, vt ob eam causam MATTHAEVS potum hunc acetum cum felle mixtum commode dicere potuerit. IOSVAMEDE n) emendatione verborum MATTHAEI opus esse, statuit. Irreplisse is, putat, pro vocabulo οἶνος vocabulum ὄξος, nixus codicum nonnullorum et versionum copticae et aethiopiae auctoritate, vt ex MILLIO o) et IO. RVDOLPH. WETSTENIO p) patet. Verum contradicunt vetustissimi reliqui codices, tum et versio Syriaca, arabica aliaeque antiquiores, quae in diiudicanda lectionum auctoritate haud parum habent fidei. Aliam fouent sententiam, qui in poculum, quod seruatori praebitum fuerit, myrrham et fel simul iniectum esse, opinantur, illius a MARCO, huius a MATTHAEO mentionem fieri. Sic, praeter BEDAM aliosque, statuit ISAACVS CASAVBONVS q). Videtur, inquit, ab his sanctis mulieribus vinum myrrhatum Christo paratum fuisse consuetudine gentis, sed quum accedere ad dominum non possent, ac ne honestas quidem, opinor, pateretur, vinum praeparatum militibus tradiderunt domino porrigendum. Illi, vt erant prouisi ad omne scelus, felle immixto poculum mulierum piarum corruerunt. - -

MARCI οἶνος ἐσ μυρρῆσι μένος ipsissimam eius poculi consuetudinem et factum mulierum ob oculos ponit,

H 2

n) p. 518. operum.

o) nou. test. p. 64.

p) nou. test. ad h. l.

q) exercit. antibaron. xvi.

cap. 30. Eandem fere, quam CASAVBONVS, sententiam tuetur EDZARDVS ad Anoda Sara, cap. II. p. 400.

nit, MATTHAEVS, qui adpellat acetum et quidem felle mixtum, scelus militum detestabile commemorat. Eamdem sententiam, quam CASAVBONVS, etiam EDMVNDVS MERILLIVS r) est amplexus. Quoad nos quidem ea de re iudicamus, ad eiusmodi coniecturas, quae in solo ingenio nituntur, non prius confugiendum est, quam si nos ab omnibus reliquis interpretandi subsidiis destitutos nos esse, aut si nulla alia re scriptores sacros in concordiam redigi posse, videamus. Facillima vero sine eiusmodi coniecturis sacrorum verborum interpretatio institui hic posse, nobis videtur. MARCVS enim potus huius materiam; MATTHAEVS vero eiusdem saporem describit, ille, cuius generis et qua ratione compositus is fuerit, indicat, eumque proinde οἶνον ἐσμυρρισμένον, vinum myrrha conditum, fuisse, dicit. Hic vero definire tantummodo voluisse, videtur, quo is fuerit sapore, fuisse vinum vilissimum, asperum, acerbum, aceto simile, ac simul, propter inditam myrrham peramarum, haud secus, ac si felle mixtum fuisset. Vnde eum potum ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον adpellauit, tanto certe maiori iure, quum vina acida τῆ ὄξος, quaeuis vero amara τῆς χολῆς nomen apud veteres habuere. Sic vinum acidum HORATIVS s) acetum dicit, quod Chio opponit:

*Si positis intus Chii veterisque Falerni
mille cadis, nihil est, tercentum millibus, acre
potet acetum - - -*

GALENVS t) scribit, οἶνον τεθνεῶτα καὶ νεκρὸν εἶναι τὸ ὄξος. Vnde SYRVS interpretes χολῆν vertit voca-

r) notis philol. in pass. Christi, p. 124.

t) libr. I. cap. 17. de simpl. med. facult.

s) libr. II. sat. 3. v. 115.

cabulo, quod non tam fel, quam quamuis amaritudinem designat. Idem faciunt septuaginta interpretes, qui, *absinthium* graece redditori, u) $\chi\omicron\lambda\eta\nu$ ponunt, probe gnari, hoc vocabulo quamuis rem amaram Graecos denotare. Haud fere fecus latini scriptores, *fel*, omne, quod amarum est, adpellare solent. Sic pereleganter Dinar-chus adolescens apud PLAVTVM x) ad meretrices dicit:

*in melle sunt linguae fitae vestrae atque orationes
lacteque, corda felle sunt fita atque acerbo aceto.*

AVSONIVS y):

*qui melle carmen atque felle temperans
torpere Musas non finis - -*

TIBVLLVS z):

omnia nam tristi tempora felle madent.

Quare etiam PLINIVS a) *fel terrae* dixit herbam omnium amarissimam, qualis est centaurion, speciatim minus b).

VIDIMVS iam, cuius indolis et naturae fuerit potus ille, quem seruatori nostro in monte Golphatha praebitum fuisse, scriptores sacri referunt. Sequitur iam altera quaestio, quam ob causam potio haec oblata eidem fuerit. Qua in re itidem dissentiant interpretes ac pro ipsa de

H 3 hoc

u) prouerb. v. 4. Thren. diff. de myrrhata potione Christi, Londini MDCCCLX.

x) trulent. act. I. scen. 2. IO. GEORG. HVTTERVS comm.

y) epigr. 15. de potu felleo et acetofo, Christi

z) libr. II. eleg. 4. v. 12. sto agonizanti ante crucifixionem porrecto, Lipsiae MDCCCLXXXVIII. THOMAS BARTHOLINVS de cruce Christi,

a) libr. XXV. hist. nat. hypomm. II. quod de vino

b) de hoc potu, de quo iam disputauimus, legantur NICOLAVS FABER laudata myrrhato agit, p. 134.

hoc potu sententiarum diuerſitate in diuerſas partes abeunt. Sunt, qui pias mulieres, fidas ſeruatoris ad vltimi ſupplicii locum comites, potum ſuauem ſeruatori praepraſſe volunt, quem, ſuſpiciantur, iudaeos proterue et petulanter corrupiſſe, ludibrii cauſſa et vt nullum quaſi cruciatuſ genus moribundo deeſſet. Itaque pio animo praepraſatum, maleuolo corruptum hunc potum eſſe, opinantur. Huius ſententiae patroni ac fautores potiſſimum ſunt, ISAACVS CASABONVS *c*), ABRAAMVS CALOVIVS *d*) aliique apud IO. CHRISTOPH. WOLFIVM *e*). IO. LIGHTFOOTVS *f*) haud parum abludere ab eadem ſententia videtur. Non tamen pias mulieres; ſed iudaeos potum hunc praebuiſſe Ieſu, arbitratur, pro gentis ſuae conſuetudine, qua omnibus, ad capitale ſupplicium ducendis, vinum ad perturbandos animi ſenſus datum eſſet; hoc vero iudaeos, qui pro ſummo ſuo in ſeruatorem noſtrum odio nullum petulantiae et ludibrii genus intactum reliquiſſent, inſuſo aceto et felle deprauaſſe. RAMIRESIVS DE PRADO *g*) hanc veterum iudaeorum conſuetudinem etiam in cauſſa huius potus ponit, in eo tamen diſſentit, quod non a iudaeis, ſed ab amicis et cognatis eorum, qui morte puniendi eſſent, tale potionis genus procuratum eſſe, ſtatuit. Vnde, *propinatum, inquit, domino noſtro forte a piis mulieribus, quae nimirum lamentantes eum proſequebantur, quo ſenſibus alienatis mortem crucis ſubiret ſine dolore.* Paulo aliter ſentit

c) exercitationibus antibar. Marc. xvi. 23. p. 534.

xvi. 80. p. 549.

f) horis ebr. et talmud.

d) bibliis illuſtratis ad ad Matth. xxvii. 33.

Matth. xxvii. 33.

g) pentecontarch. cap.

e) euris phil. et crit. ad viii.

sentit PICINELLVS, h) qui potum talem non tam ad animi sensus perturbandos, quam ad confortandos reos adhibitum esse, statuit, vt tormenta mortisque supplicium cum vigore quodam et sine magno horrore subirent. Quo et respicere videtur doctissimus THOMAS BARTHOLINVS, i) qui, postquam ex medicorum veterum scriptis monstauerat, multum eos tribuisse vino ad auertendum animi deliquium, quod *συνκοπήν* solent graece adpellare, *talis tum*, inquit, *erat saluatoris conditio, ut ex longiori itinere et acceptis plagis, contumeliis infinitisque animi affectionibus in aeternam syncopem videretur casurus, nisi aliquo vini haustu subleuatus fuisset.* Acidum vero vinum eam ob causam adhibitum fuisse, suspicatur, k) quoniam id defatigatis admodum conducere, et lassitudinem depellere, creditum olim fuerit, id quod etiam GALENVS l) haud obscure testatur.

NOSTRA quidem sententia a iudaeis potus hic seruatori nostro pro consuetudine, in hac gente recepta et vsitata, est porrectus. Mos fuit apud iudaeos veteres, ad necem damnatis antea, quam ad supplicium ipsum ducerentur, potum vini cum grano thuris porrigendi. Potio ista, maxime propter exhalantem thuris vaporem, eam habebat vim, vt capite plectendi sopitis sensibus mortem sine multo horrore subirent et somni quodam genere merse vita sua priuarentur. Patet id ex his talmudicorum verbis m):

ליהרג משקין אותו קורט של לבונה בכוס של
H 4

h) *luminibus reflexis*, p. cap. 6.

644.

m) *Sanbedr. fol. 43. col. 1.*

i) *de cruce p. 138.*

add. tr. *Iuchasin fol. 114.*

k) *libro laudato p. 144.*

col. 3.

l) *libr. IIII. de tuend. Jan.*

יין כרי שתטרף רעתו שנ תנו שכר לאוכר ויין
 qui ad poenam capitis subeundam egredie-
 batur, ei bibendum dabant granum thuris in poculo
 vini, ut mens eius turbaretur, sicut dictum est: date
 ficeram pereunti et vinum eis, qui amaro sunt animo.
 Ex quo effato simul intelligitur, verba SALOMO-
 NIS: n) detur pereunti temetum et vinum moerenti
 animo, ut potus egestatem suam obliuiscatur suum-
 que laborem iam non recordetur, primariam fere hu-
 ius consuetudinis occasionem dedisse. Videtur
 autem, nisi nos omnes rationes fallunt, primum
 sine dubio purum absque vlla aliqua re admixta
 vinum datum fuisse, quo reficerentur miseri illi
 et mortis metu adflicti homines, deinde additum
 aliquid, quod mentem eorum grauaret eosque
 sopitos efficeret, vt, quasi praesentis sui status
 oblii a mortis instantis metu supplicii que horro-
 re abducerentur o). Neque vero non eundem
 ritum etiam inter gentes, a vero dei cultu alie-
 nas, receptum fuisse, animaduertimus. De Athe-
 niensibus enim verba SVIDAE p): εἰποις τὰ τρία
 τὰ παρὰ τῆ ἀουλῆ τοῖς ἐπὶ θάνατον ἀγομένοις ἐξῆν
 σίβη καὶ ὄνυχ πληρωθεῖσι τρία λέγειν, ἃ βέλονται
 μεθ' ἀφιμωθέντες ἀπηγοῖσθαι πρὸς τον θάνατον, satis
 superque declarant, tantum eos vini reis, ad
 mortem ducendis, dedisse, vt bene poti et temu-
 lenti poenam suam subirent, quatenus id ex vo-
 cabulo πληρωθῆναι colligere licet. Fuisse autem
 Athe-

n) prou. xxxi. 6. Ad porreſto, Lipsiae ciuicel.
 o) plura de hoc veterum xxxviii. et in eius exercita-
 Ebraeorum ritu vide apud tionibus academicis, pag. 53.
 HENR. PIPPINGIUM exerc. p) lex. vocibus αὐλή, et
 de potu puniendis ante mor- εἰποις τὰ τρία et τὰ τρία τῷ
 tis supplicium et patienti ἵς τὸ θάνατον.
 Christo ante crucifixionem

Atheniensibus ea in re idem, quod iudaeis, confilium, videtur, capite puniendos potu aliquo sensibus priuandi; sic tamen, vt quod hi grano thuris, illi magna vini copia efficere studerent. Quid vero granum thuris, quum myrrham inditam esse potioni, quae seruatori nostro data fuerit, sacer scriptor diserte dicat? Ad quam difficultatem tollendam, ISAAC. CASAVBONVS q) *Ebraei, inquit, in eundem finem granum thuris, aut myrrhae vino miscebant. Rabini thus in eam rem nominant, fortasse pro myrrha, cuius meminit Marcus. Nam ita solent saepe species confundi.* Recte id quodammodo coniicit doctissimus CASAVBONVS. DIOSCORIDES enim myrrhae tribuit vim *καρπώσιν* et APVLEIVS r) binis locis testatur, *myrrhae praesumptione munire se homines contra ictus et verbera.* Quibus et hoc accedit, quod PLINIUS s) testatur, tantam olim creditam fuisse thuris et myrrhae adfinitatem, vt multi ex eadem arbore vtrumque legere se posse, crederent. Alii, vt ANTONIVS BYNAEVVS t), difficultati huic sic subuenire se posse, arbitrantur, vt, quum doctores iudaici thus nominauerint, vel myrrham in mente habuisse, vel hanc thuris quoque nomine comprehendisse, dicant. Aliam sententiam fouet eruditissimus SAMVEL BOCHARDVS u), vt ex his eius verbis colligere licet: *vinum myrrhatum est myrrha conditum, vel thure etiam, quia מור Ebraeis et Syris primo myrrham significat, deinde etiam aroma quoduis.* Vnde Graecorum *μύρρον*, quod ex ebraeo

H 5

מור

q) exercit. antibaron.

xvi. cap. 80.

r) conf. NICOL. FABER

diff. de myrrhata potione.

s) libr. xii. hist. nat. cap. 15.

t) de morte Iesu Christi

libr. iii. cap. 5. p. 269.

u) hierozoico part. 1.

libr. 2. cap. 26. p. 260.

ἔτι ita factum est, ut non solum myrrhinum; sed et unguentum quoduis sonet. In Marco igitur ἰσχυρισμένον idem est, quod μεμυρισμένον vel etiam λελιβανωμένον. Ita BOCHARTVS, minus tamen, vt nobis videtur, recte et probabiliter. Admodum verosimile est, loco thuris iudaeos nonnumquam forte myrrham eiusmodi potionibus indidisse, quod in perturbandis sensibus parem virtutem vtrumque aromatis genus habere, sibi persuaserunt. Neque vero non et hoc concedi potest, Ebraeorum vocabulum, quo *thur* designant, latius forte olim patuisse, et myrrham quoque complexu suo tenuisse. Verum hoc magno BOCHARTO largiri haud possumus, in potum illum seruatoris non myrrham, sed thus iniectum fuisse. Nam, vt supra audiuimus, fellis saporem, id est amarissimum, ipsi tribuit Matthaeus, quem myrrhae, non vero aequae thuris proprium esse, euidentis est et manifestum.

Duo sunt, de quibus haecenus disputauimus, alterum, qualis potus seruatori nostro ante suspendium oblatas fuerit, alterum, quam ob causam hoc factum sit. Reliquum est, vt, quomodo seruator noster ea in re se gesserit, quidue fecerit, paucis videamus. Sumsit poculum, ori admouit, quum vero, quale potionis sibi oblatae esset genus, gustu et primis, vt aiunt, labris explorasset, bibere recusauit. Id MATTHAEVS breuissime indicat verbis: γευσάμενος ἔκ ἤθελε πιεῖν, cui Marcus non contradicit, quando, non sumsisse potum hunc seruatorem, scribit. Verba enim eius, ἔκ ἔλαβε, sic interpretanda sunt, quemadmodum multa alia in scriptoribus sacris x), vt non tam ipsum actum, quam

x) vide GLASSII philolog. sacra. p. 779.

quam id, quod actum consequitur, designent. Negat nempe, accepisse seruatores poculum sic, vt istud ebiberit, quo sensu etiam apud IOANNEM y) formula λαμβάνειν τὸ φάρμακον legitur, quae non tam accipere iusculum, quam istud comedere ac deuorare significat. Quare vero deprecatus sit optimus seruator potionis huius usum, ratio haud longe quaerenda esse videtur. Nolebat timidus ac pauidus suis videri ad subeundam mortem, cui sese antea tam parato tamque forti animo sponte obtulerat. Nolebat sensibus sopitis animam suam deo reddere, aut, hausto illo potu, committere, vt de eius, quae in cruce prolaturus erat, verbis quisquam aliud quid iudicaret; quam esse verba veritatis plenissima et sana ac composita mente prolata. Quas nonnulli ea de re in medium adtulere, coniecturas, a THOMA BARTHOLINO z) et ANT. BYNÆO a) collectas, tanto maiori iure silentio transmittimus, quo minorem prae se ferre videntur probabilitatis speciem.

HAEC de priori potu seruatoris moribundi, siue de eo, qui ipsi ante suspendium, quum ad locum supplicii perductus esset, praebitus fuit. Sequitur iam alter, quem ipsi, in crucem iam sublato, datum esse, supra diximus. Ac de isto quidem haec potissimum notanda esse, videntur, primum quae fuerit potus huius occasio, deinde, quinam ipsi eum praebuerint, porro, quae ratio potus, tum, qui modus potandi fuerit, denique, quo animo, quoue consilio exhibitum fuerit seruatori nostro id potionis genus. Occasionem ipse seruator noster praebuit, eo quod de
 luti

y) Ioann. XVIII. 30.

z) de cruce p. 154.

a) de morte Iesu Christi

libr. III. cap. 5. p. 277.

siti conquerebatur, vt ex IOANNE *b*) satis superque constat. Sitis huius naturales fuisse causas, nemo negabit, qui, seruatores ab eo tempore, quo in vincula datus fuerat, sine cibo et potu mansisse, reputare ac simul cogitare velit, vigiliis nocturnis, fatigationibus diurnis, multo profuso sanguine, corporis porro doloribus, vulneribus, plagis et, quod caput rei est, summo animi angore, quo in cruce inprimis discruciebatur, eius vires adeo exhaustas et consumptas fuisse, vt, si corporis humani naturam et indolem spectamus, et a miraculo discedimus, is non potuerit non sitienter potum adpetere, quo enectum et maceratum corpus aliquo modo reficeret. Quae doctissimi interpretes eam apud rem de vaticinio *psalm* XXII. 16. solent commentari, quum breuitari studemus silentio transmittimus. Id vnicum addidisse, sufficiat, multos in ea esse opinionem, scriptoris sacri de siti Christi patientis verbis absconditam aliquam sententiam esse subiectam, hocque loco non tam de siti naturali, quam spiritali esse quaerendum. Verum haec et alia eius generis cogitata lubentes iis relinquimus, qui sine omni fundamento in quibuslibet rebus et factis mysticum aliquid quaerunt, et non tam, quid dixerit scriptor facer, quam quod ipsi pro suo ingenio volunt, quaerere in sacris tabulis solent.

QUINAM vero fuerint, qui seruatori nostro, animam exhalaturo, potum praebuerunt, merito hic quaerendum esse, videtur. MATTHAEVS *c*) refert fuisse *ἕνα ἐξ αὐτῶν*, scilicet *τῶν ἐκείνῳ ἐσώτων*, MARCVS *d*) vero, *τινας τῶν παρεστηκότων*

b) cap. XVIII. v. 27.

d) cap. XV. v. 36.

c) cap. XVII. 47.

των dixisse, ecce *Eliam vocat*, vnum vero ex his impleuisse spongiam aceto. LVCAS e) id discrete tribuit militibus romanis. *Ἐνέπαιζον*, inquit, *αὐτῷ καὶ οἱ στρατιῶται, προσερχόμενοι καὶ ὄξος προσφέροντες αὐτῷ*. IOANNES f), qui fuerint hi, vnus; an plures, iudaeus; an miles romanus, non definiit, dixisse contentus, *οἱ δὲ πλῆσαντες σπόγγον ὄξος* cet. Ita sacri scriptores, de quibus inter se conciliandis haud vna est interpretum sententia. Ii, qui de alio potu LVCAM, de alio reliquos sacros scriptores loquutos esse opinantur, illum, credunt, a militibus, hunc a iudaeo quodam seruatori nostro in cruce praebitum esse. Cuius sententiae fundamentum ex eo petunt, quod, qui potum hunc adtulerit, hunc verba Iesu, *Eli Eli*, friuole detorsisse ad Eliam, opinantur, ex quo iudaeum fuisse, efficiunt, non militem romanum, vtpote linguae ebraicae plane ignarum. Ita statuit CLAVD. SALMASIVS g). Alii, inque his ANTON. BYNÆVS h) et EDMVNDVS MERILLIVS i), non iudaeo; sed vni militum romanorum hoc tribuunt. *Quum militibus*, inquit BYNÆVS, *demandata fuerit cruces adseruandi cura, credibile haud quaquam est, iudaeorum alicui, spectandi causa qui confluxerant, permixtum ab iis esse, Iesu potum dare, aut iudaeum acetum sumxisse e romanorum militum vase. Miles ergo romanus fuit, qui Iesu, de siti quum conquestus esset, obtulit acetum*. Si vera fateri debemus, posteriorem sententiam priore longe probabiliorem esse, iudicamus, id quod vt rite pateat, haec potissimum notanda sunt. Loquitur generatim IOANNES

NES

e) cap. XXIII. 36.

f) cap. XVIII. 29.

g) de cruce p. 310. et 454.

h) de morte Iesu Christi

libr. III. cap. V.

i) cap. 5. v. 33.

NES ac οἱ δὲ, inquit, πλήσαντες σπόγγον ὄξους, aliqui vero implentes spongiam aceto. Ita enim saepe solent scriptores tam sacri, nominatim LVCAS et MATTHAEVS k), quam profani, loqui, vt οἱ δὲ ponant pro τινὲς δὲ, quidam vero. ARRIANVS l) οἱ δὲ, inquit, καὶ τὸ σῶμα τῆς Κύρης ἐλάβησαντο, quidam et ipsum corpus Cyri violauerant, et alio loco m): οἱ δὲ καὶ τὰδε ἀνέγραψαν, alii id etiam memoriae prodiderunt: AELIANVS n): οἱ δὲ Φασὶ καὶ ἑτέρας ἕξ, εἰς εἶναι πάσας δέκα quidam vero dicunt, etiam alias sex fuisse, vt uniuersae sint decem. PLVTARCHVS o): οἱ δὲ εἶπον, μηδὲ μαθητεῦσαι τισὶ τὸν Ἀισχίνην, quidam dicebant Aeschinem nullius discipulum fuisse. DIOGENES LAERTIVS p): οἱ δὲ τῆτο Ἀριστίππῳ Φασί, aliqui vero Aristippo illud tribunt. IOANNES igitur nihil aliud dicit, quam aliquos fuisse, qui spongiam aceto impleuerint. Quinam vero hi fuerint, docere luculenter LVCAS videtur, qui disertis verbis milites hoc fecisse, ait, milites nempe romanos, quibus custodia corporum, cruci affixorum, demandata fuerat. Haec quum ita sint, qui potuit dicere MATTHAEVS pariter ac MARCVS, vnicum tantummodo fuisse, qui ad vocem IESV hoc potus adferendi negotium in se suscepit? Salua res est. Primum enim nemini, vel leuiter harum rerum perito, incognitum esse potest, numerum multitudinis in scriptura sacra haud

k) cap. xxvi. 67. et cap. xxviii. 17.

l) expedit. Al. M. libr. vi. cap. 29.

m) ib. libr. vii. cap. 1.

n) libr. xii. var. hist. cap. 35.

o) vita decem rhet. p. 840.

p) libr. vi. cap. 2. §. 6. Plura eius generis effata suppeditant IACOB. ELSNERVS obs. sacris in Ioann. p. 346. ELIAS PALAIRET obs. sacris in Matth. p. 147. aliique plures.

haud raro non tam de pluribus, quam de vno ex pluribus, adhiberi. Cuius quidem rei nescio; an clarius documentum sit, illo, quod apud MATTHAEVVM q) habemus. Is discipulos iniquius, scribit, tulisse effusionem vnguenti, propter magnum eius pretium, quamquam IOANNES r) diserte testatur solum Iudam, vnum nempe ex pluribus, siue ex numero duodecim seruatoris legatorum, stomachatum esse, quum tantam impensam fieri tamque pretiosum vnguentum infumi in magistri sui vnctionem videret. Deinde et hoc notandum est, quod hac in caussa caput rei esse videtur, MATTHAEVVM ET MARCVM aequè rectè id de vno, quod de pluribus IOANNES, dicere adfirmareque potuisset. Diuersi enim in hoc potu cum adferendo, tum ad haustum praeparando actus probe a se inuicem distingui debent. In his vnus praecipue, secundum MATTHAEVVM laboriosum et forte, si animum eius reputamus, officiosum se praestitit, quis vero probabit, eum in hoc negotio, in hac re perficienda, nullos adiutores habuisse? Hi quum ipsi sine dubio non deessent, summo iure, quod MATTHAEVS ET MARCVS vni, id IOANNES generatim pluribus ex adstantium numero; LVCAS vero speciatim militibus tribuere potuit. Milites igitur fuerunt, qui labiis sitiensis seruatoris spongiam, aceto repletam, admouerent, id quod LVCAS diserte testatur. Quod quidem nonnulli eam ob causam negant, quoniam, qui potum praebuerint, ludibrii causa verbis seruatoris *Eli. Eli*, falsam adfinxerint sententiam, vnde eosdem linguae ebraicae haud imperitos et per consequens Iudaeos fuisse, con-

q) cap. xxvi. 8.

r) cap. xii. 4.

staret. b Verum apud MATTHAEVUM et MARCVM ipsa, quae huc pertinent, verba id certe non efficiunt, quod illi putant efficere. Verba illius sunt: τινες δε τῶν ἐκεῖ ἐσώτων ἀπέσαντες, ἔλεγον· ὅτι Ἡλίαν φωνεῖ ἕως· καὶ εὐθέως δραμῶν εἰς ἕξ αὐτῶν καὶ λαβὼν σπόγγον cet. huius vero: καὶ τινες τῶν παρεσηκῶτων ἀπέσαντες ἔλεγον, ἰδὲ, Ἡλίαν φωνεῖ· δραμῶν δὲ εἰς καὶ γεμίσας σπόγγον ὄξος cet. In quibus probe hoc notandum est, verba MATTHAEI, εἰς ἕξ αὐτῶν, non referre se ad eos, qui illuserunt seruatori nostro, *Eli, Eli* dicenti; sed ad eos, qui ibi circa crucem steterunt, quosque partim iudaeos, partim romanos milites fuisse, admodum probabile videtur. Idem dicendum est de narratione MARCI, qui solummodo ἐνὸς meminit, quo sine dubio ad τὴν παρεσηκῶτας generatim respicit, minus vero speciatum ad eos, qui, ludibrii causa, seruatorem Eliae auxilium implorare, clamarunt. Neque vero necesse esse, credimus, vt eos, qui verba seruatoris de Elia sunt interpretati, iudaeos fuisse, dicamus. Quum enim romani milites, qui Hierosolymae ciuitati impositi fuerunt, inter iudaeos vixere, nomine Eliae frequenter antea; iam vero ex ore Iesu vocabulo *Eli, Eli* audito, Eliam ab ipso vocari, forte sunt arbitrati.

HAEC de ipsa, quae sese obtulerat, seruatori nostro potum praebendi, occasione, deque iis, qui hoc negotium in se susceperunt. Iam, qualis hic potus fuerit, vt ostendamus, instituti nostri ratio postulare videtur. Sacri scriptores ὄξος, acetum, seruatori nostro praebitum fuisse, aiunt. Quum vero factum id esse a militibus, iam demonstrauimus, quid, quaeso, probabilius est, quam potu suo militari siue aceto, aqua tempe-

ratio,

rato, milites spongiam impleuisse, impletam ori
seruatoris admouisse? Acetum enim, aqua mix-
tum, vfitatissimum apud veteres potus genus
fuit, quod poscae habuit nomen. Plebem ea
vsum olim fuisse, haud obscure ex PLAVTO s)
colligere licet:

*sed hic rex cum aceto pransurus est et sale sine
bono pulmento,*

vnde et ad feruilem potum posca ista pertinet,
quod haec eiusdem poëtae verba t) cum antece-
dentibus collata declarant:

alii ebrii sunt, alii poscam potitant.

Inprimis vero ad militarem et castrensem victum
ea relata est, id quod luculenter comprobant te-
stimonium VVLCATII GALLICANI u): et propter lar-
dum ac buccellatum atque acetum militem in expedi-
tione portare prohibuit, et SPARTIANI x): idem
iussit vinum in expeditione neminem bibere; sed aceto
vniuersos esse contentos. Quam ob rem idem scri-
ptor alimento militari id potus genus alio loco
adnumerat y): *cibus etiam castrensibus in propatulo
libenter utens, hoc est larido, caseo et posca.* Nec
propter frequentem eius vsum defuerunt olim,
qui poscam venderent. Refert id de Asiatico,
Vitellii liberto, SVETONIVS z), eum Puteolis po-
tus eius mercatum fecisse; de thermopolio au-
tem testis est PLAVTVS a), poscam ibi fuisse venale-
m. Quantum aquae aceto in hoc potu militari
adfu-

s) rudente act. III. scen. 2.
v. 32.

t) milit. glorios. act. III.

scen. 2. v. 22.

u) vit. Auid. Cass. cap. v. scen. 2.

x) vit. Pescenn. cap. x.

y) vit. Adriani, cap. x.

z) vit. Vitellii cap. XII.

a) mil. glorioso act. III.

adufum fuerit, definiri haud potest. Videtur autem nulla certa praefcripta fuisse aquae, aceto miscendae, mensura, idque tanto magis, quo probabilius est, milites, in itineribus praecipue, purum acerum secum portasse, eique tantum aquae, quantum cuilibet libuerit, addidisse. Plura de hoc potu dabunt LVDOVICVS NONNIVS *b)* MARCVS MEIBOMIVS *c)* GVILIELMVS STVCKIVS *d)*, IO. GEORG. GRAEVIVS *e)*, CHRISTOPH. GODOFR. GRABENERVS *f)*, aliique. Quae quum ita sint, verosimillima est eorum interpretum coniectura, qui milites, custodiae causa cruci seruatoris adpositos, secum sumsisse vas posca repletum, opinantur, ex quo potum hunc optimo seruatori nostro dederint.

si porro ipsum modum cogitamus, quo milites vsi sunt, ad potum hunc in os seruatoris inferendum, satis luculenter eum describunt MATTHAEVS, MARCVS et IOANNES. Sumsisse, aiunt, aliquem adstantium spongiam, impleuisse eam aceto, tum calamo, siue, vt IOANNES habet, hyssopo istam adfixisse, huiusque ope admouisse ori seruatoris, vt exfugeret. Tria sunt, quae hac in re notatu digna esse, videntur, alterum, vnde acceperint milites hanc spongiam, alterum, quid de hyssopo statuendum sit, cuius ope spongiam istam ad os seruatoris adductam esse, legimus, tertium, quam ob causam hoc potum praebendi modo milites vsi fuerint. Quod ad spongiam spectat, non improbabilis esse videtur sen-

b) de re' cibar. libr. III. cap. 15. p. 477. sqq.

c) de cereuis. cap. XIII.

d) libr. 1. ant. conuiual. cap. 21.

e) not. ad Suet. vit. Vitell. cap. XII.

f) comm. de posca, Misen.

CICERO XXXI. 4.

sententia eorum, qui milites secum illam fuisse opinantur, ad abstergendum sanguinem crucifixorum, ne, si, largius ex manuum pedumque vulneribus profluëret, vestes eorum inquinarentur g). Difficilior autem, ex plurimorum interpretum sententia, est quaestio de hyssopo, cui adligatam spongiam fuisse, IOANNES adfirmat. Auget difficultatem hanc, quod MATTHAEVUS et MARCVS dicunt, calamum fuisse, cui adfixa spongia haec fuerit et ori seruatoris admota. Omnes in eo consentiunt, in altera, siue calami siue hyssopi, extremitate adfixam fuisse spongiam; differunt tamen, quod MATTHAEVUS et MARCVS de calamo loquuntur; IOANNES autem eius genus speciatim ipso fruticis nomine designat. Qua in re hoc imprimis aliquid habere videtur difficultatis, qui potuerit calamum hyssopo tribuere IOANNES tam longum, vt arundinis instar adhiberi et ori seruatoris adinoueri potuerit. Nonnulli verba IOANNIS sollicitare, lectionem communem deferere et emendatione expedire se ex hac difficultate solent. Putant hi, pro ὑσσώπω περιθέντες scribendum esse ὑσσῶν προπεριθέντες; ὑσσῶν fuisse telum missile veterum Romanorum, cuius VEGETIVS h) fecerit mentionem, eius ferro praefixam fuisse spongiam, aceto repletam; MATTHAEVUM et MARCVM κάλαμον hoc pilum dicere, quod pars eius lignea arundinis formam habuerit. IOACHIMVS CAMERARIUS i) primus fuit, qui hanc coniecturam in medium adtulit, et quamquam ipse non multum eidem videretur tribuere, maxime quod

I 2

g) vid. DAN. HEINSIVM
Aristarch. cap. xv. p. 948.
coll. STEPH. LE MOYNE
notis ad varia sacra p. 74°.

h) libr. II. cap. 15.
i) ad Ioann. XVIII. v. 9.
k) notis in Nonnum.

quod fyriaca versio diserte hyssopi vocabulum exprimat; non defuere tamen eidem patroni ac defensores, in quibus FRIDERICVS SYLBVRGIVS *k*) principem olim obtinuit locum. Eidem sententiae addictos se profitentur THEODORVS BEZA *l*) IOANNES BOISIVS *m*), CLAVDIVS SARRAVIVS *n*), vt de reliquis taceamus. Parum quoque absunt ab eadem, qui pro ὑσσώπω legunt ὑσσώτῳ quod nomen ἀπὸ τῆς ὑσσῆ, a pilo deriuant, eoque indicari, putant, hastam ligneam, cuspside ferrea munitam, cui adligata vel adfixa fuerit spongia, ex qua fugere acetum debuerit seruator noster. Vtramque tamen emendationem parum habere probabilitatis, erudite monstrarunt GEORG. WOLFG. WEDELIVS *o*), SALOM. DEYLINGIVS *p*), CLAVDIVS SALMASIVS *q*) ISAAC. CASAVBONVS *r*), SAM. BOCHARDVS *s*), STEPH. LE MOYNE *t*) aliique. Plurimi interpretum ipsum vocabulum ὑσσώπος, cuius auctoritatem antiquissimorum codicum consensus firmat, haud sollicitant; de eius tamen interpretatione et vsu et significato diuersas fouent sententias. Sunt enim, qui isto apud Ioannem non plantae genus, arbitrantur, denotari; sed esse positum, perinde ac in multis graecis scriptoribus, pro vocabulo ὀισυπον, quod lanam succidam significat, in emolliendis curandisque vulneribus frequenter olim adhibitam. Quam quidem lanam putant aequae ac spongiam aceto repleuisse et

- l*) notis ad Ioann. XVIII. 29. *p*) obseruat. sacr. part. 1. de cruce p. 295.
- m*) collat. vet. interp. ad Io. XVIII. 29. *r*) exercit. antibaron. xvi. p. 568.
- n*) epist. LXXXVII. *s*) hierozoico part. 1. libr.
- o*) centur. prima exercit. II. c. 30. *t*) not. ad var. sacr. p. 729.
- dec. VIII. n. 1. et II.

et vtramque ori seruatoris moribundi admouisse milites. Haec fuit olim sententia HEINSII, quae tamen non multos fautores defensoresque sibi conciliauit u). Aliam interpretandi viam ingressus est SAM. BOCHARTVS x). Is non vocabulum; sed casum tantummodo eius mutandum ratus, pro tertio quartum, siue pro ὑσσώπω ὑσσώπων ponendum esse, contendit sibi que persuaderet, hysopum additam esse, vt amarus redderetur potus, eoque seruator noster moribundus, siti exhaustus, tanto magis excrucietur. Sic spongia, inquit, hysopum non circumdederit, sed hysopum spongiam, vt, aceti acore cum hysopi amaritudine mixto, fieret potus ingrator. Reliqui duo euangelistae de aceti spongia egerant, et quomodo calamo alligata Christi ori fuisset admota. Sed hoc vnum praeterierant, quod Ioannes hic supplet, spongiam illam fuisse hysopo circumdatam, vt non solum acerbus, sed et amarus esset Christi potus. Contra hanc sententiam recte haec monuit IOANN. CHRISTOPH. WOLFIVS y): quum ellipsis illa vocis potionis insolentior sit et vox περιδέου ex rationibus linguae graecae omnino vocem requirat, ad quam referatur, merito et haec mutatio aliis deserenda visa est. Ab hac tamen BOCHARTI sententia ii non parum ablu- dunt, qui non stipitem hysopi, sed eius ramus- culos adhibitos esse putant, quibus spongia, ne decideret, aut acetum immixtum difflueret, cir- cumdata fuerit. Sententiam hanc, quam suam fecit VOSSIVS z) ex parte comprobata videmus

I 3

a IO-

u) vide, quae contra eam monuit CLAVD. SALMASIVS de cruce, p. 293.

x) hierozoic. part. I. libr. II. cap. 50.

y) cur. phil. et crit. in

Ioann. p. 981. coll. STEPH. LE MOYNE notis ad varia sacra, p. 730.

z) harm. euang. lib. II. cap. 8. §. 32.

a IOANNE GERHARDO a). *Verisimilior*, inquit, *sententia*, quod herba hyssopi vel contrita paullulum, vel integra, una cum spongia arundini fuerit circumposita, id quod duplici modo fieri potuit, vel quod spongia fasciculo hyssopi, in Golgathaeo monte sua sponte nascentis et filorum locum in hac actione implentis, fuerit alligata arundini, sicut quandoque solemus gramine ac fruticum ramusculis tenuioribus pro filamentis uti, vel, quod extremum arundinis fuerit circumdatum et conuestitum prius hyssopi herba, deinde spongia, ita ut spongia et hyssopus fuerint coniunctae, sed tamen spongia hyssopum complexa. LVDOVICVS DE DIEV b) hyssopum a piis mulieribus, conicit, adlatam esse, si forte *συνκοπήν* pateretur seruator noster, ludibrii vero causa postea additam spongiae propter ingratum saporem. Ab his omnibus discessionem faciunt, qui ab aliis hyssopi, ab aliis calami cuiusdam ope ori seruatoris spongiam admotam esse, opinantur, hocque in causa esse, cur hyssopi IOANNES, MATTHAEVS VERO ET MARCVS, calami faciant mentionem.

IN hac sententiarum diuersitate ii, qui sacra scriptoris verba ingenii ope emendant, tanto minus ferendi sunt, quo magis receptam vocabuli *ύσσώπης* lectionem codicum et versionum antiquissimarum consensus extra omnem dubitationem ponit. Itaque rectissime faciunt, qui in verbis IOANNIS nihil mutant, sed calamum MATTHAEI ET MARCI vocabulo *ύσσώπης* apud IOANNEM sic expressum esse credunt, ut, quum illi de bacillo generatim loquantur, hic, cuius fructus bacillus iste fuerit, designasse videatur. *Κάλαμος* enim, ut non solum ex HESYCHIO c), qui eum per

a) *harm. euang. in pass. cap. xvii.*

b) *ad Ioann. xviii. 29.*

c) *lex. voc. κάλαμος p. 485.*

per τὸν καυλὸν τοῦ σίτου exponit; sed etiam ex PLINIO d) constat, non semper arundinem, sed cuiusvis plantae caulem, et quamlibet virgam, quamvis tenuem et breuem, significat. Hyssopi vero diuersa olim in Palaestina fuere genera, in quibus et vnum fuit montanum, in montibus Hierosolymitanis frequentissimum, in caulem non quidem crassum, satis tamen ad sustinendam leuem spongiam aptum et firmum excrescens. Id, praeter alia, BEVEROVICH e) medici doctissimi, confirmat auctoritas, qui et *origanum Heracloticum* et *hyssopum vidisse saepius lignosis surculis duorum pedum superare altitudinem, ut mirum videri non debeat, in Iudaea altius excreuisse, ita, ut pro calamo facile usurpari potuerit.* Cum quibus merito conferri debent iudaeorum magistrorum ea de re testimonia, a IO. LIGHTFOOTE f) adlata, ex quibus, dari hyssopi genera, patet, quae in calamos et cannas excrecant g). Tacemus de aliis argumentis, quae pro hac sententia a viris doctissimis, nominatim THEODORO BEZA, CLAUDIO SALMASIO, ANTON. BYNÆO aliisque in medium sunt adlata, et quae breuitatis causa silentio transmittimus. Id vero vnicum obiici cum quadam veritatis specie potest, quod de SALOMONE legimus I. reg. IIII. 33. *cum de lignis a cedro*

I 4 vsque

d) libr. XXIII. cap. 14. libr. XVII. cap. 4.

e) epist. ad Bartholinum, p. 335. ei. diff. de latere Christi aperto.

f) hor. ebr. et talmud. ad Ioann. XVIII. 28.

g) de hyssopo eiusque generibus videantur CLAUD. SALMASIVS epistola de hyssopo

et cruce, addita BARTHOLINI diff. de latere Christi aperto: SAM. BOCHARIVS hierozoic. part. I. libr. II. cap. 50. LE MOYNE notis ad varia sacra, p. 731. IO. LOMELIERS de lustrationibus p. 441. GEORG. WOLFG. WEDELIVS cent. I. exercit. dec. VIII. num. I. II.

vsque ad hyssopum, quae egreditur e pariete, esse commentatum, ex quo confici posse nonnulli sibi persuadent, hyssopum minime ad fruticum, et plantarum, quae in caulem exsurgant, genus posse referri. Sed recte obseruat HVGGO GROTIUS, h) ibi non de quauis hyssopo agi, sed de vna eius minima specie, quae vocetur יענה בקיר, latine. quasi *parietaria*. Huic opponi cedrum, non quamuis, sed Libani, quae ceteris fit celsior, אדום Ebraeorum latius patere, quam ὕσσωνος Graecis, adeo vt, testimonio KIMCHI, septem complexu suo teneat genera. Ita vero res bene se habet, si ab vnico hoc discedamus, de quo inter viros doctos multum est disputatum, cuius altitudinis fuerit crux seruatoris nostri. Si enim illam tantam nobis fingimus, quantam solent plerique pictores, vix videtur miles, spongiam admoturus, ad os seruatoris hyssopi calamo, vtpote breui, pertingere potuisse. Qua in re recte nobis sentire videtur CLAVDIUS SALMASIVS, i) qui de crucis longitudine et iusta apud veteres mensura disputaturus, *etsi altam*, inquit, *fuisse crucem domini velint veteres, non tamen tam grandis fuit, vt vnus homo ferre eam humeris non potuerit. Sane et dominus crucem suam tulisse vsque ad locum supplicii traditur. Sed nec tam excelsa aut sublimis erat, vt non hominis manus extenta ei, modico adiumento potentior facta, ad os cruciarum peruenire quita sit. Frustra igitur longam arundinem imaginantur, cui affixa sit spongia et domini pendentis in cruce ori ad-* mota k).

HAC

h) adnotat. ad Ioann. supplicio eiusque forma
XVIII. 28. apud veteres vide in FABRI-

i) exercit. de homon. hy-
cui bibliograph. antiquar.
les iatricae, cap. XVIII. cap. xv. p. 754. ed. cel.

k) scriptores de crucis SCHAFFSHAUSENII.

HAC ratione optime expedire nos posse arbitramur ex omnibus illis in hoc argumento difficultatibus, quarum plerasque non tam sacri scriptores interpretibus, quam interpretes sibi ipsis, et saepe, si verum fateri debeamus, sine iusta causa fecerunt. Vnicum adhuc hac in re superest, de quo pauca addituros nos esse, promissimus quare hoc, neque alio modo vfi tum milites fuerint ad potum seruatori porrigendum. Quum manibus ad os seruatoris peruenire sine scabello difficulter possent; tale vero ipsis sine dubio ad manum haud esset, quum neque fistulam aliquam, ex qua sugere potuisset Iesus acetum, neque poculum in praesenti haberent: quum denique σκευος illud, in quo acetum fuit, sine dubio lagenae formam, hoc est angustum cololum habuit; adhaec vero seruator bibiturus, propter palum caput suum ita retroflectere nequireret, vt ex lagena acetum in eius os commode influere potuisset, nullus fere alius ad praesentem eius miserum statum adcommodatior bibendi modus facile excogitari potuit, quam is ipse, quorum milites, sitim eius restinguere cupientes, vsos esse, legimus.

VIDIMVS iam de posteriori potus genere, quod seruatori nostro est oblatum, primum quae potus huius offerendi fuerit occasio, deinde qui offerentes fuerint, tum, quae ipsa potus ratio et qui modus bibendi fuerit excogitatus. Restat, vt et breuiter de eo disquiramus, quo animo, bono, an malo? hunc potum adstantes dederint moribundo nostro seruatori. Sunt, inque his GER. IO VOSSIVS *l*) et CLAVDIVS SALMASIVS, *m*) qui

I 5

l) *harm. euang. libr. II. cap. 8.* *m*) *de cruce, p. 285.*

qui factum id fuisse putant, ad eum refocillandum et ad animae vires languescentes corroborandas. Verum, quare id fecerint homini ad mortem destinato et in crucem iam acto, me non videre, libentissime fateor. MARCVS quidem ZVERIVS BOXHORNIVS *n)* credere se, ait, *in more positum fuisse Romanis, ut, quotiens crucis supplicium de reo sumerent, aceto vires sensusque deficientes quantum quidem fieri poterat, reuocarent, ut hoc pacto et magis, et diutius dolores cruciatusque reus sentiret.* Quae sententia etiam se commendauit IOANNI DOVGTAEO, potu hoc, deficientes animae vires ad maiores perferendos cruciatus corroborare veteres voluisse, existimanti; sed quibus testimoniis hoc, vt par est, probabitur? Eamdem huic potui efficaciam, quamuis alia ratione, ii tribuunt, qui eam ob causam illum seruatori datum esse opinantur, vt sanguis, largiter forte ex manuum pedumque vulneribus profluens, eo sisteretur *o)*. Sed et haec coniectura omni destituta est fundamento. Qui enim potuerunt hoc oprare, poena suspendii iam peracta, praesertim quum contuso pectore fractisque ossibus mortem suspenforum accelerare potius quam retardare solerent Romani. Alii igitur contrarium statuunt hacque portione muturare voluisse mortem seruatoris, firmiter sibi persuadent. De quo ramen nos itidem dubitamus, tantoque magis, quo minus, id poscam efficere, poterit probari. Neque vero ii recte iudicare nobis videntur, qui per nefarium tantum iocum et ludibrii causa potum hunc seruatori praebitum esse, volunt.

n) quaeft. romanis, num. *ercitationibus antibaron. xvi. cap. 87.*
 XXXVII.
o) conf. CASAVBONVS *em.*

lunt. Sic, praeter alios, statuit ANTON. BYNAEVS p) VI ex his eius verbis liquet: *miles romanus Iesu de siti querenti acetum obtulit ludibundus, ut ex LVCA constat. Scilicet acetum potus fuit vilissimus, quem milites, sicut dimensum, communem habuerunt cum seruis. Hunc potum ergo praebuit miles, ut Iesum rideret tanquam vanum regem, cui vini loco bibenda posca foret. Haud dissimili fere modo, quo ille apud PLAVTVM q) seruum regem vocat, ac iocose de ipso dicit:*

*sed hic rex cum aceto pransurus est et sale,
sine bono pulmento.*

Qua in sententia quodammodo praeceuntem sibi habuit BYNAEVS LVDOVICVM DE DIEV, quae quum nouas aliquas et ab aliis discrepantes in se continet coniecturas, illius verba tanto lubentius hic adscribimus. Is quum monuisset, vas illud aceti ideo ad crucem positum videri, ut reficerentur miseri, quos exanimaret pauor supplicii, aut doloris vehementia, *quidni, igitur, inquit, calamus etiam odoratum et hyssopum herbam ad eundem usum adhibita dicamus? Sicut enim inter liquida acetum, sic inter aromata calamus et inter herbas hyssopus maxime sensus reficiunt, cerebrum roborant, spiritus restaurant adeoque animi deliquium patientibus prosunt. Tum sic pergit: haec quum ad officia miseris praestanda pii homines ad manum haberent, improbi milites ad ludibrium conuerterunt. Quum enim Christum de siti querentem audirent, non quae bibere posset, sed quae odorari, non quae sitim restinguerent, sed quae spiritus reficerent, exhibuerunt. Verum haec omnia non admodum nobis probabilia videntur.*

Si

p) de morte Iesu Christi, q) vident. act. III. scen. 2. libr. III. cap. 8. p. 427.

Si vero, quae nostra sententia sit, dicere nobis libere liceat, non videmus profecto, quare malo animo milites hanc potionem obtulisse seruatori nostro, dicamus. Conqueritur salutis nostrae vindex et sponsor de siti, vix hoc audiunt milites, quum confestim poscam adferunt et spongiam et bacillum, voluntati eius satisfacturi. Quid vero aliud ipsi dare, quo potu sitim eius restinguere poterant, milites, qui praeter suam poscam nihil in praesenti paratum habebant? Iam vero vnde possumus suspicari, fecisse hoc milites ludibrii causa? Ex LVCA forte? Hoc quidem nos lubentissime fatemur, loqui scriptorem sacrum de hoc potu ita, vt, nisi curatius ad eius verba adtendamus, parum absit, quin romanos hos milites in eandem suspicionem vocemus, in quam vocatos eos ab aliis, et quidem propter ipsa haec male intellecta LVCAE verba, videmus. LVCAS, ἐνέπαιζον, inquit, αὐτῶ καὶ οἱ στρατιῶται, προσερχόμενοι καὶ ὄξος προσφέροντες αὐτῶ καὶ λέγοντες, εἰ σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, σῶσον σεαυτὸν. Iam vero, vnde, quaeso, probari potest, participium προσφέροντες ὄξος ludibrii genus indicare? Hac enim ratione eodem iure idem de participio altero προσερχόμενοι dicendum foret, quod cum altero προσφέροντες arcte coniunctum est. Itaque haec nobis esse videtur verborum LVCAE sententia: neque milites abstinuissent a ludibriis: quum enim accedentes potum ipsi sitienti praebuissent, aliquos eorum adclamasse, *serua te ipsum, si tu es rex iudaeorum*. Ludibrium igitur hoc LVCAS, vt omnes rationes ostendunt, non in potus genere, seruatori oblato, sed in verbis, tum, quum biberet, ab vno alteroue militum prolatis, quaerendum esse videtur.

ΕΙΧΩ.

ΕΓΧΩΡΙΟΝ ΗΘΟΣ

IN

S T I L O

POPVLORVM ORIENTALIVM.

DIVINI posterioris foederis libri etsi graece scripti sunt ea tamen eorum stili ratio est et indoles, vt, praeter ebraismos, de quibus iam non quaerimus, insit ipsis aliquid, quod gentium orientalium ingenium manifeste sapiat, si ipsum modum, animi sensa proferendi atque exprimendi, cogitamus. Ac id quidem ipsum, quod hominem ebraeum, etiamsi graeco sermone apte sciteque et cum elegantia vtatur, ab eo, qui gente graecus est, discernit, non satis nobis adhuc excussum atque peruestigatum videtur. Nolumus reprehendere eorum virorum industriam, qui ex priscae Graeciae libris ac monumentis lucem studuerunt accendere sacris noui foederis tabulis, hoc tamen non possumus non libere et sine partium studio confiteri, longe maius et melius et praestantius interpretandi praesidium ex ipso linguarum orientalium ingenio exspectandum diuinis his libris esse, quam ab iis, qui veterum graecorum scriptorum effata operose compilare, nullam fere aliam ob causam, solent, quam vt Matthaeum, Marcum, Lucam, Paullum aliosque seruatoris legatos eadem stili elegantia ac castitate se commendare ostendant, quam in Demosthene, Xenophonte aliisque miramur. Qua in re vtrum de vera grae-

graecae linguae indole recte iudicauerit hoc scri-
 ptorum genus, alii videant, hoc tamen non fa-
 tis cogitasse viri isti videntur, populorum, qui
 alio caelo vtantur, aliud esse ingenium et natu-
 ram huiusque vim in ipso sermonis habitu maxi-
 me se prodere, et, quod profecto mirandum,
 etiam tum, quum vna lingua scribant. Alia cer-
 te dictionis est forma, quum homo graecus,
 alia, quum iudaeus de eadem re graece scripse-
 rit, inprimis, si nulla alterius accedit imitatio,
 quisque vero suum *ἑγχώριον ἦθος* sequitur, id
 est patrium illum et domesticum *χαρακτήρα*, qui
 in modo ac ratione, mentis cogitata proferendi
 inque singulari quadam notionum forma situs
 est et collocatus. Ac huius quidem *ἑγχώριον ἦθος*,
 quo gentes vt mentis, sic quoque dictionis et
 sermonis habitu a se inuicem secernuntur, haud
 obscura vestigia in scriptoribus sacris noui foe-
 deris deprehenduntur, quae vellemus vt a do-
 ctis illis viris, linguarum orientalium gnaris,
 rite excuterentur. Quod laboris genus si quis
 in se susciperet, summum profecto foret operae
 pretium, ac tum hercle demum, quae vtriusque
 linguae, graecae et ebraicae, ratio, quod inge-
 nium sit, quod inter vtramque discrimen, quod
 vtriusque *ἑγχώριον ἦθος*, rite pateret, non sine
 magna eorum vtilitate, qui studia sua explican-
 dis oraculis diuinis solent consecrare. Verissi-
 mum profecto hoc est, in ipsa *ἦθος* huius, quod
 populorum orientalium linguae proprium et pe-
 culiare est, cognitione permagnum interpretan-
 di praesidium esse positum, maxime, quod gen-
 te iudaei fuerunt librorum noui testamenti scri-
 ptores. Quod vt tanto intelligatur melius, ad-
 fere-

feremus aliquot huius *ἐγχωρίῃς ἠθούς* exempla ac specimina.

APVD MATTHAEVΜ *a*) et MARCVΜ *b*) seruator noster summum eorum, qui in deum peccant, periculum et maximam, in quam incidunt peccatores, post mortem miseriam descripturus, hoc ita facit, vt vix ac ne vix quidem in vllō veterum, quos Graecia tulit, scriptorum simile exemplum, quoad non verba, sed notionum formas spectamus, facile reperiatis. Fingit eum hominis statum, quo ipsi alterum ex duobus malis, tertio plane excluso, eligendum sit, manu dextrā, oculo priuari, aut per prauum facinus animae salutem in discrimen adducere. Quibus positis, iubet alterum, quod in rebus humanis miserrimum habetur, fieri, non vt iubeat, sed vt alterius amissionem longe funestius malum esse doceat, atque ex rerum carissimarum iactura, quam in ficto hoc casu suadet, deplorandam eorum, qui iratum sibi reddant numen, conditionem quam grauissime demonstret. Talem modum, rei grauitatem ficto quodam rerum contrariarum exemplo demonstrandi, ad *ἐγχωρίον* illud populorum orientalium *ἠθούς*, de quo iam quaestio nobis est, pertinere arbitramur. Eandem notionum formam, quam ipsa mens, *ἠθεῖς* tali adsueta, gignere, genitam verbis proferre solet, in alia seruatoris nostri oratione manifesteprehendimus. *c*) Ostendere vult, quanta cautio adhibenda sit homini christiano, vt ne lites et iurgia fouendo in alios peccet, ne in eos quidem, a quibus summam iniquitatem et iniuriam patiatur

a) cap. v. v. 29. 30. cap. xviii. v. 8. 9. *b*) cap. viii. v. 43. 47. *c*) MATTHAEI cap. v. 39. 40. LYCAE cap. vi. 29.

tur. Quod quidem sic adgreditur, vt eadem prorsus ratione eum hominis statum ponat, quo ipsi non nisi ex his duobus alterum eligere liberum sit, aut ignominiam, iniuriam et iniquitatem patienter ferre, aut de iure disceptando ad rixas, odia, inimicas atque infestas contentiones, ab his ad alia, quae officii in deum et alios auersantur, delabi. Iam tacite quaerit, quidnam eligi debeat, si alterutrum faciendum sit, quumque simul nostras opes posthabendas esse eiusmodi contentionibus, quae peccandi occasionem sat multam praebere possunt, pronuntiat; hoc ipso, quam caute, quam prouide, quam timide omnia circumspicienda homini christiano sint, grauissime docet, ne iniurias a se propulsando deum laedat, tutius et melius esse, possessione rerum nostrarum iustissima aliis cedere, quam ius suum persequendo in periculum culpae et peccati adduci. Aliud et, ni fallimur, egregium huius *ἐγγράφης ἡθρς* specimen praebet in vaticiniis et descriptionibus rerum futurarum vsus imperatiui. Iubet, hortatur, suadet tum seruator noster, ita tamen, vt ipsa res non in mandatorum censum veniat, sed praecepti forma est quasi inuolucrum quoddam vaticinii et descriptio consequentis ac posterius temporis grauissima. Sic futuras calamitates antea denunciaturus, ea facere suos iubet, quae facta olim fuerant ab iis, qui in eiusmodi suspiciosa tempora iamiam inciderant, non idcirco, vt id ipsum, quod illi, faciant, sed vt similem imminere tempestatem, ex hoc mandato intelligant. Cuius rei egregium testimonium praebent verba illa, d) quibus vendere vestimenta, emere gladios, discipulos suos

K

iubet.

d) LVCAE cap. XXII. 36.

iubet. Quis facile haec ponet in mandatis, quae legatis suis dedit generis humani redemptor? Latet potius in verbis his rei futurae notio, quae per ἐγχώριον illud populorum orientalium ἦθος, σχηματικῶς expressa est, forma nempe imperatiui: fore scilicet tempus, quo vita asecularum Iesu ferro atque infidiis adpetatur, sic, vt nemo tute peregrinari, nemo spirare facile queat sine periculi et mortis metu e). Alio loco, f) acerbissima Hierosolymorum fata prospiciens Christus, qui erit, inquit, in tecto, ne descendat ad auferendum aliquid e domo sua, et qui ruri, ne retro reuertatur ad tollenda sua vestimenta. Quibus verbis seruatorem, vt a suis, si saluo capite possit, quidquam e domo asportaretur, noluisse, qui credat, arbitramur, fore neminem. Aut forte aratoribus, vestimenta, in agro seposita, vbi sine periculo et temporis iactura potuere, secum ad fugam auferre, haud licitum fuit? Quis vnquam hoc adfirmauerit? Quisque vero simul ἐγχώριον quoddam et non nisi orientalibus populis domesticum rerum futurarum σχῆμα deprehendet, in eo positum, vt, quod facere solent, qui praesentissimum vitae periculum euitare volunt, id praecipitur, imperantis quidem voce, sed non nisi vaticinantis sensu ac mente, quam nemo non facile in hoc mandato deprehendet. Quid enim hoc est aliud, quam accessum hostium ad urbem obsidendam fore maxime

e) videatur STACKHOV-
SIVS in der Vertheidigung
der bibl. Geschichte, part. VII.
p. 436. WETSTENIUS not.
ad hunc locum, p. 806. et
summe ven. KOECHERVS

analectis philol. et exeget. in
IV. euang. p. 559.

f) MATTH. XXIII. cap.
XVIII. MARC. XIII. 15. LUC.
XVII. 31.

me inopinatum, vix effugiendi, nedum farcinas colligendi tempus datum iri: vel minimam fugae dilationem tum cuilibet admodum forte periculofam. Futura diuinæ prouidentiae documenta, quæ apostoli experturi sint, alio loco et tempore, *g*) sed eadem prorsus ratione, mandati nempe forma, proposuerat seruator noster. Vult, vt sine nummis proficiscantur legati eius, interdicat ipsis peregrinantibus cuiusuis pecuniae vsum, siue aurea moneta sit, siue argentea, siue aenea, vetat secum sumere peram ad iter, binas tunicas, calceos, baculum; hoc ipso verò nil ipsis neque ad victum, neque ad vestitum vnquam defore, perquam grauiter vaticinatur, prouidam diuini numinis curam luculentissime tum iri manifestatum, siue cibo et potu, siue amictu, siue defensione contra latrones et hostiles impetus legatis eius opus fuerit. Verissimam autem esse hanc effati istius interpretationem, Christus ipse alio loco *h*) docet mandatumque hoc in vaticinii numero ponit, cuius veritatem euentus mirifice comprobauerit. Reuocanti enim ipsi hoc mandatum in legatorum suorum memoriam, et interroganti simul, num qua re caruerint sine crumena, sine pera, sine calceis dimissi, nulla, respondent, haud obscuro, ni fallimur, iudicio, mandati specie ac forma vaticinii quoddam genus occultare tum voluisse optimum seruatorem.

Ac id quidem *ἐγχαίριον ἡθός* est, quod sacros noui foederis scriptores, vtpote gente iudaeos, a graecis manifeste distinguit, quodue vellemus vt tanto diligentius a doctis viris excuteretur,

K 2

quo

g) MATTH. X. IO. MARC. *h*) LVC. XXII. 35.
VI. 9. LVC. X. 4.

quo minus ad hoc animum adhuc aduerterunt tam qui de ebraismis noui testamenti librorum sunt commentati, quam qui ab eorum suspicione hos liberare studuerunt. Vtraque pars in eo, quod nimium est, peccauit, neutra argumento suo, vti par erat, fecit satis. Nam qui ebraismos in his libris sunt consecrati, hoc scribendi genus non nisi in formulis phrasibusque, ad ebraeorum linguae indolem formatis, quaerendum esse, plerumque arbitrati sunt, de vera illa notionum forma, quae gentem a gente tam manifeste distinguit, nihil aut certe parum solliciti. Haud absimilis fere eorum est ratio, qui contrariam sententiam defensuri, vocabulorum phrasiumque in libris diuinis castitatem et auctoritatem veteris Graeciae scriptorum testimoniis tueri ac defendere allaborarunt. Esto enim, se hoc, quod voluere, effecisse, esto, vt ex supra adlatis testimoniis aliquot exempla adferamus, vocabulorum *σκανδαλίζειν, γένενα, δάμα, ρεπίζειν, ἀγγαρεύειν* vsum pariter ac significatum optimorum Graeciae scriptorum consensu ac suffragio confirmatum ac stabilitum esse, num idcirco rem ipsam confecisse, putandi sunt? Notionum signa, id est vocabula tutando ad ipsam illarum formam, siue ad *ἐγχώριον ἦθος* haud respexerunt. Qua in re optandum profecto est, vt scriptores sacri cum Graeciae profanis sic compararentur, vt ingenium illud, quod vtriusque gentis linguam distinguit, rite constaret, vix vero ad verum scriptorum sacrorum sensum eruendum faciliior atque expeditior redderetur.

INDEX I.

Locorum Biblicorum, quae vna cum illis
Matthaei dictis consilio expofitis, *ὡς ἐν παραβολῇ*
explicantur.

I Reg. III, 33.	133	XIII, 45.	32
Pf. XXII, 16.	122	XIII, II.	34
LXVI, 9.	22	14.	37
Matth. I, II.	3	XVIII, 6.	38
II, 12.	5	8. 9.	142
- 23.	7	28.	17
III, II.	8	XVIII, 17.	42
V, 13.	6	XX, 8.	50
- 29. 30.	142	XXI, 12.	52. 60
- 36.	9	XXII, 3.	3
VI, 2.	II	16.	64
- 32.	42	32.	63
VII, 24.	12	XXIII,	144
VIII, 6.	14	27.	65
- II.	14	XXIII, I.	90
VIII, 2.	17	17.	67
- 17.	18	45.	50
- -	20	49.	68
- 18.	22	XXV, 14.	69
- 23.	25	XXVI, 8.	125
X, 10.	145	47. 57. 59	74
- 25.	27	66.	83
- 42.	30	67.	124
XI, 5.	31	75.	73
	K 3		XXVII,

INDEX I.

Matth. XXVII, 1.	74	XXII, 35.	145
- 3. 12. 20. 41		- 36.	145
57.	74	XXIII, 36.	102
- 34. 102. etc.		- 53.	86. 97
53.	8	XXIII, 1. 2. 9.	84
- 60.	82. 87	Ioann. II, 15.	60
63. 96. 97		XII, 4.	125
XXVIII, 12.	74	XIII, 23.	16
- 8.	84	XXVIII, 28. 29.	102
- 17.	124	etc.	
Marc. V, 22.	23	- 29.	132
VI, 9.	145	- 30.	121
VIII, 43. 47.	142	- 41.	94. 82
XIII, 15.	144	XX, 1.	84
XVIII, 43. 47.	142	- 1. 15.	90
XV, 46.	82. 96	Act. VI, 12.	78
- 23.	101. etc.	XVI, 16.	12
XVI, 2.	84	- 19.	6
Luc. VI, 29.	142	XXVII, 22.	5
X, 4.	145	XXVIII, 9.	6
- 17.	49	- 2.	42
XII, 30.	42	Galat. III, 2.	52
XVI, 16.	16	Ephes. II, 19.	5
XVII, 31.	144	Apocal. III, 21.	17
XVIII, 23.	60		

INDEX II.

R E R V M.

A.

Abraham, Isaac et Iacob	Αγαθος 42. in folos Deos
quales habitus sint post	cadit,
mortem	47
Abinthium, LXX. interpret.	Αγια πολις,
quomodo verterint,	80
115	Adclamandi formulae grae-
Accumbendi ritus coniu-	cae miserorum exhortan-
uantium Iudaeorum,	dorum causa
16	17
graecorum fedentium.	Aduentitiorum, peregrino-
ib.	rum, inquilinorum ratio 5
	6
	Aelianus
	Alber-

INDEX II.

	F	Θαυσαι, adclamandi vox	17
Γραμματες	74	Θουβος feralis	25
Γερουσια 78.	cum Senatu	F	
et populo coniungitur, ib.		Fabretti inscriptiones	89
Γερουσια, Lacedaemoniorum		Fabricii Bibliograph. anti-	
fenatus 78. aetate pro-		quar.	134
uecti	79	Falconerius athletica mar-	
	D.	mora collegit	4
Dealbata sepulcra,	65	Fel terrae, quid sit	115
De Dieu, Lud.	137	Fideles, qui 38. et quare	
Diodorus Siculus	5	dicti sint	39
Dispensatores Roman. mer-		Figurae lapidibus incisae	40
cenariis aes soluebant 50		Formulae in Christianorum	
postea procuratores dicti	51	monimentis obuiaie	41
Diui, quinam omnes fuerint		Fundus, qui non habebant	
apud veteres	27	proprium, quid sepulcri	
Domini duo vnum seruum		causa fecerint	95
habentes	12	G	
Δουλευειν δυσι κυριοις	12	Galenus	117
Δουλοι ιδιοι	69	Gallicanus Vulcatus	127
	E	Gerhard, Ioann. harm. eu.	
Εγχαρια vocabula, quanam		in pass.	132
sint	37	Glassii philologia sacra	120
Ει δε κηγς, qualis formula	18	Goens diatrib. de cenota-	
Eli Eli, ad Eliam friuole		phiiis	89
detorquerunt	123	Gruterus, Ianus, de Inferi-	
Epiicteti apodosis quaedam		ptionibus 5. 6. 7. etc.	
suppletur	20	H	
Επιτροπος	50	Herodiani non tam serui,	
	H	quam amici Herodis	63
Ηθος εγχαριου 141. eiusdem		Hierosolyma, vrbs sacra	
exemplum 143. alterum		vocatur	80
144. non in singulis tan-		Horatii locus explicatur	114
tum est vocibus 146. fa-		Hortus. in eo sepulcrum	
crosc N. T. scriptores di-		Iosephus faciendum cura-	
stinguunt	145	bat	89
Ηρωδιανοι	64	I	
Θεος Αβρααμ	63	Ιδιοι δουλοι	69
		Ιματια εν τω αγρω	67
		Inuitatio ad conuiuia	61
		Inuitatores, eorum officia	62
		Iosephus, Ant. Iud.	7
		K	

R E R V M.

vox 17
 25
 es 89
 h. anti-
 134
 ca mar-
 4
 115
 et quare
 39
 icifae 40
 ianorum
 iae 41
 habebant
 sepulcri
 95
 117
 us 127
 arm. eu.
 132
 acra 120
 cenota-
 89
 de Inferi-
 6. 7. etc.
 m ferui,
 odis 63
 os sacra
 80
 catur 114
 epulcrum
 lum cura-
 89
 69
 67
 uia 61
 officia 62
 d. 7
 K

K
 Καλει τους κεκλημενους 61
 Κατοικειν, ετακοικησαι 7
 Κεκοικημενοι ταφοι 65
 Κενοταφια, vnde dicta 65
 Κεφαλη επι πινακι 34
 Κηπος 89. κηπουρος 91
 Κλητορες 61. latine vocato-
 res, inuitatores, nomen-
 clatores dicuntur ib.
 Κορυβιτης 52
 Κρατιςοι: an homines dicti 48
 L
 Λαμβανει το ψαμμιον quid fit 121
 Λαξευτος, λατομος, λιθουργος 87
 Lapis sepulcri duplex 96
 Λιδος μιγα τη θυρα του μνη-
 μειου 96
 Lightfootus hor. Ebr. et Tal-
 mud. 116.
 Liuius vestimentum depin-
 xit arantium 67
 Locus Virgo quid fit 84
 M
 Mabillonius de re diploma-
 tica 14
 Maffei Antiquit. Galliae fe-
 lectae 24
 Marangonius adp. ad act.
 Victorini 98
 Μαργαριτας ζητουν 32. dotes
 margaritarum 33
 Margaritarii quinam 32
 Mazochius 86
 Menfa quid fit in sepulcri 96
 Μεταψυχωσις, veterum sen-
 tentia de ea 31
 Μετοικεσια 3. an tegat haec
 vox captiuitatis ignomi-
 niam ib.
 Μετοικοι qui dicti sint 3. ius
 eorum 4. hi et παροικοι
 diuersi. ib. α πολιταις fe-
 cernuntur ib. L

Millii Nou. Test. 113
 Μνημειοι et μνημα 82. a qui-
 bus ταφοι differt. an in
 τη πετρα an εν πετρας 87
 Monumentum et sepulcrum
 distinguuntur 82
 Moniti visu et somno, qui-
 nam sint 5
 Multitudinis numerus in S.
 S. de vno ex plurib. 125
 Muratorii Thesaurus Inscr-
 ptionum 81
 Myrrhae vis 119

N
 Νεκρον εγερονται
 Nomenclatores censorii 63
 thenfarum ib.
 Nomina hominum, Deorum
 nominibus adduntur 64
 Νομοδιδασκαλοι 74
 Numina, quando confidentia
 fingantur 14
 Nummularii priuati et pu-
 blici erant 53. eorum di-
 ligentia, qua in re versaba-
 tur 54. ii priuatis offic-
 nis adsciti fuerunt 58. ab
 argentariis diuersi. 56
 nummos rariores collige-
 bant 59. επιδετα eorum 60
 Nummarius commercium
 publicum erat 60
 O

Oeconomi partes apud veteres 52
 Οινος ισχυρισμενος 103
 Ομοτραπεζοι Iouis 18
 Οιαρ, κατ' χρηματισθαις 5
 Οξος μετα χολης 101
 P

Παις 14
 Παρεδραι quinam ib.
 Παροικοι, quinam fuerint 4
 Patroni duo vnum libertam
 habentes 12
 Pe

INDEX II. RERVM.

Pédisequi non manumitteban- tur 8. et faudaligeruli	9	prii, et nutricii, quales	69
Πετρα sepulcrum in ea	87	Sitis moribundi Christi causa	122
Picinelli lumina reflexa	117	Somno monitus	5
Pignorius de Seruis	64	Σπλαγχνίζομαι, vocabulum ἑγ- χωριον	37
Πιστων	38	Sterculum Deum habuerunt vete- res 27. Ianum bifrontem	28
Plautus	137	Strabo	71 etc.
Plinius, Epist.	94	Suidae Lex	70 etc.
Πολις αγια	80	Συμπολιται, et παροιοντες	7
Πολιται	4	Synagoga, coetus negotiariorum	11
Ποτηριον	30	Συναγωγη vocabulum ciuile et fo- rense	11
Potus Seruatoris moribundi, an- vius vel duplex fuerit 102. 106 cuius generis fuerit 107. quare Seruatori oblatus 115. an pro consuetudine 117. quomo- do Seruaror se gesserit 120. quin- am exhalaturo praebuerint 122. potus militaris fuit 126. modus inferendi potus ad os	102 106 107 115 117 120 122 126 108	Συνδουλοι	68
Προσβυτεροι του λαου 74. quin- nam sint, et a quibus non di- stinguendi	74	T	
Prouerbiū formam verba Christi habent	11	Talmud, tract. Sanhedrim	117
Pfcedae ornatrices mulierum fuerunt	9	Ταφοι κεκοιταμενοι 65. ταφος α μνησων differt	83
Q		Thucydides explicatus	19
Quincilianus	81	Tibicines ad lectum mortui	29
R		Τραπεζη κολλυβισων	52
Reinefius ad inscriptiones	5	Τριχα λευκη ημελειαν ποιησασθ 9	
S		V	
Sacrae vrbes, quales	80. 81	Vinum acidum, quando et quare adhibitum 117. myrrhatum quale	119
Sallustii exemplum de vtrium vsu	20	Visu monitus	5
Scaliger Index ad Grur. Inscript.	81	Vossius, harmonia euangelica	135
Senatus Populusque Romanorum, responder προσβυτεροις Iudaeo- rum et αρχιερες	75	Vfus vtrium in bello	20
Seniores populi, quod eis, po- pulo placebat	75	Vtriculariorum mentio fit in inscri- ptionibus 21. ii nautis iungun- tur	ib.
Septuaginta interpretes	5	Vulcatius Gallicanus	127
Sepulcrum et monumentum diffe- runt 82. ea sibi viui curarunt facienda 93. in hortis 94. non aliis cedebant	91	W	
Serui, nonnulli communes, propter arrem, quam didicerant 12. pue- ri dicuntur 14. eorum adpel- latio a Domini nomine 63. pro-		Wedel, Georg. Wolfg.	132
		Werthenii Nou. Test.	113
		Wolnii curae phil. et crit.	116
		Y	
		Υδαρ vocabulum omiffum, vbi supplendum	30
		Υποδηματα βασισαη	8
		Φ	
		Φρατορες	70
		X	
		Χολη	101
		Χρηματιζαντες κατ' οναρ quinam sunt	5

F I N I S.

69
a 122
5
1 17
37
vete-
m 28
t etc.
o etc.
7
um 11
et fo-
11
68
117
p 5 a
83
19
29
52
109
quare
atum
119
5
1 135
20
nferi-
gun-
ib,
127
132
113
116
vbi
30
8
70
101
nam
5

20 X_n

Fé 1603

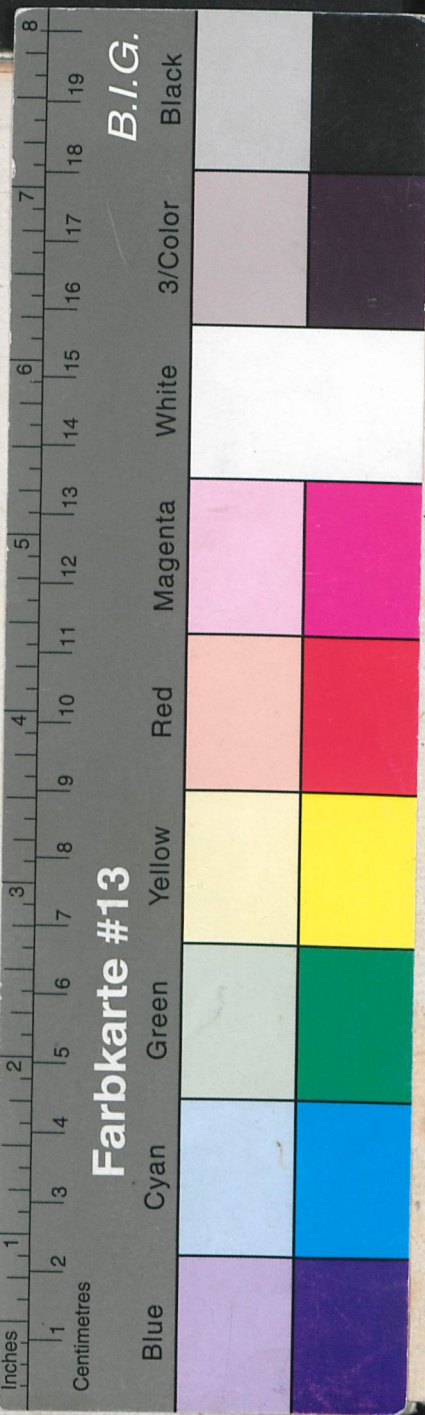
S

VD18

m. c.

OBSERVATIONES
IN
MATTHAEVM
EX
GRAECIS INSCRIPTIONIBVS

AVCTORE
IO. ERN. IMMAN. WALCHIO

I E N A E
APVD VIDVAM IO. RVD. CROECKERI

MDCCCXXVIII.

